

Herald of Legal History

БЕОГРАД 2024 / БРОЈ 1 / ГОДИНА V

UDC 34(091) ISSN (Штампано изд.) 2738-0955
ISSN (Online) 2738-0963

Editorial board:

Prof. Emeritus Sima Avramović (University of Belgrade Faculty of Law), Prof. Dr Žika Bujuklić (University of Belgrade Faculty of Law), Prof. Dr Zoran Čvorović (University of Kragujevac Faculty of Law), Prof. Dr Zoran Mirković (University of Belgrade Faculty of Law), Prof. Dr Milena Polojac (University of Belgrade Faculty of Law), Prof. Dr Dragoljub Popović (former judge of the ECHR, Union University Faculty of Law), Ass. Dr Uroš Stanković (University of Novi Sad Faculty of Law), Prof. Dr Srđan Šarkić (University of Novi Sad Faculty of Law).

International editorial board:

Prof. Dr Željko Bartulović (University of Rijeka Faculty of Law), Prof. Dr Victor Castellani (University of Denver Department of Languages and Literatures), Prof. Dr Dalibor Čepulo (University of Zagreb Faculty of Law), Prof. Dr Coleman Dennehy (University College Dublin), Prof. Dr Gábor Hamza, full member of the Hungarian Academy of Sciences (Eötvös Loránd University Faculty of Law), Prof. Dr Gerald Kohl (University of Vienna Faculty of Law), Prof. Dr Pietro Lo Iacono (LUMSA University Department of Law in Palermo), Prof. Dr Stephan Meder (Leibniz University of Hannover Faculty of Law), Prof. Dr Nikola Mojsavić (University of Banja Luka Faculty of Law), Prof. Dr Emilia Musumeci (University of Teramo Faculty of Law), Prof. Dr Delfina I. Nieto Isabel (University of Barcelona Department of History and Archaeology), Prof. Dr Natale Rampazzo (National Research Council of Italy, Naples), Prof. Dr Marion Röwekamp (Humboldt chair at the College of Mexico), Prof. Dr Vladimir Simić (University of Ljubljana Faculty of Law), Prof. Dr Thomas Simon (University of Vienna Faculty of Law), Prof. Emeritus Gerhard Thür, associate member of the Austrian Academy of Sciences (University of Graz Faculty of Law), Dr Yuriy Vin, Senior Researcher (Institute of World History of the Russian Academy of Sciences).

Универзитет у Београду – Правни факултет

БЕОГРАД 2024 • ГОДИНА V • БРОЈ 1 • стр. 1–143

ВЕСНИК ПРАВНЕ ИСТОРИЈЕ

HERALD OF LEGAL HISTORY

UDC 34(091)

ISSN (Штампано изд.) 2738-0955

ISSN (Online) 2738-0963

Назив часописа:

Весник љравне историје

Часопис излази два пута годишње

Главни уредник:

доц. др Нина Кршљанин

Заменик главној уредника:

Ђорђе Степић

Студентска редакција:

Ђорђе Гојковић, Симо Илић, Реља Јарковачки, Душан Јовић, Маша Марковић, Ђурђина Радић

Издавач:

Универзитет у Београду – Правни факултет

Лектура:

Марија Срдновић

Љиљана Јанковић

Технички уредник:

Ирена Ђаковић

Дизајн корица:

Лазар Лапац

Слој и ѿрелом:

Досије студио, Београд

Штампа:

Донат граф, Београд

Journal title:

Herald of Legal History

The journal has two issues per year

Editor-in-chief:

Ass. Prof. Dr Nina Kršljanin

Deputy editor-in-chief:

Đorđe Stepić

Student editorial board:

Đorđe Gojković, Simo Ilić, Relja Jarkovački, Dušan Jović, Maša Marković,
Đurđina Radić

Publisher:

University of Belgrade Faculty of Law

Proofreading:

Marija Srndović

Ljiljana Janković

Technical editor:

Irena Đaković

Cover design:

Lazar Lapac

Prepress:

Dosije Studio, Belgrade

Printing:

Donat graf, Belgrade

САДРЖАЈ

Чланци

Војислав БИЛБИЈА

Устав као извор радног права Србије и Југославије 7

Dorđe M. TIMOTIJEVIĆ

Historical development of the judicial control
of administration in Serbia 27

Ана ОРЛОВИЋ

Адвокатска струка у Панчеву 1918 – 1941..... 48

Реља ЈАРКОВАЧКИ

Милан РАДИВОЈЕВИЋ

Компаративна анализа правног положаја
аутономне покрајине Војводине
и региона Јужни Тирол 73

Студентски преводи

Д. Х. МИЛЕР

превео Милош ЈОКСИМОВИЋ

О терминологији брачног права код Хамурабија 96

Извештаји са дешавања

Марко ПЕРУНОВИЋ

Извештај са конференције „Iustoria 2024
– Правни транспланти кроз историју” 108

Упутство за ауторе 130

TABLE OF CONTENTS

Articles

Vojislav BILBIJA

Constitution as the source of labor law of Serbia and Yugoslavia 7

Ђорђе М. ТИМОТИЈЕВИЋ

Историјски развој судске контроле управе у Србији 27

Ana ORLOVIĆ

The lawyer profession in Pančevo 1918–1941 48

Relja JARKOVAČKI

Milan RADIVOJEVIĆ

Comparative analysis of the legal position
of the autonomous province of Vojvodina and
the region of South Tyrol 73

Student translations

D. H. MÜLLER,

translated by Miloš JOKSIMOVIĆ

Zur Terminologie im Eherecht bei Hammurabi 96

Event reports

Marko PERUNOVIĆ

Report from the conference „IUSTORIA 2024
– Legal transplants throughout history” 108

Instructions for authors 131

UDC: 349.2::342.565.2(497.11)"1830/..."

CERIF: H240, H250, H300, S146, S148

DOI: 10.51204/HLH_24101A

Војислав БИЛБИЈА*

УСТАВ КАО ИЗВОР РАДНОГ ПРАВА СРБИЈЕ И ЈУГОСЛАВИЈЕ

У раду ће бити сајледани усјави Кнежевине Србије (1830–1882), Краљевине Србије (1882–1918), наши усјави у међурајном периоду (1918– 1945), усјави ФНРЈ и СФРЈ (1945–1992), Усјав СРЈ (1992–2003), Усјавна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора (2003–2006), уз посебан осврт на Усјав Републике Србије од 2006. године, из угла радној права. Усјав је извор радној права с обзиром на то да усјавна начела представљају оквир за израђу сисјема зашошљавања и сисјема радних односа. Осим тога, усјави садрже гаранције економских и социјалних права која припадају радницима, али гаранцију и грађанска права и основне слободе, који се, такође, осјавују и на месту рада. Правни сисјем се збо тога ируди да сјвори услове за њихово деловорно осјавивање, док, када је реч о економским и социјалним правима, томе нарочито доприноси радно право својим инсјивушима.

Кључне речи: *Радно право. – Усјав. – Укидање феудализма. – Самоуправљање.*

1. УВОД

Сваки савремени устав садржи неколико уставних начела о раду.¹ Норме које се налазе у овој врсти правног акта могу да гарантују слободу рада, право на рад, право радника и послодавца на

---

* Студент четврте године основних академских студија на Правном факултету Универзитета у Београду, bilbijavojislav@gmail.com.

1 Anton Ravnić, *Osnove radnog prava – domaćeg, usporednog i međunarodnog*, Sveučilište u Zagrebu – Pravni fakultet, Zagreb 2004, 466.

удруживање, право на штрајк итд.² Негде оне могу да буду и одређеније и да у себи имају одредбе које би радно време ограничиле на највише осам сати дневно или 42 сата недељно.³ Равнић такође истиче да је на уставним судовима националних правних поредака да одлуче да ли начела у подручју рада имају природу програмских норми или норми непосредне примене.⁴ Уставе из националне правне историје сматрамо важним у обликовању домаћих одредби у радном праву, посматрано из оба угла могуће природе уставних норми.

Устав, као највиши правни акт, спада у хетерономне изворе радног права.⁵ Што се тиче хијерархије извора радног права, ту се јавља хијерархијска специфичност – коју Лубарда, цитирајући Џинсена (*Jeansen*), назива „правном архитектуром“ заснованом на начелу „правила о минимуму“ – у односу на класичну теорију о изворима права.⁶ Наиме, у радном праву извор права више правне снаге садржи само минимум за запослене, тако да се извором права ниже правне снаге може само дерогирати мање повољна норма извора права више правне снаге, што Лубарда назива „релативном индерогабилношћу социјалног јавног поретка“.⁷

Као извор радног права устав је значајан у двоструком смислу.⁸ Прво, устав утврђује основне принципе економског и политичког система (што представља полазну основу за изградњу радног законодавства).⁹ Основна начела економског система – попут начела тржишне привреде, отвореног и слободног тржишта или равноправности приватне и других облика својине – јесу оквир за успостављање система запошљавања и система радних односа.¹⁰ Други смисао значаја уставних одредби произилази из тога што гарантују основна права и слободе грађана, који се остварују на раду и на основу рада.¹¹

---

2 *Ibid.*

3 *Ibid.*, 466–467.

4 *Ibid.*, 467.

5 Бранко Лубарда, *Увод у радно право: са елементима социјалног права*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2021, 79.

6 *Ibid.*, 71.

7 *Ibid.*

8 Љубинка Ковачевић, Боривоје Шундерић, *Радно право*, Службени гласник, Београд 2021, 39.

9 *Ibid.*

10 *Ibid.*, 39–40.

11 *Ibid.*, 40.

За развој радног права, устав и уставно право имају историјски и актуелни значај.¹² Историјски значај се састоји у томе што је радно право као самостална грана права настало са појавом првих устава крајем XVIII века.¹³ У уставе из овог периода унете су декларације човека и грађанина, и садржали су у својим одредбама норме којима су били уређени елементи радног права, као самосталне гране права.¹⁴ Овим уставима било је загарантовано: право својине, слобода рада и слобода уговарања.¹⁵

Што се тиче поделе устава по односу према радном законодавству, Лубарда као главну карактеристику устава бивших социјалистичких земаља истиче „солидарност без слободе“, односно одсуство политичког плурализма и својинских слобода (које се огледа у укидању или одузимању приватне имовине), али уз социјалну сигурност и сигурност запослења.¹⁶ Као пример за овакав тип устава аутор наводи Устав Руске Социјалистичке Федеративне Совјетске Републике (РСФСР) из 1918. године, где је као једно од начела наведено ликвидирање приватне својине над средствима за производњу и проглашавање земљишног фонда, шума, река, руда, банака, пољопривредних предузећа и сличног општенародном имовином, како би се укинуле класе у друштву и успоставило социјалистичко уређење.¹⁷

Уставе либералних правних држава (нпр. Устав Руске Федерације и Устав САД-а), као уставе земаља тржишне привреде и политичке демократије, карактерише „слобода без солидарности“.¹⁸ На другој страни налазе се уставни низа држава, нарочито у Европи, који у својим основним начелима истичу концепт правне и социјалне државе (нпр. СР Немачка, Француска, Шпанија, Турска, Хрватска) – „слобода и солидарност“.¹⁹ На крају, Лубарда Устав Републике Србије из 1990. године класификује као онај који у својим начелима имплицитно истиче концепт правне и социјалне државе, а Устав наше државе из 2006. године као компромис либералне и социјалне државе.²⁰

12 Александар Ђорђевић, *Уставне гаранције радних права у Републици Србији – радној равни аспект*, мастер рад (необјављен), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2023, 12.

13 *Ibid.*

14 *Ibid.*

15 *Ibid.*

16 Б. Лубарда, 79.

17 Владан Петров, Марко Станковић, *Уставно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2020, 99.

18 Б. Лубарда, 79.

19 *Ibid.*

20 *Ibid.*

Што се тиче поделе људских права, биће изнете две поделе: 1) грађанска, политичка, економска, социјална и културна права; 2) права прве генерације (грађанска и политичка права), права друге генерације (настала у XIX и XX веку, заснована на левичарској критици прве генерације и инсистирању на заштити економских, социјалних и културних права); трећа генерација људских права (права солидарности, историјски најмлађа).²¹ Сматрамо прву и другу генерацију људских права повезаним са материјом радног права, с обзиром на постојање грађанских, социјалних и економских права међу правима те две генерације.

Када је у питању периодизација развоја домаћег радног права, Поповић износи поделу на три периода.²² Први период обухвата развој радног законодавства и радног права до конституисања Југославије као државе 1918. године, други период почиње стварањем Југославије и траје до завршетка Другог светског рата, док трећи период траје од завршетка Другог светског рата.²³ Ова периодизација нам се чини прихватљивом, с тим што уочавамо потребу и четвртог периода, након напуштања социјалистичког поретка у земљи, тако да ћемо нашу тему разматрати у оквиру назначених периода.

2. УСТАВИ КНЕЖЕВИНЕ И КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

Након стицања аутономије Кнежевине Србије 1830. године султановим хатишерифом, поставио се проблем да ли власт треба вршити према турском или неком другом систему.²⁴ Кнез Милош – који је, према Слободану Јовановићу, „владао Србијом онако како би владао један паша српске народности“, чија је владавина „била у ствари деспотизам“ – након Милетине буне ипак је на крају одлучио да изда устав земљи, који је, с обзиром на православни празник који је био слављен на дан издавања устава 1835. године, био назван „Сретењским уставом“.²⁵ Марковић истиче како је овај устав, рађен под видним утицајем француског Устава из 1791. и француске Уставне повеље из 1814. године²⁶ – „француски расад у турској шуми“;

21 Миодраг Пауновић, Борис Кривокапић, Ивана Крстић, *Међународна људска људска права*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2021, 26–27.

22 Теофило Поповић, *Радно људско право*, Службени гласник СФРЈ, Београд 1980, 14.

23 *Ibid.*

24 Ратко Марковић, *Уставно људско право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2022, 96.

25 Слободан Јовановић, *Уставобраници и њихова влада (1838–1858)*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1933, 3.

26 Р. Марковић, 96.

како то пише Сипријен Робер (*Cyprien Robert*).²⁷ Станковић износи становиште Поповића да је, осим француске, био очигледан уплив и немачке правне традиције, док су Љушић и Кандић сматрали да је Сретењски устав био писан без икаквих страних утицаја.²⁸

Један од одељака Сретењског устава био је насловљен као „Општенародна права Србина“, где се, осим личних права, гарантују и извесна права специфична за тадашње друштво у Србији, што Станковић означава као јасан прекид са заостацима турске владавине и феудализма.²⁹ Кулук (обавеза грађана да бесплатно раде на изградњи мостова, путева и сличних државних или општинских објеката) био је забрањен.³⁰ Старим и болесним чиновницима се гарантује државна пензија.³¹ Према Лубардином мишљењу, клице права на рад у Сретењском уставу садржане су у начелу да сваки држављанин Србије може имати чиновничко или друго јавно звање.³² Такође, било је забрањено успостављање ропских односа, што је било садржано у члану 118 Сретењског устава: „Како роб ступи на српску земљу, од онога часа постаје слободним, или га ко довео у Србију, или сам у њу побјегао“.³³

Од одредаба значајних за радно право, а садржаних у тзв. Турском уставу из 1838. године, односно султановом хаџишерифу, издвојили бисмо раније формулисану, а овим документом потврђену, забрану принудног рада – кулука.³⁴ Током важења овог устава донесен је и Грађански законик, 1844. године, чијим је одредбама, у глави „О најму“, први пут регулисано питање заснивања радног односа.³⁵ Овом нормом дефинисано је да „уговор најамни постаје онда, кад се ко обвеже, какву службу чинити (или послужити), или што начинити за опредељену награду у новцу“.³⁶ Грађанским закоником из 1844. године прихваћена је облигациона концепција уговора о раду.³⁷ До-

27 В. Петров, М. Станковић, 114.

28 *Ibid.*

29 *Ibid.*, 115.

30 В. Петров, М. Станковић, 115.

31 Р. Марковић, 97.

32 Б. Лубарда, 80.

33 Члан 118 Устава Књажевства Србије из 1835. године (Сретењски устав), Миодраг Радојевић (прир.), *Српски устави: од 1835. до 1990. године: са уставима Краљевине СХС и Краљевине Југославије*, Грамагик, Београд 2004.

34 Б. Лубарда, 80.

35 Марко Павловић, *Правна европеизација Србије 1804–1914*, Институт за правне и друштвене науке Правног факултета Универзитета у Крагујевцу / НИП Погледи, Крагујевац 2008, 409.

36 *Ibid.*

37 Облигациона концепција уговора о раду полази од поставке да односе између послодавца и радника треба разумети као облигационе односе засноване

ношењем Еснафске уредбе, 1847. године, регулисани су радни односи у занатству и трговини.³⁸

Следећи, тзв. Намеснички устав из 1869. године, у оквиру наслова „О правима и дужностима грађана уопште“ наводи и „право на сва државна звања“.³⁹ Устав Краљевине Србије из 1888. године, „радикалски“, који Лубарда оцењује као најнапреднији српски устав и истиче његово издвајање по свом демократском карактеру у српској уставности, у Делу II – Уставна права српских грађана, проглашава слободу рада, забрањује признавање и давање племства, а успоставља слободно удруживање, које укључује слободу синдикалног удруживања и удруживање послодаваца.⁴⁰ Устав из 1901. године, назван и Априлски устав, важио је тек нешто више од две године, а упамћен је по томе да није доследно примењиван.⁴¹ Овим уставом је материја радног права била регулисана на сличан начин као и уставом из 1888. године.⁴² Уставом из 1903. године започиње процват грађанске демократије у Србији, који је пратио и настанак законског акта из радноправне материје 1910. године – Закона о радњама.⁴³ На крају, Лубарда уставе Кнежевине Србије и Краљевине Србије квалификује као уставе који гарантују „слободу без солидарности“.⁴⁴

3. УСТАВИ „ПРВЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ“

Након Првог светског рата и успоставе Краљевине СХС, 12. децембра 1920. године конституисана је Уставотворна скупштина чија је главна функција била доношење устава нове државе.⁴⁵ Нови устав, назван Видовдански устав, коначно је усвојен 28. јуна 1921. године.⁴⁶ Овај устав је, са аспекта радног права, осим класичних одред-

---

на уговору. Одредбама првих грађанских законика уговор о раду био је квалификован као подврста уговора о најму. Љубинка Ковачевић, *Правна субординација у радном односу и њене іранице*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2013.

38 М. Павловић, 409.

39 Устав Књажевства Србије из 1869. године, члан 24, <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/Ustav%20knjazevstva%20Srbiје%201869.pdf>, приступљено 19. марта 2024.

40 Б. Лубарда, 80.

41 В. Петров, М. Станковић, 129.

42 *Ibid.*, 128.

43 Б. Лубарда, 80.

44 *Ibid.*, 79.

45 В. Петров, М. Станковић, 132.

46 *Ibid.*

би о грађанским правима, у одељку који је носио назив „Део трећи. Социјалне и економске одредбе“ предвидео и, по угледу на немачки Вајмарски устав из 1919. године – значајан корпус економских и социјалних права.⁴⁷ У том смислу, прихватљива је Станковићева оцена да је Видовдански устав направио очигледан корак напред у односу на српске предратне уставе, с обзиром на то да су у области радног права и у областима повезаним са радним правом била гарантована права заштите радне снаге од стране државе у привредним односима „у духу правде и отклањања друштвених супротности“, старање државе о општим хигијенским условима, посебна заштита мајки и мале деце, бесплатна лекарска помоћ за сиромашне.⁴⁸ Такође, било је предвиђено и оснивање Привредног савета, који је требало да изради социјално и привредно законодавство.⁴⁹

Овим правима треба придодати и одређена индивидуална права радника зајамчена Видовданским уставом, нпр. право на ограничено радно време (које се прописује законом), право на мере за безбедност и заштиту радника (а „жене и недорасли“ морају да се посебно заштите), право на синдикално организовање, право на колективно преговарање, итд.⁵⁰ Право на штрајк није било експлицитно предвиђено, мада га Устав није ни забрањивао.⁵¹ Прокламовано је начело да су сва звања у свим струкама државне службе доступна свим држављанима, при чему полицијски, финансијски и шумарски чиновници нису имали пасивно бирачко право за изборе посланика.⁵² Ипак, Видовдански устав, прожет начелом „отклањања друштвених супротности“, није признавао право радника на партиципацију – „нема одредаба о радничком праву надзора и сарадње у управи предузећа“,⁵³ а и она права која су прокламована нису остварена у пракси, а многа од њих су била суспендована обичним законима.⁵⁴

47 *Ibid.*

48 *Ibid.*

49 *Ibid.*, 135–136.

50 Б. Лубарда, 80.

51 *Ibid.*

52 *Ibid.*, 80–81.

53 *Ibid.*, 80.

54 В. Петров, М. Станковић, 136. Више о гарантијама радних права у Видовданском уставу вид. у: Љубица Кандић, „Социјално-економске одредбе Видовданског устава и Вајмарски устав“, *Зборник радова* 3/1969, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 321–337; Д. Симовић, И. Крстић Мистрицеловић, „Проширивање традиционалне уставне материје – социјалне и економске

Солидаристичка теорија, која се формирала у области доктринарних и филозофских дела, а која је сматрала да држава треба да интервенише у радне односе ради заштите националних интереса – према Шундерићевом мишљењу, имала је утицаја на раније споменути Вајмарски устав, као и на Видовдански устав.⁵⁵ На основу горе наведених норми као и самог начела „отклањања друштвених супротности“ прокламованог у Видовданском уставу, као и мишљења других аутора, Шундерић прихвата могућност да је уставодавац састављао одредбе под утицајем солидаристичке теорије. С обзиром на велике друштвене разлике у новоформираној држави, логично је прибегавање за средствима државне интервенције у сваком аспекту живота, па тако и у области радних односа.

Нови устав који је 1931. године, сопственим актом „са вером у Бога и срећну будућност Краљевине Југославије“, краљ Александар Карађорђевић подарио „свом драгом народу“, био је према начину доношења „Октроисани“, а према времену доношења „Септембарски“.⁵⁶ Са аспекта радног права, овај устав садржи рестриктивније одредбе о социјално-економским и политичким правима, а Лубарда оцењује да припада типу либералистичког и индивидуалистичког концепта устава.⁵⁷ Септембарски устав је прокламовао слободу рада и слободу уговарања у привредним односима, као и обавезу државе да интервенише у слободу уговарања са циљем отклањања већ раније (код Видовданског устава) поменутих друштвених супротности.

На крају, Лубарда уставе „Прве Југославије (Краљевине СХС и Краљевине Југославије)“ оцењује као компромис између индивидуалистичког и социјалистичког концепта.⁵⁸ Што се тиче самог начела „отклањања друштвених супротности“, изнетог и у Видовданском и у Септембарском уставу, сматрамо да је уставотворац овим исказао намеру да младу државу, познату по хетерогености у националном, верском, политичком и економском смислу, начини хомогенијом по што је више параметара то било могуће, па тако и у нормативном смислу.

одредбе у Видовданском уставу“, С. Ђорђевић, Ј. Вучковић (ур.), *100 година од Видовданског устава*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу – Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац 2021, 285–304.

55 Боривоје Шундерић, „Устав и радно право“, *Радно и социјално право* 1–6/2006, Београд 2006, 33.

56 В. Петров, М. Станковић, 137.

57 Б. Лубарда, 81.

58 *Ibid.*, 80.

4. УСТАВИ „ДРУГЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ“

Што се тиче периодизације развоја радног права у Југославији од Другог светског рата до замене социјалистичког поретка капиталистичким, Јовановић издваја три периода.⁵⁹ Први период: развој радног права од Другог светског рата до увођења самоуправљања 1950. године и доношења Уставног закона 1953. године (административна фаза); други период: развој радног права после увођења самоуправљања (самоуправна фаза); трећи период: радно право у условима друштвено-економске и политичке реформе.⁶⁰

По завршетку рата, држава преузима уређење важних питања из области радних односа и њихово сређивање и усклађивање са новонасталим условима.⁶¹ Устав ФНРЈ усвојен 31. јануара 1946. године био је (с обзиром на потпуно другачији карактер уставних одредби у односу на наше уставе из периода пре тога) велики „уставоправни заокрет Југославије“.⁶² Били су предвиђени јединство власти, државна својина над средствима за производњу, као и планска, нетржишна привреда.⁶³ Како Устав ФНРЈ из 1946. из корена мења економско-социјални и политички систем (уведен је концепт народне демократије, као и партијска тоталитарна држава), сходно новој идеологији овај устав гарантује и низ социјалних права, а уместо ранијих концепција о „праву на рад“ прокламује се „дужност рада“, подразумевајући да је „рад једини основ и извор свих вредности“.⁶⁴ Правноисторијски посматрано, у државама са комунистичким уређењем дужност рада је посматрана као мера која може допринети освајању демократије кроз политичку власт пролетеријата.⁶⁵

Изворно уставно уређење успостављено Уставом ФНРЈ из 1946. године није потрајало, јер је, након сукоба југословенског руководства са СССР-ом, започета изградња аутентичног модела социјалистичког уређења, названог „самоуправни социјализам“, а чији су темељи били друштвена својина над средствима за производњу и са-

59 Предраг Јовановић, *Радно право*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад 2018, 47.

60 *Ibid.*

61 Александар Балтић, Милан Деспотовић, *Радно право*, Савремена администрација, Београд 1980, 88.

62 В. Петров, М. Станковић, 142.

63 *Ibid.*

64 Б. Лубарда, 81.

65 Љубинка Ковачевић, *Заснивање радног односа*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2021, 124.

моуправљање.⁶⁶ Концепт самоуправљања је подразумевао: 1) самоуправљање произвођача у привреди; 2) самоуправљање радног народа у општини, граду и срезу; 3) самоуправљање радног народа у области просвете, културе и социјалних служби, а у новој терминологији овог модела социјализма средишње место добио је израз „радни народ“.⁶⁷ Верујемо да је до замењивања реалног социјализма самоуправним дошло више из политичких него из економско-друштвених разлога, с обзиром на поменути сукоб југословенског са совјетским политичким руководством.

У контексту ових промена, 1953. године донет је Уставни закон, који није представљао целовит устав, па су на снази остале одредбе Устава из 1946. године које нису укинуте овим законом, чија је велика новина била у томе што је држава први пут дефинисана као „социјалистичка“, као и то што се као носилац суверености појављује „радни народ“ („радни народ врши власт и управља друштвеним пословима“), чиме је класичан принцип народне суверености замењен сувереношћу дела народа који има класно обележје – радног народа.⁶⁸ Марковић наводи да у „Уставном закону сва власт припада радном народу, да радни народ врши власт и управља друштвеним пословима преко својих представника у народним одборима и народним скупштинама, у радничким саветима и другим самоуправним органима, као и непосредно путем избора, опозивања, референдума, зборова бирача, савета грађана, учешћа грађана у управи и правосуђу, и путем других облика непосредног одлучивања“.⁶⁹ Такође, као облик социјално-економске дводомости (бикамерализма), уведено је Веће произвођача, чиме је, према Симовићу, „савезно представничко тело добило корпоративна обележја“.⁷⁰ Оваквим уређењем, према мишљењу аутора, радници су добили већа права него икада пре или после у националној уставној историји.

Уставом из 1963. године економско уређење се темељило на друштвеној својини, самоуправљању и самоорганизовању радних људи.⁷¹ Право на друштвено самоуправљање било је неприкосновено, а радни народ је био једини носилац власти и управљања друштвеним пословима.⁷² Уместо дотадашња два скупштинска већа, Устав из

66 *Ibid.*

67 *Ibid.*

68 *Ibid.*

69 Р. Марковић, 136.

70 В. Петров, М. Станковић, 144.

71 Члан 6 Устава СФРЈ, *Службени гласник Социјалистичке Федеративне Републике Југославије*, бр. 14/1963.

72 *Ibid.*

1963. је предвидео чак пет, од којих је једно било општеполитичко (Савезно веће), а остала четири су била већа радних заједница – Привредно веће, Просветно-културно веће, Социјално-здравствено веће и Организационо-политичко веће.⁷³ Лубарда издваја члан 1 Устава из 1963. године (Део први – Друштвено и политичко уређење), који одређује Југославију као „савезну државу добровољно уједињених и равноправних народа и социјалистичку демократску заједницу засновану на власти радног народа и самоуправљању“.⁷⁴

Што се тиче Устава СФРЈ из 1974. године, Лубарда наводи концепт синтезе рада и управљања – самоуправљања („социјалистичке, федеративне, демократске“), као и синтезе власти, управљања и рада – „заједнице засноване на друштвеном самоуправљању“.⁷⁵ Прокламује се да су „носилац суверенитета радни људи и народи Југославије, а суштина социјализма се састоји у положају и улози човека у раду – самоуправљање је одлучивање радних људи о свом раду, условима и резултатима рада, о сопственим и заједничким интересима и усмеравању друштвеног развоја, остварујући власт и управљање другим друштвеним пословима“.⁷⁶ Лубарда такође наводи да „самоуправљање подразумева друштвену својину средстава за производњу – »сви имају и нико нема право својине«, а рад је услов присвајања производа друштвеног рада (лична својина стечена сопственим радом) и основ управљања друштвеним средствима“, као и још једно од основних начела радног права социјалистичке Југославије: „свако према способностима – свакоме према његовом раду“.⁷⁷ Долазило је до институционализовања самоуправљања у организацијама удруженог рада, месним заједницама, самоуправним интересним заједницама, као и друштвено-политичким заједницама, међусобним повезивањем и сарадњом тих организација и заједница.⁷⁸ Мада самоуправљање не искључује постојање синдиката, они нису као у административном социјализму схватани као „трнсмисиони“, иако, у пракси, синдикат није могао бити ни паралела партији, ни конкурент СКЈ.⁷⁹

На крају, Лубарда као главну одлику устава „Друге Југославије (ДФЈ, ФНРЈ и СФРЈ)“ – одређује „солидарност без слободе“.⁸⁰ Овај

73 *Ibid.*, 146.

74 Б. Лубарда, 81.

75 *Ibid.*

76 *Ibid.*

77 *Ibid.*, 81–82.

78 *Ibid.*, 82.

79 *Ibid.*

80 *Ibid.*, 81.

закључак чини се прихватљивим, будући да је домаћа уставна пракса пре Другог светског рата ишла на заштиту људских права прве генерације, док је за време „Друге Југославије“ фокус био више стављен на права друге генерације.

5. УСТАВИ ОД ПАДА СОЦИЈАЛИЗМА У ИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ ДО ВАЖЕЋЕГ УСТАВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Уставом Републике Србије из 1990. године била је предвиђена социјална тржишна економија, „заснована на слободама и правима човека и грађанина, на владавини права и социјалној правди“, слобода рада и учешће у управљању, као и „управљање и присвајање по основу својине и рада“ (у оквиру дела „Економско и социјално уређење“), затим и: „Својина и рад су основе управљања и учешћа у одлучивању“.⁸¹ Што се тиче индивидуалног радног права, било је зајамчено право на рад, а као његов интегрални део и – сигурност запослења, будући да је Уставом било прописано да је радни однос могао престати против воље запосленог само под условима и на начин утврђен законом и колективним уговором, а запослени су имали и право на ограничено радно време, на дневни и недељни одмор и на плаћени годишњи одмор и одсуство, у складу са законом (односно колективним уговором).⁸² Било је предвиђено и право на заштиту на раду, као и посебна заштита омладине, жена и инвалида, док се грађанима делимично способним за рад зајамчивало оспособљавање за одговарајући посао и услови за њихово запошљавање.⁸³

У погледу одредаба које се тичу колективног радног права, Устав Републике Србије из 1990. године најпре гарантује слободу синдикалног организовања и (синдикалног) деловања без одобрења, а Лубарда наводи да се у три одредбе спомињу колективни уговори о раду.⁸⁴ Чланом 37 овог устава било је предвиђено и право на штрајк, ако је у складу са законом, док је право на партиципацију овим уставом било уздигнуто на ранг уставног начела.⁸⁵ Као главну карактеристику (у оквиру радног права) Лубарда истиче „социјалну тржишну привреду“.⁸⁶

---

81 *Ibid.*

82 *Ibid.*

83 *Ibid.*, 83.

84 *Ibid.*

85 Члан 37 Устава Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 1/1990.

86 Б. Лубарда, 82.

Уставом Савезне Републике Југославије из 1992. године предвиђено је да је нова држава заснована на владавини права, али Лубарда примећује да је, за разлику од Устава Републике Србије из 1990. године, била изостављена социјална правда.⁸⁷ Што се тиче одредаба о правима и слободама човека и грађанина, гарантован је био читав низ индивидуалних и колективних права.⁸⁸ Индивидуална права зајамчена овим уставом била су: слобода рада (која се огледала у слободном избору занимања и запослења), право на одговарајућу зараду, ограничено радно време, забрана принудног рада, право на дневни и недељни одмор, право на плаћени годишњи одмор, право на заштиту на раду, као и право на посебну заштиту омладине, жена, деце и инвалида.⁸⁹ Колективна права предвиђена Уставом Савезне Републике Југославије из 1992. године су: слобода синдикалног удруживања (изузев професионалних припадника војске и полиције), право на колективно преговарање, право на штрајк (изузев за државне службенике и професионалне припаднике војске и полиције), али није предвиђено право на партиципацију у одлучивању (за разлику од раније поменутог Устава Републике Србије из 1990. године), а што се тиче законодавне надлежности у погледу социјалних права, она је, на нивоу федерације, била веома сужена.⁹⁰ Као преовладавајуће начело овог устава Лубарда наводи идеју владавине права.⁹¹

Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора (Уставна повеља ДЗСЦГ) из 2003. године, а чији је саставни део била и Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама, препустила је у целости законодавну надлежност у области радног и социјалног права државама чланицама, где бисмо се сложили са Лубардином оценом да је тако у ДЗСЦГ изостао кохезивни елемент које има радно законодавство донето на савезном нивоу, као и да је на тај начин завршен дуги процес јачања законодавне надлежности федералних јединица у области радног и социјалног права, чиме се (поред конфедералних елемената садржаних у правним актима ДЗСЦГ) разграђује и социјална кохезија заснована на уређивању социјалних права на нивоу федерације у претходном периоду, у СФРЈ и СРЈ.⁹² У оквиру циљева ДЗСЦГ предвиђа се „стварање тржишне економије која се заснива на слободи предузетништва, конкуренцији и социјалној правди“, као и „очување и унапређење људског достојанства“, а за које

87 *Ibid.*

88 *Ibid.*

89 *Ibid.*

90 *Ibid.*

91 *Ibid.*

92 *Ibid.*

Лубарда сматра да су утицали на то да се и одређена основна социјална права прокламују у Повељи о људским и мањинским правима.⁹³

Основна социјална права прокламована у Повељи о људским и мањинским правима и грађанским слободама у погледу начела су: забрана дискриминације; забрана ропства, положаја сличног ропству и принудног рада, укључујући трговину људима; сексуално или економско искоришћавање лица које је у неповољном положају.⁹⁴ У погледу индивидуалних права, Повеља о људским и мањинским правима зајамчује „право на рад, у складу са законом. Државе чланице стварају услове у којима свако може да живи од свог рада“, односно прокламује се да „свако има право на правичне и одговарајуће услове рада, а нарочито на правичну накнаду за свој рад“. Што се тиче колективних права предвиђених овом Повељом, поред слободе синдикалног удруживања (без претходног одобрења, уписом у регистар надлежног органа), предвиђа се и да „запослени имају право на штрајк, у складу са законом“.⁹⁵ Ипак, Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама не предвиђа и право на партиципацију у одлучивању.⁹⁶

6. УСТАВ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ИЗ 2006. ГОДИНЕ

Устав Републике Србије из 2006. године кориговани је Устав Републике Србије из 1990. године.⁹⁷ Актуелни устав заснован је на непотпуним елементима концепта социјалне тржишне економије.⁹⁸ Као уставна начела наводе се грађанска демократија, људска и мањинска права и слободе, и припадност европским принципима и вредностима.⁹⁹ Лубарда оцењује да је Устав из 2006. године заснован на непотпуним елементима концепта социјалне тржишне економије.¹⁰⁰ Прокламује се и социјални дијалог између синдиката и послодавца као метод усклађивања социјалног и економског положаја запослених у условима тржишне привреде, али се не спомиње право на партиципацију у одлучивању по основу рада.¹⁰¹

---

93 *Ibid.*

94 *Ibid.*

95 *Ibid.*

96 *Ibid.*

97 *Ibid.*

98 *Ibid.*

99 Члан 1 Устава Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 98/2006 и 115/2021.

100 Б. Лубарда, 83.

101 *Ibid.*

Што се тиче равноправности полова, наводи се: „Држава јемчи равноправност жена и мушкараца и развија политику једнаких могућности“.¹⁰² Такође, члан 21. садржи и додатне одредбе о забрани дискриминације: „Пред Уставом и законом сви су једнаки. Свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације. Забрањена је свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, а нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког или физичког инвалидитета. Не сматрају се дискриминацијом посебне мере које Република Србија може увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима“. У овој одредби аутор примећује мере тзв. позитивне дискриминације.¹⁰³

Актуелним уставом је такође забрањено ропство, положај сличан ропству и принудни рад.¹⁰⁴ То се види из 26. члана Устава: „Нико не може бити држан у ропству или у положају сличном ропству. Сваки облик трговине људима је забрањен. Забрањен је принудни рад. Сексуално или економско искоришћавање лица које је у неповољном економском положају сматра се принудним радом. Принудним радом се не сматра рад или служба лица на издржавању казне лишења слободе, ако је њихов рад заснован на принципу добровољности, уз новчану надокнаду, рад или служба лица на војној служби, као ни рад или служба за време ратног или ванредног стања у складу са мерама прописаним приликом проглашења ванредног или ратног стања“.

102 Члан 15 Устава Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 98/2006 и 115/2021 .

103 Позитивна дискриминација, односно афирмативна акција (енг. *affirmative action*), подстицајне мере или преференцијални третман је заједнички назив за скуп разноврсних мера које се предузимају у корист одређених група (етничких мањина, домородачких народа, жена и сл.) и њихових припадника, како би се отклониле последице дискриминације а могуће и запостављања којима су те групе раније биле изложене. Циљ ових мера јесте отклањање неправде и да се припадници ових група, а и саме групе као такве, доведу у стање стварне једнакости са осталим грађанима и групама у датом друштву. Да би се ове мере увеле, морају кумулативно испунити следеће услове: да су објективно потребне; да трају само до постизања циља због кога су уведене – пуне равноправности са осталима. У основи, ове мере свде се на системски утврђено и правом прописано фаворизовање односних група и њихових припадника. Потреба за преференцијалним третманом проистиче из чињенице да је за постизање стварне равноправности и једнакости положаја група о којима је реч, као и њихових припадника, са осталим становништвом, није довољно обезбедити им само једнака права са осталима и недискриминацију, већ је нужно пружити им и нека шира, додатна права, јер без тих права, мада би били формално једнаки, не би били и стварно једнаки, М. Пауновић, Б. Кривокапић, И. Крстић, 255–256.

104 Б. Лубарда, 84.

Што се тиче учешћа грађана у управљању јавним пословима прокламује се да „грађани имају право да учествују у управљању јавним пословима и да под једнаким условима ступају у јавне службе и на јавне функције“.¹⁰⁵ Чланом 60 гарантује се право на рад: „Јемчи се право на рад, у складу са законом. Свако има право на слободан избор рада. Свима су, под једнаким условима, доступна сва радна места. Свако има право на поштовање достојанства своје личности на раду, безбедне и здраве услове рада, потребну заштиту на раду, ограничено радно време, дневни и недељни одмор, плаћени годишњи одмор, правичну накнаду за рад и на правну заштиту за случај престанка радног односа. Нико се тих права не може одрећи. Женама, омладини и инвалидима омогућују се посебна заштита на раду и посебни услови рада, у складу са законом“, док се чланом 61 предвиђа право на штрајк: „Запослени имају право на штрајк, у складу са законом и колективним уговором. Право на штрајк може бити ограничено само законом, сходно природи или врсти делатности“. Рад малолетних лица регулисан је чланом 66 („Посебна заштита породице, мајке, самохраног родитеља и детета“), 4. ставом: „Деца млађа од 15 година не могу бити запослена нити, ако су млађа од 18 година, могу да раде на пословима штетним по њихово здравље или морал“. Аутор уочава да је на основу члана 66 могуће да малолетници старији од 15 година заснују радни однос, док малолетници млађи од 15 година не могу да заснију радни однос, али нема одредби које би забрањивале радно ангажовање малолетника по другом основу.

Социјална заштита је у нашем актуелном уставу одређена чланом 69 („Социјална заштита“): „Грађани и породице којима је неопходна друштвена помоћ ради савладавања социјалних и животних тешкоћа и стварања услова за задовољавање основних животних потреба, имају право на социјалну заштиту, чије се пружање заснива на начелима социјалне правде, хуманизма и поштовања људског достојанства. Права запослених и њихових породица на социјално обезбеђење и осигурање обезбеђују се законом. Запослени има право на накнаду зараде у случају привремене спречености за рад, као и право на накнаду у случају привремене незапослености, у складу са законом. Инвалидима, ратним ветеранима и жртвама рата пружа се посебна заштита, у складу са законом. Фондови социјалног осигурања оснивају се у складу са законом“. Лубарда примећује да, за разлику од Устава Републике Србије из 1990. године, Устав из 2006. не предвиђа право на социјалну сигурност запослених и других грађа-

105 Члан 53 Устава Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 98/2006 и 115/2021.

на.¹⁰⁶ Пензијско осигурање уређено је чланом 70 („Пензијско осигурање“): „Пензијско осигурање уређује се законом. Република Србија стара се о економској сигурности пензионера“.

Што се тиче ступања припадника националних мањина на јавне функције и вршења јавних послова од стране националних мањина, члан 77 („Равноправност у вођењу јавних послова“) то питање решава на следећи начин: „Припадници националних мањина имају, под истим условима као остали грађани, право да учествују у управљању јавним пословима и да ступају на јавне функције. При запошљавању у државним органима, јавним службама, органима аутономне покрајине и јединица локалне самоуправе води се рачуна о националном саставу становништва и одговарајућој заступљености припадника националних мањина“. Аутор закључује да је уставотворац оваквом одредбом имао за циљ како спречавање дискриминације и евентуалне асимилације путем императивне норме о запошљавању у државним органима, јавним службама, органима аутономне покрајине и јединицама локалне самоуправе, тако и што потпунију интеграцију припадника националних мањина у друштвене догађаје у Републици Србији.

Чланом 82 ставом 3 предвиђа се да се утицај тржишне привреде на социјални и економски положај запослених усклађује кроз социјални дијалог између синдиката и послодаваца, док се чланом 83 гарантује слобода предузетништва. Иако слободу предузетништва, интеграцију националних мањина, регулисање пензијског осигурања и афирмативне мере према угроженим групама сматрамо за добро решење, примећује се одсуство права на партиципацију, као и права на социјалну сигурност, што, према ауторовом мишљењу, представља корак уназад у односу на права запослених у уставима из социјалистичког периода.

7. ЗАКЉУЧАК

Домаће право је током последња два века доживљавало велике промене у свим сферама, па тако и у сфери радног права. Измене државног и друштвеног уређења земље током XX века узроковале су корените промене целокупног правног поретка. Период националног ослобођења, рушења остатака старог турског феудалног система и његове замене капиталистичким током XIX века обележило је доба политичких превирања и неколико промена највишег правног акта прво Кнежевине Србије, а затим и Краљевине Србије. Касније су

---

106 Б. Лубарда, 84.

се, са растом индустрије и појавом фабрика и железница, појавили и први захтеви за увођење заштите на раду, као и посебне заштите жена и омладине. Ове изазове је тадашња Краљевина СХС покушала да реши на најбољи могући начин и да омогући равноправност грађана и превазилажење друштвених супротности, како у економском, тако и у верском, политичком и етничком смислу.

Нови систем успостављен након Другог светског рата (који се прво наслањао на Совјетски Савез, као и на материјалну помоћ која је долазила одакле у Југославију, а онда убрзо направио потпуни заокрет у својој спољној политици у односу на СССР) имао је за циљ да, у складу са својом идеологијом и политиком, успостави своја начела у свакој сфери друштвеног живота, па тако и у области радног законодавства. Током овог периода су спроведене корените промене у односу на претходни систем, а као главна новина уведен је концепт „радничког самоуправљања“, а у складу са споменутим идеолошким начелима тадашњег режима. На крају XX века дошло је до смене социјалистичког поретка капиталистичким, тако да је степен економских слобода унутар нашег друштва повећан, а слобода предузетништва призната као једно од права сваког грађанина. Међутим, солидарност у актуелном уставу из 2006. године је на нижем нивоу у односу на уставе из социјалистичког периода, што се огледа у одсуству права на партиципацију, као и у недостатку одредаба о социјалној заштити, што аутор не сматра за најбоље решење.

Пред систем који је развој радног права започео укидањем феудалних друштвених односа и кулука и успостављањем слободног избора занимања, а наставио стварањем планске привреде и, касније, уникатног концепта радничког самоуправљања, а на крају завршио преласком на тржишну, капиталистичку привреду – данас се постављају нови изазови. Нове појаве попут вештачке интелигенције и масовног преласка на онлајн режим рада, као и нестанак појединих занимања, праћен настанком нових, паралелно са развојем технологије, изискују прилагођавање националног правног система на услове које ће донети будућност. Улога правника у Републици Србији биће комплексна, с обзиром на то да ће стварање како уставних, тако и законских норми, на најоптималнији начин, бити велики изазов.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ:

Устав Књажевства Србије из 1835. године (Сретењски устав), Миодраг Радојевић (прир.), *Српски уставни: од 1835. до 1990. године: са уставима Краљевине СХС и Краљевине Југославије*, Граматик, Београд 2004.

- Устав Књажевства Србије из 1869. године, сајт Управе за заједничке послове републичких органа, линк: <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/Ustav%20knjazevstva%20Srbije%201869.pdf>, приступљено 19. 03. 2024.
- Устав Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 1/1990.
- Устав Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 98/2006 и 115/2021.
- Устав СФРЈ, *Службени гласник Социјалистичке Федеративне Републике Југославије*, бр. 14/1963.

ЛИТЕРАТУРА:

- Александар Балтић, Милан Деспотовић, *Радно право*, Савремена администрација, Београд 1980.
- Александар Ђорђевић, *Уставне гаранције радних права у Републици Србији – раднојравни аспекти*, мастер рад (необјављен), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2023.
- Предраг Јовановић, *Радно право*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад 2015.
- Слободан Јовановић, *Уставобраници и њихова влада (1838–1858)*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1933.
- Љубица Кандић, „Социјално-економске одредбе Видовданског устава и Вајмарски устав“, *Зборник радова* 3/1969, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 321–337.
- Љубинка Ковачевић, *Правна субординација у радном односу и њене границе*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2013.
- Љубинка Ковачевић, *Заснивање радног односа*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2021.
- Љубинка Ковачевић, Шундерић Боривоје, *Радно право*, ЈП Службени гласник, Београд 2021.
- Бранко Лубарда, *Увод у радно право: са елементима социјалног права*, Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво, Београд 2021.
- Ратко Марковић, *Уставно право*, Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво, Београд 2022.
- Марко Павловић, *Правна европеизација Србије 1804–1914*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу – Институт за правне и друштвене науке / НИП Погледи, Крагујевац 2008.
- Милан Пауновић, Борис Кривокапић, Ивана Крстић, *Међунаордна људска права*, Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво, Београд 2021.
- Владан Петров, Марко Станковић, *Уставно право*, Правни факултет Универзитета, Центар за издаваштво, Београд 2020.

Теофило Поповић, *Радно њраво*, Службени лист СФРЈ, Београд 1980.

Дарко Симовић, Ивана Крстић Мистрицеловић, „Проширивање традиционалне уставне материје – социјалне и економске одредбе у Видовданском уставу“, Ђорђевић Срђан, Вучковић Јелена (ур.), *100 година од Видовданској устави*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу – Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац 2021, 285–304.

Боривоје Шундерић, „Устав и радно право“, *Радно и социјално њраво* бр. 1–6/2006, 29–38.

Anton Ravnić, *Osnove radnog prava – domaćeg, usporednog i međunarodnog*, Sveučilište u Zagrebu – Pravni fakultet, Zagreb 2004.

Vojislav BILBIJA*

CONSTITUTION AS THE SOURCE OF LABOR LAW OF SERBIA AND YUGOSLAVIA

Summary

In this paper we will look at the constitutions of the Principality of Serbia (1815–1882), Kingdom of Serbia (1882–1918), constitutions during the interwar period (1918–1945), constitutions of FPRY and SFRY (1945–1992), The Constitution of FRY (1992–2003), The Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro (2003–2006) from 2003. up to special review on the Constitution of the Republic of Serbia (which is still in power up to present day), from the view of the labour law. The opinions stated in works that are cited will possibly be complemented by the author with his personal judgment about certain issues, sometimes even directly explaining source of labour law.

Keywords: *Labour law. – Constitution. – Abolition of feudalism. – Concept of self-management.*

Рад приспео / Paper received: 4. 5. 2024.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 2. 6. 2024.

---

* Fourth year undergraduate student, University of Belgrade, Faculty of Law; bilbijavojislav@gmail.com.

UDC: 351.94(497.11)"1869/2009"

CERIF: H240, H250, H300, S111

DOI: 10.51204/HLH_24102A

Đorđe M. TIMOTIJEVIĆ*

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE JUDICIAL CONTROL OF ADMINISTRATION IN SERBIA

This paper shows the development of the judicial control of administration in Serbia, in the period from the introduction of the Council of State to the present day. The paper also deals with the most important regulations concerning judicial control of administration, administrative courts, and administrative disputes, starting with the Constitution of 1869, with comparisons between previous regulations and present-day provisions, comments, and conclusions regarding how constitutional and legal regulations influenced the development of the judicial control of administration in Serbia throughout history, and how this type of control had changed over time.

Key words: *Judicial control of administration. – Administrative dispute. – Serbia. – Historical development. – Legal regulations.*

1. INTRODUCTION

Judicial control of administration is a form of control that is performed mainly in an administrative dispute, either by special administrative court or courts, or by courts of general jurisdiction. The judicial control of administration can also be performed by civil and criminal courts. An administrative dispute is a form of judicial control of administration, which can be defined as a form of external legal control over administrative activities in the procedure provided for by law, on the occasion of a filed lawsuit.¹

An administrative-judicial matter, as disputed, grows out of an administrative matter, as non-disputed, the legality of which is examined in

---

* The author is a master's student at the University of Belgrade Faculty of Law; djordjetimo@gmail.com.

1 Zoran R. Tomić, *Komentar Zakona o upravnim sporovima sa sudskom praksom*, Službeni glasnik, Beograd 2012, 65.

an administrative dispute. As a rule, an administrative dispute is preceded by an administrative control of administration, following an appeal in the second-instance procedure. An administrative dispute is a separate category of a court dispute, which considers the legality of a specific administrative legal act, and is resolved by the competent court, of general or specialised jurisdiction, according to the rules of a special procedure. In an administrative dispute, the defendant is a public administration body or a public administrative organisation. Judicial control of administration appears in three main modalities: control by regular judiciary – courts of general jurisdiction, control by special judiciary – administrative judiciary, and control by constitutional judiciary.² Judicial control of administration is carried out by bodies that are organisationally independent from the administration and belong to another branch of government, while through the administrative control of administration, an authorised entity that performs an administrative activity also supervises the administrative activity of another.³

Historically speaking, the administrative dispute arose as a result of liberal-individualist concepts that appeared after the French bourgeois revolution, in order to protect individuals against the state and public authorities.⁴ The main reason for the introduction of an administrative dispute in Serbia was the fact that the administrative control of administration could not guarantee a comprehensive implementation of the principle of legality when it came to the administration's actions.⁵ Serbia has a long tradition of administrative disputes, that were, at the very beginning, related to the position and role of its Council of State.⁶ Therefore, Serbia implemented the French model regarding the main body that has the right to solve administrative disputes. The French system is the result of a long and slow evolution of specialised judicial control of the administration that began during the French Revolution and continues almost to the present day.⁷ In France, since the beginning of the development of administrative disputes, the Council of State acted as the supreme administrative court. Even before the French revolution, the Council existed un-

2 *Ibid.*

3 Зоран Р. Томић, *Општије управно право*, Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд 2021, 65–69.

4 Милена В. Јакшић, Милан М. Мацура, „Историјски развој управног спора у правној науци”, *Баштџина* 2/2018, 181.

5 Stevan Lilić, *Управно право*, Savremena administracija, Beograd 1998, 212.

6 Милица Вукићевић Петковић, *Предметј управној сјора* (докторска дисертација), Универзитет у Нишу, Правни факултет, Ниш 2017, 179.

7 Драган Милков, *Управно право III, Контрола управе*, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, Нови Сад 2019, 43.

der the name “King’s Council”,⁸ an institution that dates back to the 13th century, and which gathered lawyers who assisted the king in exercising his judicial power.⁹ However, the Council of State that can be compared to today’s Council was created during Napoleon’s time, by the Constitution of 1799. At that time, the Council’s role was to prepare draft laws and regulations of public administration, as well as to solve difficulties that appeared in the field of administration. This type of Council still wasn’t a true administrative court, but rather an advisory body that concerned itself with matters that were in relation to the state’s administration.¹⁰

The Council itself didn’t resolve administrative disputes, since it only drafted a decision that would be adopted by the head of state.¹¹ This system of administrative dispute resolution was permanently changed by the Law of 24 May 1872, which allowed the Council to resolve administrative disputes by adopting its own decisions, without the interference of the head of state. Even before the adoption of this Law, the head of state would rarely adopt a decision that wasn’t in accordance with the Council’s draft.¹² For more than a century and a half (1799–1953), the Council of State was the only administrative court in France. Then, on two occasions, the administrative jurisdiction was expanded. First, in 1953, new first-instance administrative courts were introduced, in relation to which the Council acted as a second-instance court. In 1987, appellate administrative courts were established, and the Council became, in the vast majority of cases, a third-instance administrative court. The reason for the introduction of new administrative judicial instances was a large number of pending cases (more than 25 thousand).¹³

Compared to the other countries of Europe and the world, the administrative dispute in Serbia was introduced very early, and was developed almost without any interruptions.¹⁴ The development of judicial control of administration in Serbia can be divided into three phases. The first phase is the administrative-judicial control performed by the Council of State, that was inspired by the French model, and was practically

8 Драгаш Ђ. Денковић, *Добра ујрава*, Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд 2010, 344.

9 Vuk Cucić, „Francusko upravno sudstvo: Veličanstveno delo francuske istorije”, *Pravni život* 10/2013, 288.

10 Д. Милков, *Ујравно љраво III*, 43.

11 Marcel Waline, *Droit administratif*, Sirey, Paris 1959, 29.

12 V. Cucić, „Francusko upravno sudstvo”, 289–290.

13 Dobrosav Milovanović, Vuk Cucić, „Reforma upravnog sudstva”, *Pravni život* 10/2016, 151.

14 Вук Цуцић, *Збирка љројуса из обласѝи ујравној љрава*, Службени гласник, Београд 2019, 24.

established by the Constitution of 1869. The second phase considers the judicial control of administration performed by the Council of State and administrative courts, which was introduced in 1921 and lasted until the beginning of the Second World War. Then, after a short break without administrative-judicial control, in 1952 began a period in which the administration was controlled by special departments of regular courts.¹⁵ This type of control was abolished with the introduction of the Administrative Court of Serbia, that was established as a court of special jurisdiction, and started operating in 2010.

2. THE BEGINNING OF DEVELOPMENT OF THE COUNCIL OF STATE AND ADMINISTRATIVE JUDICIARY

The administrative judiciary and administrative dispute in Serbia have a very long tradition, which is related to the Council of State. The long history of this institution can be divided into two periods – the first one, from 1805 to 1869, during which the Council was primarily a legislative body, with certain judicial and executive functions, and the second one, from 1869 until the beginning of the Second World War, within which the Council mainly performed the function of an administrative court.¹⁶

The Council of State was already established in 1805, while the Sretenje¹⁷ Constitution of 1835 introduced it as the body that had legislative and administrative power together with the Prince, and in one department also performed judicial functions in the third and last degree.¹⁸ However, just as the Constitution of 1835 itself was short-lived, the Council of State was also the highest authority alongside the Prince for a short time. Instead, it quickly became an organ completely subordinate to the Prince. The Constitution of 1838 improved the Council's position by granting permanency to all its members.¹⁹ This permanency was reflected in the fact that the members could be replaced only with the consent of the Porte and on the condition that they were found to have worked illegally and con-

---

15 Jelena Jerinić, *Sudska kontrola uprave u našem i uporednom pravu* (doktorska disertacija), Univerzitet Union, Pravni fakultet, Beograd 2011, 64.

16 Marko Davinić, „Dvostepeno upravno sudstvo u Kraljevini Jugoslaviji”, *Pravni život* 10/2017, 283.

17 Sretenje is a Christian holiday that is celebrated in Serbia on 15 February. The first Serbian constitution was adopted at the National Assembly on Sretenje, in 1835, and therefore, it is also known as the “Sretenje Constitution”. Since 2002, Sretenje is celebrated as the Statehood day of Serbia.

18 Д. Милков, *Управно право III*, 58.

19 М. Вукићевић Петковић, 139–140.

trary to the interests of the state. Based on this Constitution, the Law on the Organisation of the Council of State was adopted in 1839. This Law marked the beginning of the development of true administrative judiciary in Serbia,²⁰ but it also granted certain executive and legislative powers to the Council. At the time of the “Constitution defenders” (1842 – 1858), the competences of the Council were broadened so that it not only exercised supervision over the work of ministers, but, moreover, started deciding on appeals against ministerial decisions, even though there weren’t regulations allowing it to do so.²¹ However, since the Council called the ministers to account by asking them to provide explanations, which were given at the Council’s meetings,²² the administrative dispute in Serbia wasn’t practically introduced yet, and the Council kept its legislative powers.

3. FORMAL INTRODUCTION OF THE ADMINISTRATIVE DISPUTE

3.1 The Constitution of 1869

The Constitution of 1869 represented a turning point regarding administrative dispute and competences of the Council of State. This Constitution transferred the legislative power to the National Assembly, so the Council stopped being a legislative body and became an administrative one, considering that article 90, paragraph 1, items 3 and 4 of the Constitution prescribed that the Council is competent “to consider and resolve appeals against ministerial decisions in disputed administrative matters, as well as to resolve conflicts between administrative authorities”. Therefore, the concept of “administrative dispute” was introduced, based on the French “*contentieux administratif*”.²³ However, since the French Council of State became officially independent in resolving administrative disputes in 1872, we could argue whether the Serbian administrative judiciary, in terms of independent resolution of disputes against final individual administrative acts, is three years older than the French. Firstly, it is important to point out that the administrative judicial function of the French Council of State was separated from its administrative, advisory function in 1806, and that the procedural norms according to which the Council acted when resolving administrative disputes were established in 1831.²⁴

---

20 Д. Милков, *Уйравно йраво III*, 47.

21 *Ibid.*

22 *Ibid.*

23 Стеван Сагадин, *Уйравно судсйво, йоводом сйюйодиишнице рада Државной савејта 1839–1939*, Државна штампарија, Београд 1940, 180.

24 M. Waline, 30.

In addition, before the adoption of the already mentioned Law of 24 May 1872, draft decisions of the Council were, in the vast majority of cases, acknowledged by the head of state who would only formally sign them, without any changes or additions. Therefore, it can be concluded that the independent resolution of administrative disputes in France was developed earlier than in Serbia.

Lastly, the Constitution of 1869 is of perhaps the greatest importance for the administrative dispute. It was the first time that a specialised administrative court was introduced in Serbia in the true sense of the word. In this way, Serbia was among the first countries to formally introduce an administrative dispute and the first of the countries of future Yugoslavia to do so. Moreover, the Constitution was of great importance for the Serbian National Assembly which became a legislative body for the first time.²⁵

3.2 The Law on the Council of State and Rules of Order in the Council of State Act

Considering that the Constitution of 1869 had laid the foundations and frameworks of the administrative dispute, it was necessary to pass legal regulations in order to specify the constitutional provisions and the competence of the formally established administrative court – the Council of State. Therefore, in 1870, two acts were adopted – the Law on the Council of State and Rules of Order in the Council of State Act. The latter was much more important for the concept and understanding of the administrative dispute.

Article 35 of the Rules of Order in the Council of State Act defined an administrative dispute as “a dispute between a private person, on the one hand, and an administrative authority, on the other, which exists when the right of a private party is violated by an unlawful order or decision of an administrative authority”. The administrative dispute is still understood in the same way in Serbia today, as it is considered to be a dispute about the legality of final administrative acts that is conducted between the plaintiff, who is usually a dissatisfied private party in an administrative procedure, and the defendant, who is always a public administrative body that passed the final administrative act. In accordance with the constitutional provisions, the Act gave the Council of State the right to finally resolve administrative disputes and thus, the Council became a true administrative court.²⁶ This brought the administrative power under the legal control of

---

25 Зоран С. Мирковић, *Српска правна историја*, Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд 2017, 134.

26 Добросав Миловановић, „Предмет управног спора”, Вук Цуцић (ур.), *Зборник радова, 150 година управног спора у Србији 1869 – 2019*, Управни суд Републике Србије/Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2019, 84.

a body that, although part of the executive power, independently resolved disputes between citizens and the administrative power in a judicial procedure, which provided significant guarantees for the legal regularity of the adopted decisions.²⁷ There was no possibility of evaluating the expediency of an administrative act, neither of conducting an administrative dispute due to the failure to adopt one.²⁸ The Act also stipulated, in Article 37, paragraph 1, that an administrative dispute can be initiated “only after the appellant has submitted an appeal to the minister, within one month after receiving the minister’s decision”. These provisions are essentially the same as the relevant provisions of the modern-day Law on Administrative Disputes of Serbia, which prescribes that an administrative dispute can be initiated against an administrative act that was passed in the final instance while at the same time prohibiting the court from evaluating the expediency of final administrative acts. The difference compared to the 1870 Act is the possibility of filing a lawsuit against the silence of administration.

Hence, it can be said that the Rules of Order in the Council of State Act had a very important role in defining the key principles and provisions regarding the judicial control of administration and the administrative dispute, which were adopted in all subsequent legal regulations, and remain existent to this day.

3.3 The Constitution of 1901

The duties of the Council of State were significantly broadened by the Constitution of 1901. The Council became competent to decide on appeals against decrees that violate private rights, along with being able to decide on appeals against ministerial decisions that were made in cases in which the minister was not entitled to decide or exceeded the scope of his jurisdiction determined by law.²⁹ Consequently, in addition to administrative disputes against decrees, regular administrative disputes against ministerial decisions were foreseen, as well as special administrative disputes stemming from incapacity of the administrative bodies and excess of authority.³⁰ This way, administrative legal protection was extended. Nonetheless, since the Constitution of 1901 was imposed by King Aleksandar Obrenović, whose regime was autocratic, it was highly unlikely that, for example, the King’s decree could be overturned by the Council of State. This became a realistic possibility with the adoption of the more liberal Constitution of 1903, after the King’s assassination in May of the same year.

---

27 С. Сагадин, 181–182.

28 Д. Миловановић, 85.

29 Ustav Kraljevine Srbije, čl. 35, st. 1, tač. 1, 3, *Državna štamparija Kraljevine Srbije*, 1901.

30 Д. Миловановић, 87.

Overall, it can be concluded that the competences of the Council of State were gradually expanding throughout the development of the Kingdom of Serbia, as the Council had extensive administrative and advisory functions, while the experience gained in resolving administrative disputes was used in drafting regulations and giving opinions on these drafts.³¹ On the other hand, given the fact that the decisions of the Council of State were not binding for the ministers, there were difficulties in terms of their execution, which were yet to be overcome. Even so, by adopting certain constitutional and legal regulations in the period from 1869 to 1921, Serbia had established a very clear and detailed system of judicial control of administration that was advanced for its time.

4. INTRODUCTION OF THE TWO – LEVEL ADMINISTRATIVE JUDICIARY

4.1 The creation of the unified state and the Vidovdan Constitution

Although Serbia was very progressive with its regulations on administrative dispute, specialised administrative judiciary, embodied in administrative courts, was established after the creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians (the Kingdom of SCS). The administrative dispute also existed in other territories that became part of the unified state. In Slovenia, Istria and Dalmatia, which were within the Austrian part of the Austro-Hungarian Empire, administrative dispute was introduced by the Law on Administrative Court from 1875. The seat of the Court was in Vienna, and its practice greatly influenced the adoption of the first ever Law on General Administrative Procedure, that was passed in Austria in 1925. In Croatia, Slavonia, Banat, Bačka and Baranja, that belonged to the Hungarian part of the Empire, administrative dispute was established with a very narrow jurisdiction, based on laws from 1883 and 1896. In Montenegro, the Council of State had the jurisdiction of the administrative court and the administrative body.

The creation of the new state made it necessary to adopt a new constitution and new laws. In addition, in different parts of the state, particular provincial legislation was still in force, and this had to be taken into account when passing new laws, especially since their provisions had to be adapted to different political, economic and social conditions, which is always a difficult task for the lawgiver.

In order to solve the problem of legal particularism, not only in the area of administrative dispute and administrative law, but also in various

---

31 C. Сагадин, 186.

other branches of law, the Constitution of the newly formed state was passed in 1921 – the Vidovdan Constitution. With the adoption of this Constitution, a two-level administrative judiciary was envisioned, and administrative courts were introduced. The Constitution did not further specify the jurisdiction of the administrative courts, stipulating that the law would determine their seats, jurisdiction, and organisation.³²

4.2 Council of State and Administrative Courts Act

In 1922, two legal acts were adopted in order to specify the constitutional provisions – Council of State and Administrative Courts Act and the Decree on the Rules of Order at the Council of State and Administrative Courts. Administrative dispute was regulated mainly by the Council of State and Administrative Courts Act, which granted the Council of State the role of the supreme administrative court.³³ By the provisions of the said Act, the Council decided on appeals against judgments of administrative courts, but its function did not end there, given that it also decided in the first and last instance on appeals against decrees and ministerial decisions.³⁴ This means that if the final administrative act was adopted by the ministries, a lawsuit could be filed directly to the Council of State. At the same time, it did not matter whether the ministry brought an administrative act on appeal, or in the first and last instance. However, if the final administrative act was adopted by an administrative body lower than the ministry, the lawsuit could be filed to the competent administrative court, whose decision could subsequently be appealed to the Council of State.³⁵

The Council of State was divided into departments, which were composed of five members. Due to the relatively large number of them, there was a possibility of unequal interpretation of same regulations by various departments. In order to avoid this, it was prescribed that the legal issues that were resolved differently by the departments should be brought before the general session of the Council of State. The Council's president had the right to convene its general sessions, where legal issues that were resolved differently by the departments would be discussed and resolved. The decisions of the general session on such issues were binding for all departments.³⁶ Moreover, the parties in administrative disputes did not have

---

32 Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, čl. 102, *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd 28. jun 1921.

33 Zakon o Državnom savetu i upravnim sudovima, čl. 1, *Izdavačka knjižarnica Gece Kona*, Beograd 1932.

34 Zakon o Državnom savetu i upravnim sudovima, čl. 17.

35 M. Davinić, „Dvostepeno upravno sudstvo”, 286.

36 Nikola Stjepanović, Stevan Lilić, *Upravno pravo*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1991, 376–377.

the right to demand the convening of a general session but could only inform the Council that certain departments have taken different points of view on certain legal issue.³⁷

The Council of State consisted of 30 members, out of which at least 20 had to be lawyers, while all the members had to have a minimum of 10 years of experience in the civil service.³⁸ It should be noted here that it was not required for all members of the Council to have a law degree, even though the Council represented a supreme administrative court. The reason for this provision could be found in the fact that Serbia lost around 60% of its male population in the First World War. Therefore, it was certainly difficult to find 30 prominent lawyers, who also had 10 years of experience in the civil service, only 4 years after the war was over. Members of the Council were appointed by the King, on the proposal of the President of the Council of Ministers. They, like the judges of the administrative courts, could be relieved of their duties or retired by a Royal Decree, on the proposal of the President of the Council of Ministers, or the Minister of Justice.³⁹

Special administrative courts were introduced as courts of first instance, and there were six of them (in Belgrade, Zagreb, Celje, Sarajevo, Skoplje and Dubrovnik). Each court consisted of one president and the necessary number of judges, who were appointed by a Royal Decree, on the proposal of the Minister of Justice. Disputes were resolved by departments of three judges.⁴⁰

The subject of an administrative dispute was the legality of the administrative act, while the Act used the term “act of administrative authority”. If such an act was to be the subject of an administrative dispute, it had to be final.⁴¹ Just like in today’s regulations, the subject of an administrative dispute was determined by using the general clause method, combined with the system of negative enumeration, and there was only the possibility of conducting a subjective administrative dispute. Special administrative courts decided in the first instance, while the Council of State decided on appeals against the judgments of administrative courts.⁴² In certain situations, the Council also adopted decisions in the first and last instance. That was the case when it came to lawsuits against decrees

---

37 M. Davinić, „Dvostepeno upravno sudstvo”, 287.

38 Zakon o Državnom savetu i upravnim sudovima, čl. 1, st. 2, čl. 11, st. 1.

39 Zakon o Državnom savetu i upravnim sudovima, čl. 12.

40 Zakon o Državnom savetu i upravnim sudovima, čl. 7,8, čl. 11, st. 2.

41 J. Jerinić, 68.

42 Zakon o Državnom savetu i upravnim sudovima, čl. 37.

and ministerial decisions.⁴³ On top of that, there was a department of the Council which specialised in financial administrative disputes,⁴⁴ so it can be said that the Kingdom of SCS introduced a very detailed and complex system of judicial control of administration for its time.

Another important novelty established by this Act was that the Council of State was given right to pass the corresponding act on its behalf, in case of silence of administration in the execution of the Council's decision.⁴⁵ This provision represented the main step towards the introduction of disputes of full jurisdiction in the true sense of the word, and there was a tendency to enable a completely independent resolution of administrative disputes by the Council. However, as the Council was already entrusted with important and wide-ranging powers, the Act did not go a step further, as it prescribed that the Council passes a decision that completely replaces an administrative act only if the administrative authority does not adopt an act which is necessary for the execution of the judgment of the Council, or the judgment of the administrative court, and only if a person in whose interest the judgment was passed submits an appeal to the Council.⁴⁶

Furthermore, the Act prescribed certain restrictions when it came to the administrative dispute. The acts adopted on the basis of a free assessment weren't subjected to judicial control, if the adoption was performed within the limits of legal authority.⁴⁷ Although the linguistic interpretation of this provision could easily lead to the conclusion that discretionary administrative acts were completely excluded from judicial control, this was not the case in practice. Namely, such administrative acts could also be the subject of judicial control, whereby the court examined in the preliminary proceedings whether the authority was really authorised to perform a free assessment, and whether it exceeded or abused its discretionary power. If the court determined that the authority didn't exceed or abuse its discretionary power, it would reject the lawsuit, since, as it is the case today, the court didn't evaluate the act's expediency.⁴⁸ However, the judicial control of discretionary acts rarely occurred.⁴⁹

43 Zakon o Državnom savetu i upravnim sudovima, čl. 17.

44 Zakon o Državnom savetu i upravnim sudovima, čl. 3, st. 2.

45 Вук Цуцић, Управни спор пуне јурисдикције – модели и врсте (докторска дисертација), Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд 2015, 37.

46 Боривоје Франтловић, *Коментар Закона о Државном савету и управним судовима*, Издавачко и књижарско предузеће Геце Кона, Београд 1935, 80.

47 Zakon o Državnom savetu i upravnim sudovima, čl. 19.

48 M. Davinić, „Dvostepeno upravno sudstvo”, 290.

49 Лазо М. Костић, *Административно право Краљевине Југославије, трећа књига, Надзирање управе*, Издавачко и књижарско предузеће Геце Кона, Београд 1939, 89.

Another important novelty established by the Act was the principle of separate administrative-judicial hierarchy regarding the judgments of administrative courts and the Council of State, which means that administrative judiciary was separated from the active administration and that there was no hierarchical continuity between the active administration and administrative judiciary, i.e. that these were two separately organised authorities, with separate jurisdiction.⁵⁰

The Act also introduced (for the first time) the right of a party to file a lawsuit due to the silence of administration, which was crucial for covering all the possible reasons for initiating an administrative dispute. Moreover, there was a possibility of passing a decision of the Council of State that replaced the act of the corresponding administrative body in case of failure of the body to act according to its own act. Finally, even though the suspensory effect of a lawsuit wasn't a rule, the plaintiff had the right to request that the execution of the administrative act be postponed until the decision of the court was passed. The postponement could only be granted if the public interest allowed it.⁵¹

Most of these provisions are still applied today, which shows the great importance of the Act for the development of administrative dispute, along with its contribution to the modernisation of judicial control of administration. Hence, the Act has established a solid system of administrative-judicial control that wasn't and didn't need to be the subject of many amendments.

4.3 The laws from 1929 and the Constitution of 1931

The system that was established in 1921 and 1922 was not significantly changed with the adoption of the Law on amendments and additions to the Council of State and Administrative Courts Act and the Law on the Rules of Order at the Council of State and Administrative Courts. Both laws were passed in 1929, after the introduction of the 6 January dictatorship by King Aleksandar I and were adopted mainly to adapt the legislation to the new state and social order, rather than to essentially change the organisation and powers of the administrative courts and the Council of State.

The Constitution of 1931 didn't have anything new to add in terms of judicial control of administration and administrative dispute. Just like its predecessor, this Constitution provided that administrative courts are

50 М. Вукићевић Петковић, 183.

51 Јелена Ивановић, „Историјски развој управног судства Србије”, Вук Џуџић (ур.), *Зборник радова, 150 година ујравној сјора у Србији 1869–2019*, Управни суд Републике Србије/Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2019, 52.

established for disputes of an administrative nature, while the Council of State represents the supreme administrative court. Special laws were left to regulate the organisation, structure and jurisdiction of the administrative courts and the Council of State.⁵²

The fundamental and essential change in the system of judicial control of administration in Serbia occurred after the end of the Second World War.

5. JUDICIAL CONTROL OF ADMINISTRATION AFTER THE SECOND WORLD WAR

The post-war period brought about a very different organisation and system of control of administration, seeing how the new state and social order affected the changes in various branches of law. The Council of State and administrative courts were abolished, so the judicial control of administration completely ceased to exist. In accordance with the prevailing understanding at the time, which was influenced by the Soviet Union, it was considered that the courts should not interfere in the administrative affairs, and that there was no need for administrative disputes to exist. It was understood that all the control should be completed before a higher state authority, and that the administration could also be controlled by representative bodies, as well as special control commissions.⁵³ In addition, the idea of judicial control of administration conflicted with self-governing socialism that was imposed. Nevertheless, it soon turned out that the administrative and political control of administration could not and should not be the only types of control. Thus, the judicial control of administration was brought back with the adoption of the Law on Administrative Disputes in 1952. However, special administrative courts were not reintroduced throughout the entire existence of Yugoslavia.

With the Law on Administrative Disputes from 1952, for the first time in post-war Yugoslavia, control through administrative disputes was introduced as a regular systematic form of judicial control of the legality of administrative acts,⁵⁴ but it was no longer based on the French system, and neither the Council of State nor special administrative courts have been re-established. Instead, administrative disputes were resolved by courts of general jurisdiction.⁵⁵

---

52 Ustav Kraljevine Jugoslavije, čl. 98,99, *Službene novine br. 200*, 3. septembar 1931.

53 Д. Милков, *Управно љправо III*, 48.

54 N. Stjepanović, S. Lilić, 378.

55 М. Вукићевић Петковић, 183.

This Law introduced the administrative dispute “in order to protect the rights of the citizens to the greatest extent possible and to strengthen the legality of the decisions and actions of the state bodies”.⁵⁶ Additionally, the Law stipulates that an administrative dispute can only be initiated against administrative acts, which in the context of this Law are acts of a state body adopted in an administrative matter.⁵⁷ Administrative acts didn’t include business acts on the basis of which state administration bodies enter into civil-legal relations with individuals and legal entities that regard property affairs. Those acts could only be a matter of civil dispute.⁵⁸ There was also the possibility of conducting an administrative dispute against the silence of administration.⁵⁹

A major novelty introduced by the Law is an administrative dispute of full jurisdiction. For the first time, it was envisioned that the court could decide in full jurisdiction, on the basis of a lawsuit filed against administrative acts adopted in matters of social insurance.⁶⁰

The biggest change that came after the adoption of the 1952 Law was the expansion of the possibility of deciding in full jurisdiction outside the domain of social insurance. That became possible after the Law was amended in 1964 and the revised text was published in 1965. In this text, a dispute of full jurisdiction was determined by a general clause, and in order for it to be conducted, certain conditions needed to be met – the nature of the matter had to allow resolution in full jurisdiction and the factual situation had to provide a reliable basis for it.⁶¹ Thus, a dispute of full jurisdiction was regulated for the first time, but it differed from today’s regime of full jurisdiction. Namely, according to the current regulations, a dispute of full jurisdiction is excluded if the subject of the administrative dispute is an administrative act whose passing was based on a discretionary assessment,⁶² which was not explicitly stipulated by the 1952 Law and its amendments. However, in practice, the legal standard *nature of the matter* was interpreted in a way that didn’t allow the initiation of an administrative dispute of full jurisdiction if the subject of the dispute was a discretionary administrative act.

---

56 Богдан Мајсторовић, *Коментар Закона о ујравним споровима*, Службени лист, Београд 1967, 5–6.

57 Д. Миловановић, 187.

58 Б. Мајсторовић, 16.

59 Б. Мајсторовић, 24–25.

60 Лука Драгојловић, *Spor pune jurisdikcije u pravu SFRJ* (doktorska disertacija), Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet, Sarajevo 1978, 87.

61 L. Драгојловић, 87.

62 Закон о управним споровима, čl. 43, st. 2, *Službeni glasnik RS, broj 111/2009*.

The main shortcoming of the Law from 1952 was the fact that it didn't bring back special administrative courts, while its important innovation was the establishment of the administrative dispute of full jurisdiction.

The Law on Administrative Disputes from 1977 didn't change anything significantly and it was practically in force until 2009, since the amendments to this Law that were passed in 1992, 1993 and 1994, as well as the Law on Administrative Disputes from 1996, were all adopted mainly to adapt the administrative legislation to the changes of state order and organisation.⁶³

6. RE-ESTABLISHMENT OF SPECIALISED ADMINISTRATIVE JUDICIARY

After the Second World War, the new Yugoslav state not only disposed of specialised administrative judiciary, but the judicial control of administration was abolished as well. In the period after the end of the war, the judicial control was returning gradually. Nonetheless, special administrative courts were not brought back before the dissolution of Yugoslavia, although the state had changed its organisation several times. Therefore, after more than 60 years, specialised administrative judiciary was reintroduced in Serbia in 2009, when the new Law on Administrative Disputes (LAD) was adopted. The same Law is still in force today.

The first and most important reason for passing this Law was the formation of the special administrative judicial system. Interestingly, this was the reason for a deviation from the general rule that laws enter into force on the eighth day from the day of publication in the "Official Gazette of the Republic of Serbia", so the LAD was published in the Gazette on 29 December 2009, and it entered into force the very next day. The exception was justified by the fact that the new judicial system began to operate on 1 January 2010. Until the adoption of the LAD, administrative disputes were resolved by administrative departments of the Supreme Court of Serbia and district courts. The LAD introduced the Administrative Court, whose task is to resolve all administrative disputes on the territory of Serbia. The seat of the Administrative Court is in Belgrade and the Court has three departments that are located in Novi Sad, Kragujevac and Niš. Since the adoption of the LAD, decision-making in administrative disputes is possible only for the Administrative Court and the Supreme Court of Serbia, while the latter can resolve administrative disputes only upon the request for review of a court decision, which is an extraordinary legal remedy.

---

63 Dragan Milkov, „O upravnom sporu u Srbiji”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 3/2011, 124–125.

Another reason for the adoption of the LAD was the need for its harmonisation with the Serbian Constitution of 2006, which, unlike the LAD from 1996, did not allow the exclusion of judicial review of administrative acts.⁶⁴ The 2006 Constitution stipulates that the legality of final individual acts deciding on a right, obligation or legally-based interest is subjected to review before the court in an administrative dispute, if, in a certain case, the law does not provide for different judicial protection.⁶⁵ The third reason for the adoption of the new Law was the need for harmonisation with Article 6 of the European Convention on Human Rights, that concerns the right to a fair trial.⁶⁶

The LAD, unlike its predecessors, contains a definition of an administrative matter, which it determines as an individual undisputed situation of public interest in which the need to authoritatively determine the future behaviour of the party arises directly from legal regulations.⁶⁷ On the other hand, the Law on Administrative Procedure from 2016 (LAP) significantly expands the concept of an administrative matter, so in addition to the adoption of administrative acts and the issuance of public certificates, administrative matter also includes the adoption of guarantee acts, the signing of administrative contracts, the undertaking of all administrative actions and the provision of public services, as well as any other situation determined by law as an administrative matter.⁶⁸ Regarding the mentioned definition, it is noticeable that the concept of an administrative matter is adapted to the subject of the administrative procedure. At the same time, the extended concept of an administrative matter given in the LAP does not clash with the LAD's definition of an administrative matter, since the lawsuits filed to the Administrative Court on the basis of an administrative matter that is related to the administrative procedure will be filed only against administrative acts.⁶⁹ Additionally, the definition of an administrative matter in the LAP is directly related to the system of legal protection foreseen by this Law. Namely, by defining an administrative matter as a situation in which the competent authority, based on the direct application of regulations, legally or factually affects the position of the party, the legislator laid the foundation for the introduction of a complaint as a new legal remedy, since it can be filed against administrative actions

64 В. Цуцић, *Збирка њројуса*, 26.

65 Ustav Republike Srbije, čl. 198, st. 2, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006, 115/2021.

66 В. Цуцић, *Збирка њројуса*, 26–27.

67 Zakon о upravnim sporovima, čl. 5.

68 Zakon о орштем управном поступку, čl. 2, *Službeni glasnik RS broj 18/2016*.

69 Зоран Р. Томић, Добросав Миловановић, Вук Цуцић, *Практикум за љрмену Закона о ојшћем ууравном љосћууку*, Министарство државне управе и локалне самоуправе, Београд 2017, 22.

or services which factually affect the party's position, either by being undertaken or failing to be so. On the other hand, the influence of the administrative contract on the party's position is legal, but the complaint can be filed if the obligations that arise from it are not fulfilled.

One of the most important novelties in the LAD is an expansion of the subject of an administrative dispute. Thus, apart from deciding on the legality of final administrative acts, the Administrative Court also decides on the legality of final individual acts that regulate individual rights, obligations or legally based interests.⁷⁰ The aim of this provision was to enable an initiation of an administrative dispute against political acts. These are, for example, acts of the National Assembly, by which numerous functionaries are elected (such as judges of the Constitutional Court or the Governor of the National Bank of Serbia) and decrees of the President of the Republic of Serbia, by which the ambassadors are appointed and recalled.⁷¹ When it comes to other novelties worth mentioning, it should be pointed out that the LAD prescribes that the Administrative Court is competent to decide on the postponement of the execution of an administrative act.⁷² Before the adoption of the LAD, the decision on the postponement was adopted by the administrative body that passed an administrative act. Apart from that, the LAD gives single judges an important role in the preliminary proceedings and introduces a complaint as a legal remedy against a single judge's decisions.⁷³ Special attention is also paid to the oral hearing, which, according to the LAD form 1996, was held only exceptionally. On the contrary, the LAD from 2009 stipulates that "the the Court shall decide based on the facts determined in an oral hearing", as well as that the Court will forgo an oral hearing "only if the matter of the dispute is such that it obviously does not require direct hearing of the parties and special determination of the factual state, or if parties explicitly agree to this".⁷⁴ Finally, the LAD is the first law which explicitly excludes a dispute of full jurisdiction when the subject of the dispute is a discretionary administrative act.⁷⁵ The administrative authority that passes discretionary administrative acts has the right to a discretionary assessment because individual situations that are regulated by this type of acts are delicate and not completely predictable. Therefore, it is considered that the

---

70 Zakon o opštem upravnom postupku, čl. 3, st. 2.

71 Марко Давинић, *Закон о ојшћем ујравном јосћуйку, Закон о ујравним сјоровима*, Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд 2020, 40.

72 Zakon o upravnim sporovima, čl. 23, st. 2.

73 М. Давинић, *Закон о ојшћем ујравном јосћуйку, Закон о ујравним сјоровима*, 44–45.

74 Zakon o upravnim sporovima, čl. 33, st. 1, 2.

75 Zakon o upravnim sporovima, čl. 43, st. 2.

Administrative Court can decide only on the legality of a final discretionary administrative act and not on the administrative matter itself, since the Court doesn't possess the specific knowledge, not completely related to law, that is required to resolve an administrative matter.⁷⁶

Novelties introduced by the LAD created a more comprehensive system of protection of the rights of the parties and the Law itself regulated certain institutes in a more detailed and precise manner than its predecessors, which brought about a higher level of legal certainty.

7. CONCLUSION

Lastly, it can be concluded that the judicial control of administration in Serbia began to develop very early, much earlier than in most European countries. Administrative judiciary already appeared in 1869 and was embodied in the institution of the Council of State. The 1869 Constitution was followed by two laws, one of which specified the term "administrative dispute" in essentially the same way as it is defined by today's legislation. Thus, the regulations laid solid foundations for further and successful development of administrative judiciary and administrative dispute, as Serbia had established a very detailed system of judicial control of administration that was ahead of its time. Furthermore, the practice of the Council of State that consisted of numerous cases, dating all the way back to 1869, had a great influence on the lawgiver when the time came to adopt the administrative legislation of the first unified Yugoslav state.

Moreover, introduction of the two-level administrative judiciary in 1921, after the creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians, represented a significant step towards the modernisation of the newly formed state. On top of that, there was a specialised department responsible for resolving administrative disputes of financial nature. Therefore, administrative judiciary was well developed in the period between two world wars, especially considering legal particularism and different provincial laws that were in force (prior to the unification) on territories that became part of the common state.

After the end of the Second World War, the development of the administrative dispute took a step backwards, since the judicial control of administration was completely abolished. Even though judicial control had returned in 1952, the two-level administrative judiciary was not revived, and, in Serbia, that remains the case to this day. After all, the judicial control of administration was not entirely in accordance with the concept of self-governing socialism, so there were no efforts to reintroduce special administrative courts.

---

76 М. Давинић, *Закон о ојшійем уйравном йосійуйку, Закон о уйравним сйоровима*, 47.

Administrative legislation after 1952 was mostly passed to adapt the legislative system to the changes in the organisation and order of the state. Hence, later regulations didn't introduce many novelties, and courts of general jurisdiction continued to resolve administrative disputes in Serbia for more than 10 years after the dissolution of Yugoslavia. Even so, specialised administrative judiciary was finally reestablished in 2009, which was a much-needed change.

BIBLIOGRAPHY

PRIMARY SOURCES:

- Ustav Kraljevine Srbije, *Državna štamparija Kraljevine Srbije*, 1901.
- Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd, 28. jun 1921.
- Ustav Kraljevine Jugoslavije, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, broj 200, Beograd, 3. septembar 1931.
- Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006, 115/2021.
- Zakon o Državnom savetu i upravnim sudovima, *Izdavačka knjižarnica Gece Kona*, Beograd 1932.
- Zakon o upravnim sporovima, *Službeni glasnik RS*, br. 111/2009.
- Zakon o opštem upravnom postupku, čl. 2, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2016.

LITERATURE:

- Vuk Cucić, „Francusko upravno sudstvo: Veličanstveno delo francuske istorije”, *Pravni život* 10/2013, 283–302.
- Вук Цуцић, *Управни суд у јурисдикције – модели и врсте* (докторска дисертација), Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд 2015.
- Вук Цуцић, *Збирка процеса из области управног права*, Службени гласник, Београд 2019.
- Marko Davinić, „Dvostepeno upravno sudstvo u Kraljevini Jugoslaviji”, *Pravni život* 10/2017, 283–298.
- Марко Давинић, *Закон о оштим управним судујуку, Закон о управним споровима*, Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд 2020.
- Драгаш Ђ. Денковић, *Добра управа*, Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд 2010.
- Luka Dragojlović, *Spor pune jurisdikcije u pravu SFRJ* (doktorska disertacija), Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet, Sarajevo 1978.
- Боривоје Франтловић, *Коментар Закона о Државном савету и управним судовима*, Издавачко и књијарско предузеће Геце Кона, Београд 1935.

- Јелена Ивановић, „Историјски развој управног судства Србије”, Вук Цуцић (ур.), *Зборник радова, 150 година ујравној сјора у Србији 1869 – 2019*, Управни суд Републике Србије/Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2019.
- Милена В. Јакшић, Милан М. Мацура, „Историјски развој управног спора у правној науци”, Баштина 2/2018.
- Jelena Jerinić, *Sudska kontrola uprave u našem i uporednom pravu* (doktorska disertacija), Univerzitet Union, Pravni fakultet, Beograd 2011.
- Лазо М. Костић, *Администрајивно јраво Краљевине Јујославије, ирећа књија, Нагзирање ујраве*, Издавачко и књијарско предузеће Геце Кона, Београд 1939.
- Stevan Lilić, *Upravno pravo*, Savremena administracija, Beograd 1998.
- Богдан Мајсторовић, *Коментјар Закона о ујравним сјоровима*, Службени лист СФРЈ, Београд 1967.
- Драган Милков, *Ујравно јраво III, Конјирола ујраве*. Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, Нови Сад 2010.
- Dragan Milkov, „О управном спору у Србији”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 3/2011, 121–139.
- Dobrosav Milovanović, Vuk Cucić, „Reforma upravnog sudstva”, *Pravni život* 10/2016, 151–164.
- Добросав Миловановић, „Предмет управног спора”, Вук Цуцић (ур.), *Зборник радова, 150 година ујравној сјора у Србији 1869 – 2019*, Управни суд Републике Србије/Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2019.
- Зоран С. Мирковић, *Срјска јравна истјорија*, Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд 2017.
- Стеван Сагадин, *Ујравно судсјиво, јоводом сјјојодишњице рада Државној савејта 1839 – 1939*, Државна штампарија, Београд 1940.
- Nikola Stjepanović, Stevan Lilić, *Upravno pravo*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1991.
- Zoran R. Tomić, *Komentar Zakona o upravnim sporovima sa sudskom praksom*, Službeni glasnik, Beograd 2012.
- Зоран Р. Томић, *Ојшјје ујравно јраво*, Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд 2021.
- Милица Вукићевић Петковић, *Предмеј ујравној сјора* (докторска дисертација), Универзитет у Нишу, Правни факултет, Ниш 2017.
- Marcel Waline, *Droit administratif*, Sirey, Paris 1959.

Ђорђе М. ТИМОТИЈЕВИЋ*

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ СУДСКЕ КОНТРОЛЕ УПРАВЕ У СРБИЈИ

Сажетак

У раду је приказан развој судске контроле управе у Србији, у периоду од увођења Државној савети као својеврсној управној суда, до данашњих дана. Обрађени су и најважнији правни акти који се тичу судске контроле управе, управној судства и управној спора, почев од Устава из 1869, уз поређења некадашњих решења са онима која предвиђају данашњи прописи и давање коментара и закључака у погледу тога како су уставни и законски прописи утицали на развој судске контроле управе у Србији кроз историју, и на који начин се овај вид контроле мењао током времена.

Кључне речи: *Судска контрола управе. – Управни спор. – Србија. – Историјски развој. – Правни прописи.*

Рад приспео / Paper received: 19. 3. 2024.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 8. 5. 2024.

---

* Аутор је студент мастер студија Правног факултета Универзитета у Београду; djordjetimo@gmail.com.

Ана ОРЛОВИЋ*

АДВОКАТСКА СТРУКА У ПАНЧЕВУ 1918–1941.

Раг је посвећен адвокатској струци током међурајној периода у Панчеву. Хронолошки оквир теме обележило је раћање новој правној сисгема у ново-насталој држави, Краљевини Срба, Хрвага и Словенаца (каснје Краљевина Југославија), у оквиру која је долазило до бројних промена. У посебном осврћу представе се лични животи надашњих адвоката, ради уознавања са особама које су се бавиле овим послом, и како би се узело у обзир шго више аспеката који моу да посгоје и да дефинишу једној адвоката и адвокатски позив. Обраћени су на шго приближнији начин послови којима су се адвокати бавили у оквиру Окружној и Среској суда у Панчеву, а незаобилазан део занимања представљају политичко ангажовање у самом раду, као и клијенти са којима су се сусретали. Раг се базира, поред релевантне лигерауре, на архивској грађи и старим градским новинама („Панчевац”, „Панчевачка недеља”), али и на другим изворима који су повезани са овом темом.

Кључне речи: Адвокати. – Панчево. – Краљевина Југославија. – Окружни и Срески суд. – Клијенти.

1. УВОД

Адвокатура представља јавно занимање које врше адвокати, лица која су законски овлашћена да пред судовима и осталим државним органима заступају и бране правне интересе појединца, правних особа и државе. Адвокатура је слободна, морална професија и битан је саставни део правног уређења суверених држава.¹ „Она је власница” свих правних и државних наука у теорији и у пракси. Представља групу наука чији би се недостатак одмах видео у друштву и његовом функционисању.²

* Аутор је студент основних студија на Правном факултету Универзитета у Београду, anaorlovic04@gmail.com

1 Енциклопедија Југославије I, А – Боск, Лексикографски завод ФНРЈ, Загреб 1955, 10.

2 Андреј Марјановић, „О адвокатури”, *Панчевац*, 29. 11. 1922, 2.

По завршетку Првог светског рата долази до стварања нове државе – Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Са њеним настанком требало је уредити нови правни систем, а кључну улогу имали су управо адвокати. Међутим, први закон о адвокатури и судовима донет је тек 1929. године. До тада су адвокати у Панчеву били под утицајем закона донетих у оквиру Хабзбуршке монархије, који су важили на том правном подручју.

За време међуратног периода дошло је до промена у функционирању правног система у оквиру новонастале државе. Поставља се питање како се прилагођавала струка тим променама у пракси, на локалном нивоу, и како је изгледало њено функционисање под новим условима. Кроз та два основна питања формирала се и сврха спроведеног истраживања – упознавање адвокатске професије у Панчеву и живот панчевачког адвоката за време међуратног периода. Разлог због којег је одабрана ова тема за писање рада је управо неистраженост правноисторијских тема на територији града Панчева. Основни циљеви који су постављени током истраживања су: да се на што приближнији начин одговори ко су били панчевачки адвокати, којим пословима су се бавили у оквиру своје струке и ван ње, ко су заправо били њихови клијенти. Такође, проналажење што више података о њиховим личним животима је представљало један од циљева у оквиру писања рада.

Основни извор података коришћен приликом израде рада представљала је архивска грађа Историјског архива у Панчеву. Прегледани су фондови Окружног и Среског суда у Панчеву, а коришћени су и записници са седница Градског поглаварства. Један од већих проблема током писања била је неуредност рукописа записника парница и њихов редослед, јер нису били хронолошки поређани, а заправо је из тих парница извучен већи део података током истраживања. Требало би напоменути да се рад базира на мањем узорку истражених случаја, јер је прегледан само део целокупне грађе Историјског архива. Поред наведених фондова, у плану је било и коришћење фонда Краљевски јавни бележници, али нажалост то није учињено јер је фонд предат на сређивање и није био доступан истраживачима. Значајне информације о теми проналазили смо и у старој градској штампи, пре свега у *Панчевцу* и *Панчевачкој недељи*.

2. РАЗВОЈ АДВОКАТУРЕ И ПРАВА У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ ДРЖАВИ

Настајање прве југословенске државе, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (даље: Краљевина СХС), било је веома дуг и сложен процес започет објавом Нишке декларације, а коначно проглашење

нове државе догодило се 1. 12. 1918. године у Београду. Када је реч о правној квалификацији Краљевине СХС поставља се питање да ли је заправо настала нова држава, или је то уствари била проширена Краљевина Србија. Ову дилему решавамо посматрањем положаја државе споља и изнутра.³ Закључујемо да стварање Краљевине СХС није изазвало никакав прекид у међународном положају Краљевине Србије, јер није прекинут ниједан дотадашњи уговор – и због тога се узима да је она стара држава. Међутим, настао је потпуни прекид у дотадашњем уставном систему – и због тога се узима да је то нова држава са гледишта уставног права.⁴

Од како је проглашена, држави је требало доста времена да успостави јединствену примену права која би била важећа на целој њеној територији, која се састојала од шест правних подручја која су функционисала по другачијим правним системима. Са различитим материјалним и формалним правом, неједнаком организацијом судова и адвокатуре, појавила се потреба за изједначењем закона да би се развио правни живот у држави.⁵ Област Окружног суда у Панчеву припадала је трећем правном подручју где су важили закони донети у оквиру Аустрије или Угарске, пошто нису били јединствено правно подручје. Први устав нове државе (познатији под називом Видовдански устав), донет 28. 6. 1921. године предвидео је да држава буде уставна, парламентарна и наследна монархија, где је суверенитет дат краљу. Поред конструисања унитарне државе, овај устав требало је да изједначи и законодавство.⁶ Ради стварања јединственог правног система у држави формирана су два тела.⁷ У оквиру њихове надлежности била је израда закона у склопу јавног права, приватног права и судски закони. Због политичних проблема и размирица у скупштини многи пројекти постају закони у првом периоду Шестојануарске диктатуре. Године 1929. на снагу ступају Закон о уређењу редовних судова, Закон о адвокатима, Закони о судским поступцима и Кривични законик. Доношењем ових закона делимично је решено пи-

3 Споља – држава је серија уговора успостављених између ње и других држава, док је изнутра држава једна серија закона које су донели њени законодавни органи.

4 Ратко Марковић, *Уставно право и политичке институције*, „Службени гласник” са п.о. Београд, Београд 1995, 127–135.

5 Милорад Ботић, *Адвокаатура: есеји – саопштења – записи II*, Адвокатска комора Војводине, Нови Сад 1994, 133.

6 *Историја југословенске адвокатуре*, Адвокатска комора Југославије, Београд 2000, 20–21.

7 Министарство за изједначавање закона и Законодавни савет Министарства правде.

тање унификације југословенског права, те обезбеђено правно јединство читаве државе.⁸

Путем донетих закона уведен је савремени адвокатски систем у Србију, а адвокатура је дефинисана као „занимање јавног поретка”. Одређени су темељни принципи адвокатуре: самосталност, независност и саморегуларност професије. Законом о адвокатима установљена је адвокатска комора, као обавезна асоцијација адвоката, која „чува углед, част и право адвокатског сталежа и пази на то да адвокати врше своју дужност”, која одлучује о упису нових чланова, води њихов именик, прописује норме професионалног понашања и изриче санкције за њихово непоштовање.⁹ Такође, води бригу о едукацији будућих адвоката. Кроз рад адвокатске коморе остварује се могућност да она „подноси предлоге и изјављује о законским предлозима своје мишљење, извештава о стању правосуђа и управе и износи своје примедбе и жеље у погледу њих”. Овим законом заштићена су права адвоката. Они од тада имају могућност одабира клијената које ће заступати, право на прекид сарадње са клијентом пре доношења пресуде, и имају право да сами формирају цену своје услуге.¹⁰ Законом о адвокатима за Краљевину СХС из 1929. године створени су формални и материјални услови за оснивање и рад Пензионог фонда при Адвокатској комори у Београду. Одлука о оснивању Пензионог фонда при Адвокатској комори донета је 1930. године на ванредној скупштини Адвокатске коморе, на којој су усвојена и правила фонда.¹¹ Септембарским уставом из 1931. сужено је право законодавне иницијативе и краљ је доносио одлуку по питању функционисања државе, а закон о адвокатури остаје не промењен.

Требало би нагласити да су адвокати и адвокатура из Првог светског рата изашли веома оштећени, јер је већина адвоката страдала на бојиштима, а они који су преживели били су јако сиромашни.¹² Ипак, адвокати су имали значајну улогу за утемељење и развој нове државе као иницијатори за доношење унифицираних закона. Они су

8 *Ibid*, 28–38.

9 Законом из 1929. године на територији Краљевине основане су адвокатске коморе у Београду, Загребу, Љубљани, Сарајеву, Сплиту, Новом Саду, Скопљу и Подгорици.

10 Закон о адвокатима за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца од 17. 3. 1929. године, доступно на: <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/Zakon%20o%20advokatima%20za%20kraljevinu%20SHS.pdf> (9. 12. 2022)

11 Адвокатске комора Србије, *Историјаји*, <https://aks.org.rs/cir/%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%98%D0%B0%D1%82/> (8.12.2022)

12 Жељко Фајфрић, „Адвокатура у Србији до 1990. године”, *Анали*, 618, https://anali.rs/xml/200-/2002c/2002-3-4c/Anali_2002_3-4_610-626.pdf (9. 12. 2022)

на својим скуповима доносили нацрте нових закона који би требало да замене превазиђене старе законе. Пројекти адвокатских закона објављивани су у часописима *Бранич*, *Одвјейник*, *Правосуђе*, *Гласник* и другим. У овом периоду истичу се Добра Петковић, стални члан Законодавног савета Министарства правде, др Иво Политео, Љубомир Стефановић, Данило Мајарон, Стеван Адамовић. Њиховим залагањем југословенска адвокатура бива примљена у редове оснивача Међународне уније адвоката, а на првом састанку у Бриселу Југославију је представљао Љубомир Стефановић.¹³

* * *

У периоду пре доношења Закона о адвокатури и судовима, адвокати на територији Панчева одржали су неколико конференција на којима су износили проблеме са којима су се сусретали у свом послу. Један од њихових циљева био је да ставе до знања власти да се и адвокати питају о законима везаним за њихову струку. Такође, желели су да се увиди потреба заштите адвокатског угледа, достојанства и интереса. Главни иницијатор ових конференција био је Глиша Стојшић са још неколико својих колега. Ставке о којима се дискутовало на овим конференцијама односиле су се на подељеност војвођанских адвоката према познавању државног језика у А и Б групу, што није био случај нигде у остатку земље.¹⁴ Адвокати су сматрали да ова подела није валидна, јер се Адвокатска комора сама залагала за равноправност својих чланова. Они који су се налазили у Б групи сматрани су недостојним да буду у А групи, а опет били су довољно способни да бране интересе локалног грађанства. За време ове поделе никада се није проверавало да ли су адвокати напредовали и заслужили да пређу у вишу групу. Ово је утицало, између осталог, и на њихове приходе, који су били нижи у односу на адвокате из А групе. Дискутовало се и о томе да би Министарство правде требало да предлоге закона, пре подношења Скупштини на усвајање, пошаље заинтересованим стручним институцијама да добије и њихово мишљење да ли су стварно добри и да ли би требало нешто да се промени. На конференцијама се залажу да се политика не меша у судство и да се одржи судска независност. Између осталог, потребно је било и побољшање услова за судско особље како би се спречио настанак корупције у судовима. Наводи се да би требало у оквиру суда побољшати рад земљишних књига, јер постоје бројни случајеви који застаре док на њих дође ред, и због тога се осећа велики новчани губитак.

---

13 М. Ботић, 134–137.

14 „Конференција адвоката у Панчеву”, *Панчевац*, 26. 5. 1928, 5–6.

На овим конференцијама се наглашава да однос између адвоката и судије треба поправити, јер су судије врло често виделе адвокате као сметњу при доношењу одлука, па је долазило и до вређања и омаловажавања адвоката. Судови су често и закидали приходе адвокатима и давали им мање него што је предвиђено законом. Ово је реметило циљ њихове струке, а то је налажење правде и истине заједничком сарадњом.¹⁵ Адвокати који су били потписници меморандума имали су поверења да ће се проблеми решити, што сматрамо да је делимично и урађено доношењем новог закона, јер нисмо наилазили на даље примедбе поводом ових питања.

3. ПАНЧЕВАЧКИ АДВОКАТИ

Током међуратног периода у Панчеву је боравило и радило укупно осамдесет пет адвоката, односно толико смо ми пронашли у изворима током свог истраживања.¹⁶ Првобитни списак адвоката после Првог светског рата добијамо из књиге Николе Милутиновића *Панчево*, који спомиње само њих двадесет.¹⁷ Тај списак уједно представља пресек стања у адвокатској струци током 1921/2. године, а у овом периоду у Банату, Бачкој и Барањи је било укупно 396 адвоката.¹⁸ Остатак списка употпуњен је после прегледања судских парница, записника седница Градског поглаварства и прегледа градских новина. Сазнајемо да је сваки адвокат био свестан потребе да адвокат буде образован. Места у којима су се школовали била су следећа: Београд, Загреб, Будимпешта, Беч. Треба напоменути да су сви наведени градови, осим Београда, некада били у саставу Аустроугарске и да се већина панчевачких адвоката школовала по њеном правном систему, који је био потпуно другачији у односу на онај Краљевине СХС, и самим тим код њих се задржавају и неки од ставова које су стекли за време школовања. Адвокати у Аустроугарској су били у обавези да заврше докторске студије да би положили адвокатски испит и стекли своје звање – док у Београду није био такав случај, и адвокати су могли без докторског звања да раде у својој струци.¹⁹ Током међуратног периода адвокатура је била већински мушка професија и тек се назирала појава жена у адвокатури, а преносила се у неким поро-

15 „Меморандум адвоката са територије Окружног суда у Панчеву”, *Панчевац*, 2. 6. 1928, 4–7.

16 По подацима из Адвокатске коморе у Новом Саду, сазнајемо да је данас уписано 174 адвоката са Општине Панчево.

17 Остаје отворено питање да ли је било још адвоката у том периоду, па их само Н. Милутиновић није навео у својој књизи.

18 „Вести”, *Панчевац*, 10. 4. 1921, 2.

19 М. Ботић, 137.

дицама преко мушких наследника. То видимо из примера Аристада Киша чији су отац и стриц били адвокати.²⁰ Ту праксу примећујемо и кроз примере породица Кнежевић, Тополовачки... Такође, сазнајемо путем надгробног споменика породичне гробнице Бошковић да су се и синови најпознатијег адвоката у овом периоду прихватили адвокатског звања.

Требало би напоменути да су адвокати у Панчеву били под надлежношћу Адвокатске коморе у Новом Саду, која је водила бригу о њиховом упису. Такође, неки од њих учествовали су у функционисању саме Коморе као чланови управних органа. Током овог периода помињу се: Душан Радивојевић (учествовао је у састављању Пословника Коморе); Глиша Стојшић и Ђорђе Пајић²¹ као чланови Управног одбора Коморе; Глиша Стојшић и Ђура Киш као чланови Дисциплинског већа; Ладислав Грабер као адвокатски судија.²²

Иако се наше истраживање бавило адвокатима који су радили у Панчеву, сусретали смо се са примерима адвоката из окружних места као што су Иван Лајош (Дебељача), Славко Срдановић (Вршац), Јоца Михајловић (Велики Бечкерек). Тиме закључујемо да се округ Јужног Баната није ослањао на адвокате који су радили и живели у Панчеву.

* * *

слика 1 - Душан Бошковић
Извор: „Страдања националних бораца 1914–1915”

Душан Дуда Бошковић је рођен у Панчеву 1881. године. Школовао се у Будимпешти, где је и завршио право и два доктората (државне науке и права). У младости се истицао својим националним опредељењем и био је активан у свим националним покретима. Године 1902. оснива културно друштво *Српско женско коло*, а наредне године *Српско омладинско коло „Узданица”*, чији је био и председник. За време Балканских ратова сакупио је прилоге за Црвени крст и слао их за Београд, због чега га је кажњавала мађарска власт. Био је члан Народне одбране у Београду,

20 „Вести”, *Панчевац*, 23. 3. 1926, 2.

21 Учествовао је, као представник Адвокатске коморе у Новом Саду, у раду Скупштине Савеза адвокатских комора Краљевине Југославије 1930. године.

22 Жељко Фајфрић, *Историја адвокатуре Војводине (од почетка до 1941. године)*, Адвокатска комора Војводине, Нови Сад, 2008, 457–458.

и због тога при избијању Првог светског рата међу првима бива затворен. У заточеништву проводи две године. Убрзо после изласка на слободу постаје потпредседник Народног већа и као делегат ишао је на преговоре код српске владе да се Банат, Бачка и Барања припоје Србији.²³ Радио је за Српски народни одбор у Новом Саду, био је активан при оснивању одбора за Банат, члан Велике народне скупштине у Новом Саду.²⁴

Рад у адвокатској струци започиње у Темишвару, прво као приправник, а после као самостални адвокат. Своју адвокатску канцеларију отвара у Панчеву 1920. године и успешно је развија као једну од најчувенијих у Војводини. Стиче углед доброг и способног адвоката. Сматрало се да ко узме њега као свог адвокатског заступника сигурно добија случај у своју корист.

Активно се бавио и политиком. Био је члан Демократске странке, а после њеног распада прикључује се Самосталној демократској странци. Био је противник Шестојануарске диктатуре и залагао се за демократизацију политичког живота. Године 1919. обнавља часопис *Панчевац*, као његов власник, ради пропагирања идеје Демократске странке о југословенском јединству, а касније оснива и часопис *Војвођанин*.²⁵ У овим листовима отворено је износио своју идеју о аутономији Војводине, а и своје политичке ставове. У тим ставовима се није испољавало „антисрпство”, али јесте деловање на штету Српства као

Слика 2 – Канцеларија Душана Бошковића

Извор: Ана Орловић

целине, а његов Војвођански фронт је био помаган и подржан од Хрватске сељачке странке, на шта је указала група од 81 истакнутог културног посленика са територије Срема, Баната, Бачке и Барање (међу којима су били Милутин Миланковић, Милан Кашанин, Исидора Секулић, Дака Поповић и др.). Између осталог, залагао се да та територија добије већу економску самосталност, како наводи Бранко

23 Урош Јовановић, *Страдања националних бораца 1914–1915*, Штампарија „Привредни преглед”, Београд, 1936, 21–23.

24 Вељко Губерина *et al.*, *Историја српске адвокатуре – биографије знаменитих адвоката, књига IV*, Адвокатска комора Србије, Београд, 2012, 375–376.

25 *Српски биографски речник*, књ. I, А–Б, Матица Српска, Нови Сад 2004, 736.

Петрановић.²⁶ Није могао да прође број *Панчевца*, а да се не поја-ви неки чланак са његовим политичким мишљењем. Такође, у својој аутобиографији Миховил Томандл га описује као великог борца за Војводину као једну од федералних јединица. Крајем 1920. године постаје народни посланик.²⁷ Био је члан Великог савета Војводине, а краљ Александар га је именовао за члана Митрополитског црквеног савета. Ништа од зараде коју је добијао као члан наведених савета није узимао за себе, већ је све остављао у корист сиротиње.²⁸ Бошко-вић је био спреман да сарађује и са комунистима који су истицали засебност Војводине. Током 1937. године био је изабран за председ-ника Акционог одбора Војвођанског покрета. Године 1939. је био на листи за избор народног посланика у оквиру Удружене опозиције. У периоду предизборне кампање у листу *Војвођанин* излази следећи текст везан за њега: „Најмаркантнија политичка фигура послератне Војводине. Дугогодишњи народни посланик Самостално-демократ-ске странке и један од првобораца за интерес народа у Војводини... До крајности активан у политичкој борби, не познаје компромис, не одступа од свог уверења, и у свакој прилици се залаже за права наро-да, као и за потребе Војводине...”²⁹ Током Другог светског рата пов-лачи се из политике и сели се у Дубровник. Заступао је Војводину на

Слика 3 – Милан Гађански
Извор: „Страдања национал-них бораца 1914–1915”

Трећем заседању АВНОЈ-а и у Привременој скупштини ДФЈ. Због свог политичког става према аграрној реформи и заштити велепоседника долази у сукоб са Народним фронтом. Тиме је завршено његово активно бављење политиком и до краја свог жи-вота радиће као адвокат у Београду и Дуб-ровнику. Умире у Београду 1966. године.³⁰

Милан Гађански рођен је у Панчеву 1867. године. Права завршава у Бечу и Будимпешти, где је промовисан за доктора и адвоката. Након ослобођења по наредби Народног већа оснива први Окружни суд Краљевине СХС у Панчеву, и постаје његов први председник. У оквиру надлежности

26 Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988, I knjiga: Kraljevina Jugoslavija 1914–1941*, Nolit, Beograd 1988, 293.

27 „Вести”, *Панчевца*, 12. 12. 1920, 1.

28 У. Јовановић, 23.

29 Ж. Фајфрић, 388–389.

30 *Српски биографски речник*, књ. I, А–Б, Матица Српска, Нови Сад 2004, 736.

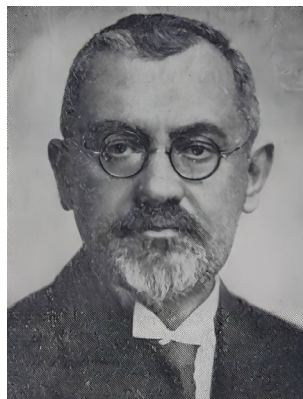
Окружног суда оснива и четири среска суда, од којих је један био у Панчеву. Судови су организовани у духу нове државе и администрације, што је изискивало потребну научну спрему и велики напор. При њиховом установљењу спречена је свака анархија и успостављен је нормалан живот на територији Панчева и околине.³¹

Милан Зако студирао је и завршио право у Будимпешти. Био је на позицији великог жупана Панчева и Вршца. Правни докторат положио је на Загребачком универзитету.³² Године 1920. постављен је на позицију судије Краљевског окружног суда у Панчеву.³³ Током исте године, како сазнајемо из списка Окружног суда, привремено је обављао функцију истражног судије.³⁴ Године 1941. био је један од кандидата за сенатора за град Београд и његово управно подручје Земун и Панчево.³⁵

Васа Ј. Исаиловић рођен је 1878. године у Иригу, а умро је 1956. године. Правне науке завршава на Загребачком универзитету 1904. године, као најбољи апсолвент. Због свог успеха добија приправнички позив од Јована Радивојевића-Вачића, једног од угледнијих адвоката и познатог радикала из Земуна. Ту се и гради његово политичко опредељење и ставови. Исаиловић је у том периоду био и уредник *Народної іланика*, часописа радикалне странке. Један је од оснивача удружења „Синђелић” из Загреба, а био је и члан покрета „Словенски југ.”³⁶ Долази у Панчево 1926. године када је постављен, а касније и редовно изабран,

Слика 4 – Закова кућа
Извор: Ана Орловић

Слика 5 – Васа Исаиловић
Извор: Панчевачка недеља

31 У. Јовановић, 40.

32 *Српски биографски речник*, књ. III, Д-3, Матица Српска, Нови Сад 2007, 835.

33 „Вести”, *Панчевачка*, 14. 3. 1920, 2.

34 Историјски архив у Панчеву (даље: ИАП), Фонд Окружни суд Панчево (даље: 91), инвентарни број 27, Списи-1920-IVa-XVIIв

35 „Стални бирачки списак”, *Панчевачка недеља*, 23. 2. 1941, 4.

36 „Десет година на положају председника панчевачке општине”, *Панчевачка недеља*, 17. 5. 1936, 2.

за градоначелника Панчева, и на тој дужности је био до пензионисања 1940. године. Стекао је велики углед међу свим грађанима Панчева због свог труда и рада. Током његове службе град се развијао и на урбанистичком и на културном плану, а успео је и да смањи градска задужења. Приликом прославе десетогодишњег јубилеја на позицији градоначелника Панчева изјавио је да је ступањем на ову позицију имао пред собом мисао о интересу и општем напретку самог града, али наводи да он није једини заслужен за његов успех већ сви људи који су сарађивали заједно са њим.³⁷ Основао је Удружење за помагање панчевачке сиротиње и активно је учествовао у његовом раду. Власник је, издавач и уредник листа *Панчевачка недеља* од 1933. до 1940. године, а током једног периода на месту уредника замењује га син Миливоје. Због својих заслуга одликован је Орденом Светог Саве III реда.³⁸

Радован Лозовић рођен је 1883. године у Црепаји. Завршава правне науке у Клужу и Морешвароши; има завршена два правна доктората. По завршетку Првог светског рата постаје градоначелник, жупан Панчева, а касније и народни посланик у Београду. Одлучује да престане да ради у области права, и почиње да се бави економијом.³⁹ Био је управник Панчевачке кредитне банке, што сазнајемо из парница Окружног суда, чији је био по потреби и адвокатски заступник. Члан је радикалне странке. О њему се у *Панчевцу* пише као о особи која је нанела велику штету панчевачком буџету и да није био моралан, али немамо податке који би то могли да потврде, тако да се на ово може гледати као на клеветање између две странке.⁴⁰ Био је одликован орденом Светог Саве V реда.⁴¹

Мита Мушички рођен је 1868. године у близини Титела, а умро је 1935. године у Београду. Школовао се као питомац⁴² Текелијиног завода у Пешти, где и полаже адвокатски испит 1901. године. Убрзо после положеног испита долази у Панчево и бави се адвокатуром. Активно учествује у политичком животу. Био је члан Народне радикалне странке. Изабран је за првог радикалског посланика у Мађарском парламенту. Године 1918. у Панчеву је радио на организовању Српског народног одбора. Већ наредне године, на заседању Велике народне скупштине у Новом Саду изабран је за посланика из Пан-

37 ИАП, Фонд Градско поглаварство (даље: 90), Записник из 1936. године

38 *Српски биографски речник*, књ. IV, *И-Ка*, Матица Српска, Нови Сад 2006, 190–191.

39 У. Јовановић, 58–59.

40 „Из радикалског перивоја”, *Панчевац*, 5. 9. 1920, 2.

41 „Вести”, *Панчевачка недеља*, 19. 1. 1941, 4.

42 Питомац – студент који живи и учи у специјалном интернатском режиму и истовремено је подвргнут војној обуци.

чева.⁴³ У току једног периода био је државни саветник, као и преводилац са руског језика. Један је од потписника за стварање удружења српског „Сокола” у Панчеву.⁴⁴

Тома Павловић рођен је у Панчеву 1872. године. Право је студирао у Бечу и Пешти, где је и промовисан за доктора права. Почетком XX века преселио се у Панчево и тамо је радио прво као адвокат, а после уједињења био је кратко градски капетан. Затим је постао председник Окружног суда у Суботици.⁴⁵ Један је од првих одборника Народног већа у Панчеву. После одређеног периода враћа се у Панчево и бави се послом панчевачког јавног бележника и судије.⁴⁶ Током обављања посла јавног бележника, како сазнајемо, морао је да се одрекне бављења адвокатуром, и било му је забрањено да води судске парнице и да заступа своје клијенте.⁴⁷ Од 1928. године председник је одељења Апелационог суда у Новом Саду, а после неколико година постао је судија Врховног суда у Сарајеву.

Стеван Пурковић је 1926. године постао уредник *Панчевца* и исте године је докторирао, а адвокатски испит је положио наредне године. Тада ступа у канцеларију Душана Бошковића и они настављају заједно да сарађују. Такође, били су и у политичком смислу тандем. Вршио је и улогу секретара Окружног одбора Самосталне демократске странке.⁴⁸ Током 1939. године кандидован је на изборима за град Београд.⁴⁹

Глиша Стојшић је рођен 1885. године у Иригу. Права је завршио у Коложвару и Будимпешти, адвокатски испит полаже 1911. године, и имао је докторско звање. Наредне 1912. године отвара своју адвокатску канцеларију у Панчеву.⁵⁰ Вођа је „Сокола” у Панчеву пред избијање Првог светског

Слика 6 – Глиша Стојшић
Извор: „Страдања националних бораца 1914–1915”

43 *Српски биографски речник*, књ. VII, *Мл–Пан*, Матица Српска, Нови Сад 2018, 147–148.

44 У. Јовановић, 67.

45 *Српски биографски речник*, књ. VII, *Мл–Пан*, Матица Српска, Нови Сад 2018, 815.

46 „Огласи”, *Панчевац*, 25. 4. 1920, 5.

47 ИАП, 91–27–Списи–1920–IVа–XVIIв

48 Миховил Томандл, *Ауџобиографија*, приредила Ивана Спасовић, Матица српска, Нови Сад 2021, 28.

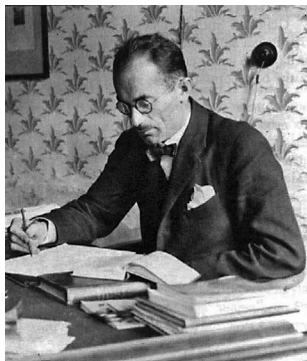
49 Ж. Фајфрић, 414.

50 В. Губерина et al, 424.

рата због чега је био и ухапшен. Из аутобиографије Миховила Томандла сазнајемо да је он био и један од оснивача тог удружења. После ослобођења постављен је за шефа војне цензуре у Панчеву, и био је члан Народног већа. Такође, био је председник коњарске задруге. Учествовао је у раду свих хуманих и просветних друштава у Панчеву. Био је на гласу као одличан правник и адвокат.⁵¹ Такође, изабран је за адвокатског заступника Занатлијске задруге из Панчева.⁵² Сазнајемо из *Панчевца* да је био један од чланова Демократске странке.

Едо Томандл брат Миховила Томандла, такође адвокат, описан је као особа која је имала „лепо име и редак углед у адвокатском стаљежу и панчевачком друштву, особа која се није никада замерила у политичким круговима и према својим клијентима“.⁵³

Миховил Томандл рођен је 1894. године у Брчком. Био је историчар, доктор права и адвокат, новинар. Своја академска звања стицеште студирањем правних наука у Бечу и Загребу, где је и докторирао. У Панчеву је спадао међу успешне адвокате, мање се бавио политиком, а више научним радом. Био је изабран за редовног члана Историјског друштва у Новом Саду. У међуратном периоду важи за несекларног патриоту, човека и адвоката.⁵⁴ Написао је 110 научних дела

Слика 7 – Миховил Томандл
Извор: <https://vojvodinauzivo.rs/znameniti-pancevcimihovil-tomandl-1894-1963-istoricar-publicista-i-advokat/>

из области историје, међу којима је и десет монографија. Био је уредник новина *Народна слоја*, секретар Француског клуба у Панчеву⁵⁵ и Панчевачког српског црквеног певачког друштва, у којем је и певао. Остајио је једина писана сведочанства о Панчеву у Првом светском рату и о страдањима Срба Панчеваца.⁵⁶ У Панчеву је у почетку радио као хонорарни наставник у Државној реалној гимназији, од 1919. године ради као судски бележник, и убрзо постаје судија Окружног суда у Панчеву. Као адвокатски приправник имао је праксу код Душана Бошковића и Ђуре Киша, адвоката из Панчева. После положеног адвокатског испита 1925. године отвара своју адвокатску

51 У. Јовановић, 20–21.

52 „Вести”, *Панчевац*, 14. 3. 1920, 2.

53 М. Томандл, 103.

54 У. Јовановић, 64–65.

55 Један од потпредседника Управног одбора био је Адолф Шчитински.

56 М. Томандл, 3.

канцеларију у Панчеву, и као адвокат радиће наредних деветнаест година.⁵⁷ Као југословенски националиста био је у тамници у Араду током Првог светског рата. У том периоду водио је дневник који није у целини објавио. За време окупације у Другом светском рату Немци су га прогонили и затварали, а после рата сведочио је пред Комисијом за утврђивање ратних злочина о страдању културних добара у Панчеву.⁵⁸ Сарађивао је са Матицом српском, као и са Југословенском академијом знаности и умјетности у Загребу. У социјалистичкој Југославији пензионисао се као адвокат 1946. године, и онда је најпре радио као градски библиотекар, а затим је постао један од оснивача и управник Историјског архива у Панчеву.⁵⁹

Мита Тополовачки рођен је у Црепаји. Завршава право у Будимпешти. Радио је као адвокат у Црепаји, Ковину и Панчеву. Након Првог светског рата учествовао је у вршењу власти као заменик повереника за социјалне реформе у Народној управи, и као посланик у Привременом народном представништву у Београду. Активно се бавио политиком.⁶⁰

Поред наведених адвокати који су у овом периоду живели и радили у Панчеву су и следећи: Михајло Атанацковић, Симон (Сима) Бартман, Никола Бартош, Драгомир Вујић, Сава Голошин, Ладислав Грабер, Деже Дарваш, Ернест Дарваш, Аладар Дебрецини, Љубомир Дадић, Ладислав Ебергењи, Милан Ербес, Петар Јанковић (срески начелник), Илија Јарковачки, Владислав Јовановић, Милан Јосимовић, Јован Јовановић, Ђура Киш, Мавре Киш, Аристид Киш, Лав Киш, Бранко Кнежевић, Марко Кнежевић, Сава Криг, Бела Лабанц, Саво Лајош, Павле Акош Лоц, Хуго Ленард, Фрања Мајерхефер, Андрија Марјановић, Ђорђе Марковић, Лоранд Менесдорфер, Милан Метикош, Бранко Милашиновић, Јован Миљковић, Ђорђе Милутиновић, Јован Михајловић, Светислав Михајловић, Игњат Михајловић, Богосав Николић, Ђорђе Пајић, Борислав Патић, Бранко Перић, Лајош (Лауш) Перлез, Борислав Петровић, Душан Петровић, Добро Пекота, Аладар Полак, Александар Прелер, Душан Радивојевић, Васа Ранисављевић, Игњат Радан, Младен Радуловић, Душан Ристић, Евген Розенберг, Јосиф Сабадкаји, Емил Сенди, Богољуб Стојковић, Лила Стејић, Борислав Топаловић, Зарија Трифун, Слободан Ђурчин, Фрања Фаркаш, Марко Фатић, Ласло Ференц, Александар Франкл, Јован Хајм, Александар Херцл, Хенрих Хуша, Недељко Чолаковић, Емил Шенди, Јене Шеберле и Алдолф Шчитински. Не искључујемо

57 *Ibid*, 20–24.

58 *Ibid*, 3.

59 Ж. Фајфрић, 403.

60 *Ibid*, 390.

могућност да је у овом периоду било још адвоката поред горе наведених. Списак је отворен за промене приликом даљих истраживања.

4. ОКВИР ПОСЛА ПАНЧЕВАЧКИХ АДВОКАТА И ЊИХОВИ КЛИЈЕНТИ

Поред посла у оквиру адвокатуре, где се првствено мисли на заступање својих клијената, сазнајемо да су се адвокати бавили и другим пословима. Имали су активан политички живот. Бавили су се и новинарством, где су били на високим позицијама.⁶¹ Такође, већина њих је учествовала у различитим национално-културним покретима, а неки су били судије и управници судова. Углавном, срећемо их на водећим позицијама са којих су могли да утичу на свест и мишљење грађана.

4.1. Адвокати пред судовима

У међуратном периоду у Панчеву су постојали Окружни и Срески суд. Као што је познато, главни циљ адвокатског посла је заправо заступање интереса својих клијената пред судовима.

Из тог разлога у оквиру истраживања, прегледањем мањег броја случаја, истражили смо део спорова⁶² који су били најзаступљенији.⁶³ Највећи број спорова био је у оквиру грађанског права, а мање смо се сусретали са кривичним правом. Иако смо на почетку истраживања сматрали да ће највећи број случајева бити везан за брачно право и проблеме у вези са браком (развод, алиментација, старатељство), испоставило се да је највећи број парница био на тему оставинских расправа (оставина и смртнице), из области наследног права, са којима се углавном бавио Срески суд у Панчеву.⁶⁴ Мада, дефинитив-

61 У горе датим биографијама неколико панчевачких адвоката навели смо који су се од њих бавили и новинарством. Овде ћемо додати још двојицу: Владислава Јовановића – уредника листа *Народни радикал* и члана редакционог одбора листа *Народни радикалски глас*, и Ђорђа Пајића – који је покренуо лист *Курир* (изашао у само 6 бројева), а касније био уредник и издавач листа *Народна слога*. Ж. Фајфрић, 389–391.

62 Истражено је 200 спорова, а само у току једне године у том периоду је спроведено више од 2500 спорова. Из тог разлога остављамо отворену могућност да се статистика заступљености случаја промени након целокупног истраживања фондова Окружног и Среског суда у Панчеву.

63 Укупно је прегледано 205 парница.

64 ИАП, Фонд Срески суд у Панчеву (даље: 99), Грађански и кривични предмети. ИАП, 99, инвентарни број 201 – Списи 1930. година.

Поред овог фонда коришћени су и већ наведени фондови повезани са грађанским, кривичним, ванпаричним предметима, ради формирања овог податка у раду.

но најзаступљенији случајеви били су различити видови тужби: новчане наплате, прекршени купопродајни уговори, злоупотреба службеног положаја, а сусретали смо се са већим бројем случајева где су адвокати тужили своје клијенте због неизмирених платних обавеза према њима.⁶⁵ Када је реч о тежим кривичним случајевима највише се срећемо са примерима умишљајних убистава, крађама, тежим случајевима повреде части, а било је и неколико случајева силовања.⁶⁶ Током истраживања записника са парница за време тридесетих година XX века сусрели смо се са већим бројем тужби клијената на Панчевачку кредитну банку и обрнуто. Банку је заступао Радован Лозовић. Разлози ових тужби су углавном била дуговања, неисплаћене обавезе потписане уговором.⁶⁷

У већем броју прегледаних парница појављивали су се следећи адвокати: Д. Бошковић, С. Пурковић, М. Топаловачки, А. Дебрецини, Л. Грабер, М. Томандл, Љ. Дадић, Р. Лозовић, Ђ. Пајић... Постојали су и случајеви у којима су адвокати заступали заједно неке клијенте и водили њихове случајеве, а као примере издвајамо Бошковић–Пурковић и Грабер–Дебрецини, чија се сарадња испоставила као веома упешна.

С времена на време у градским новинама су грађани информисани о судским споровима. Ови спорови су углавном кривична дела тежег облика као што су убиства, злоупотреба власти, крађе или увреде части. Путем ових чланака грађанима је предочавано шта се све око њих све дешава, а понекад је деловало да они служе као примери из којих треба да се извуче нека порука, мада сматрамо да су више служили за допуну нових градских прича (*џрачева*). Током 1920. године из *Панчевица* видимо да је било четири случаја убиства под дејством алкохола, па су кроз те примере наводили грађане да контролишу своје поступке. Кроз неколико објављених бројева, током исте године, појављују се као чланци и постојеће активне јавне судске расправе у панчевачким судовима.

Такође, у првим послератним годинама, постоји доста случајева где се тражило утврђивање смртног случаја за грађане који се нису вратили са бојишта. Као пример за то можемо узети судски проглас где Јованка Хадершпек тражи да се њен муж Фрања прогласи мртвим, а њу је заступао Глиша Стојшић.⁶⁸

65 ИАП, 91, инвертарни број 840, Грађански и ванпарични предмети.

66 ИАП, 91, инвертарни број 478, Кривични предмети-Кзп.

67 ИАП, 91, 778–Грађански и ванпарични предмети.

68 „Проглас”, *Панчевац*, 29.2.1920, 6.

Постоје и случајеви где су се поједини адвокати бавили послом краљевског јавног бележника (даље: КЈБ), односно судског повереника. Како је закон тада прописивао (а тако је и данас) адвокати нису могли да у исто време обављају обе функције јер би долазило до сукобљавања интереса у оквиру њиховог посла.⁶⁹ Сазнајемо да су у овом периоду, на неко одређено или не одређено време, ту функцију обављали: Д. Бошковић (заменик КЈБ), С. Бартман, М. Ербес, Ј. Јовановић (заменик КЈБ М. Ербеса), М. Зако, П. Јанковић (заменик КЈБ М. Зака), Д. Радивојевић, М. Тополовачки, Т. Павловић, Ј. Миљковић, С. Михајловић, И. Михајловић, С. Лајош (заменик КЈБ С. Михајловића), М. Радуловић...⁷⁰

Сазнајемо да су при Окружном суду радили Милан Гађански, као председник суда, Симон Бартман, као судија и заменик председника Округног суда, Љубомир Дадић, судија, и Милан Зако судија. На својим функцијама имали су фиксне месечне плате, које су 1920. године представљене у крунама. Као управник суда Милан Гађански имао је плату у износу од 900 круна, док су Симон Бартман и Љубомир Дадић имали 533 круне месечно, а Милан Зако 366 круна. Такође, на ту плату сваког месеца су добијали месечни додатак који је просечно износио 4000 круна. Поставља се питање да ли су њихове плате после мењања валуте биле исто толико јаке, као и током 1920. године.⁷¹ Када је реч о адвокатској заради, сазнали смо да је само овера пуномоћја односно овлашћења адвокату износила 200 динара, а да су постојале и фиксне цене за неке овере, и да се адвока-

69 „...javne beležnike postavlja državna vlast i daje im karakter lica javnog poverenja, da po propisima ovoga zakona sastavljaju i otpravljaju javne isprave o pravnim poslovima, izjavama i činjenicama, na kojima se zasnivaju prava; da primaju isprave radi čuvanja, ili novac i papire od vrednosti radi predaje drugim licima ili vlastima i da po nalogu sudova ili drugih javnih vlasti provode postupke koji im se po zakonu mogu poveriti...ukidanju prava vršenja advokature pored javnog beležništva od 30.05.1931. godine i javni beležnici su pozvani da se u roku od 30 dana od dana objavljivanja uredbe izjasne o tome koju profesiju žele da nastave da obavljaju... Uslovi za obavljanje javnobeležničke profesije su bili državljanstvo Kraljevine Jugoslavije, poslovna sposobnost, navršenih 30 godina života, završen Pravni fakultet u svojstvu redovnog studenta i položen diplomski ispit, pet godina prakse uz najmanje dve godine prakse kod javnog beležnika i jedne u sudu, a preostale dve kod beležnika, suda, advokata ili pravobranioca, položen advokatski ili sudijski ispit.” М. Živković, V. Živković, „O uvođenju javnog beležništva u Srbiji.“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 63.2, 2013, 434–435.

70 Услед немогућности директног коришћења фонда о краљевским јавним бележницима (Ф.29.), који се тренутно сређује, посредне информације о овој теми добили смо кроз усмено сведочење архивисткиње која је задужена за његово уређивање (Данамарија Сердар).

71 ИАП, 91–27–Списи–1920–IVa–XVIIв.

Слика 8 – Зграда Окружног суда у Панчеву некада Извор: „Панчево на старим разгледницама 1898–1941”

Слика 9 – Зграда Окружног суда у Панчеву данас Извор: <https://www.zzskrancevo.org/perokretna-kulturna-dobra/>

тима за сваки излазак пред суд плаћало 500 динара и више.⁷² Остатак цене се формирао по томе да ли су адвокати извршили посао за који су били задужени, и по томе су добијали остатак зараде. Када се наводи посао у целокупном смислу, узмали су процентуално од 15% и више за сваку добијену парницу, али као што је већ напоменуто имали су могућност да сами формирају цену својих услуга.⁷³ Подаци о заради адвоката би били још прецизнији да су је сами адвокати више помињали, остављали доказе о исплати по завршетку парнице итд. Мада, узимајући у обзир цене основних животних намирница у том периоду и то да су поједини адвокати месечно издвајали око 600 динара за изнајмљивање канцеларије или стамбеног простора...⁷⁴ Можемо рећи да су водили солидан начин живота, и да су неки од њих били чак и имућнији грађани Панчева. Наравно да то, као и данас, зависи од случаја до случаја и начина њиховог развоја у оквиру професије.

* * *

Једном приликом Ђура Киш је изјавио у *Панчевцу* да је јефтино и брзо правосуђе сада прошлост, што се није променило до данас.⁷⁵ Из записника са једне од парница у надлежности Окружног суда из

72 ИАП, 91, 840 – Грађански и ванпарични предмети.

73 Данас адвокати узимају од 12.000 динара за овлашћење, а од 6.000 динара за сваки излазак пред суд.

74 Податке о цени изнајмљивања градских станова за канцеларијски простор (зграда „Панајот”) проналазимо у записнику једне од седница Градског магистрата из 1931. године. Ту се помиње да је Д. Ристић добио на изнајмљивање простор (који је претходно користио Д. Радивојевић) уз месечну закупину од 500 динара.

75 „Наше судство”, *Панчевац*, 22. 1. 1922, 2.

1936. године, где Васа Ердељ захтева да се убрза решење спора због материјалне штете коју одуговлачење производи, видимо како оваква ситуација представља проблем адвокатима. Поставља се питање које заправо имао довољно средстава да би овластио адвоката да га заступа. Одговор на постављено питање немамо у потпуности. Знамо да су се као клијенти у овом периоду појављивали ратари, столари, сточари, домаћице, трговци, чиновници, политичари, предузећа, банке, државне институције (општине)... Сусретали смо се и са случајевима где су адвокати заступали једни друге или сами себе (М. Тополовачки, Н. Бартош, Д. Бошковић и други). Постоје примери у бракоразводним парницама где немамо података како су жене долазиле до новца потребног да поднесу тужбу. Требало би напоменути да није необично што су ратари били најзаступљенији клијенти, јер се становништво већински бавило пољопривредом и углавном су имали велике поседе, па су могли да приуште себи адвоката.⁷⁶ Из записника седнице Градског поглаварства из 1934. године сазнајемо да је Милан Зако био изабрани адвокат који ће заступати сиромашне грађане, али је после неког периода тражио да се та одлука повуче.⁷⁷ Одатле закључујемо да су постојали адвокати који би добровољно заступали сиромашније клијенте без обзира на исход парнице, али су сигурно имали ограничен број грађана које су прихватили.

4.2. Адвокати и политичко ангажовање

У политичким дешавањима у граду за време међуратног периода често смо се сусретали са појединим адвокатима. Неки од њих су имали већи удео у тим дешавањима, док други нису. Прегледањем записника са седница Градског поглаварства⁷⁸ сазнали смо да су адвокати били његови стални чланови. Из тих записника видимо да је – према списковима присутних посланика – на свакој одржаној седници било од два до четири адвоката. Они су на тај начин учествовали у доношењу одлука битних за град, а неки су имали и функцију градског фишкала.⁷⁹ Учесници седница били су: Д. Бошковић (фишкал), Д. Радивојевић (фишкал), Г. Стојшић (фишкал), Р. Лозовић, М. Мушицки, Ђ. Пајић, П. Јанковић, М. Зако (фишкал), М. Томандл, С. Бартман, Б. Патић, Б. Кнежевић, М. Атанацковић (фишкал), М. Ербес, Е. Шенди, Т. Павловић, Ђ. Киш, М. Гађански и В. Исаиловић.

76 ИАП, 91, инвентарни број 778, Грађански и ванпарични предмети.

77 ИАП, 90–Записник из 1934. године.

78 Седнице из 1920, 1921, 1923, 1924, 1925, 1929, 1931, 1934, 1936, 1937. и 1939. године.

79 Фишкал – адвокат који заступа управу града и сам град на судским парницама. Током 1930. године градски фишкал је имао додаток у износу од 1200 динара, како сазнајемо из извештаја са седница Градског магистрата.

Слика 10 – Народни музеј Панчево, место гдесу некада одржаване седнице Градског поглаварства
Извор: Александар Стојковић

Током 1920. године главни проблем који је требало решити било је смањење сиромаштва грађанства. Основан је и сирочадски сто, а међу одговорнима за уређење његовог статута био је Д. Бошковић.⁸⁰ У оквиру функције посланика били су чланови градског правног одбора, и преко њега предлагали решења неких питања која су била у складу са законом и уставом. Такође, били су чланови и следећих одбора: управног, пореског, финансијског, буџетског, мировног, плинског, железничког, болничког, школског одбора и одбора за станове.⁸¹ Један од адвоката који је водио рачуна и заступао права чиновника био је Симон Барман. Он је истицао разлике између градског и државног чиновника, и да град треба самостално да доноси одлуке о чиновничким додацима. Требало би споменути и Борислава Патића, који се залагао да град има свог изабраног градског лекара.⁸²

Истакли бисмо 1931. годину, као једну од оних током којих је већи број адвоката учествовао на седницама Градског магистрата – чак њих шесторица што је чинило 20% учесника седнице. Могли бисмо рећи да је вероватно на велику бројност адвоката на седницама утицало одржавање избора исте године. Поред самог броја присутних, истиче се и једна од тачака дневног реда са седнице одржане 27. 2. 1931. године у којој су управо присутни адвокати водили дискусију о томе на који начин треба да се регулише упражњено место градског фишкала. У вези са овом ситуацијом су се обратили и Министарству унутрашњих послова, које се у свом одговору позива на члан 33. За-

80 ИАП, 90–Записник из 1920. године.

81 ИАП, 90–Записник из 1921. године, Записник из 1923. године, Записник из 1930. године и Записник из 1931. године.

82 ИАП, 90–Записник из 1937. године.

кона о адвокатима.⁸³ Претпостављамо да је повод за дискусију о овој теми настао у моменту када је тадашњи градски фишкал одлучио да се повуче са своје позиције јер није добијао накнаду за вршење свог посла, што је било у складу са законом. Уследила је одлука да се предмет преда правном одбору града Панчева, који је био ту да коначно регулише ово питање. Имамо још податак да се Ђорђе Пајић залагао да фишкал добије бар неки хонорар.⁸⁴

Ангажовање адвоката у политици видимо и кроз њихов рад у политичким странкама. Из *Панчевца* сазнајемо да је странка око које се окупљало највише адвоката била Демократска странка, а њени чланови су били: Д. Бошковић, М. Томандл, С. Пурковић, Т. Павловић, М. Гађански, П. Јанковић, Г. Стојшић, Ђ. Пајић... Они су учествовали у организацији њених зборова и активно су промовисали њен рад.⁸⁵ Радикалну странку су заступали Р. Лозовић, Ђ. Пајић и М. Мушицки.⁸⁶ Током тридесетих година на власти у Панчеву је била Југословенска радикална заједница, чији је главни представник био В. Исаиловић, а као члан се још помиње и Б. Кнежевић.⁸⁷ Пример адвоката који је често мењао политичка опредељења је М. Тополовачки, а као разлог за то наводи да се његове идеје нису поклапале са идејама странака чији је био члан.⁸⁸ Његов син Александар Тополовачки је међу првима стрељан у Панчеву за време Априлског рата због организовања протеста 27.3.1941. године. Он је био студент права, и претпостављамо да би наставио очев посао.⁸⁹

Постојали су и примери да су заправо политичке странке биле разлог за престанак сарадње између адвоката. Најпознати пример представља престанак сарадње између Бошковића и Томандла. Њихов сукоб долази као последица поделе Демократске странке.⁹⁰ Бошковић се придружио политичкој концепцији Светозара

83 „Ко врши адвокатуру не може уједно: а) вршити с платом државну или другу коју јавну или приватну службу у својству чиновника, осим службе хонорарног професора Универзитета или хонорарног наставника стручних школа; б) бавити се послом који се не слаже с положајем, угледом, чашћу и независношћу адвоката.” члан 33. Закона о адвокатима Краљевине СХС.

84 ИАП, 90–Записник из 1931. године.

85 „Вести”, *Панчевац*, 23. 9. 1920, 1.

86 „Вести”, *Панчевац*, 17. 4. 1921, 2.

87 ИАП, 90–Записник из 1936. године.

88 „Вести”, *Панчевац*, 14. 3. 1920, 4.

89 Јозеф Франк, *Крвави април у Панчеву – йозагина стїрељања и вешања тїридесетї шесїоро цивила у априлу 1941*, Историјски архив у Панчеву, Панчево 2022, 95.

90 До поделе странке долази због сарадње Светозара Прибићевића са Радикалном странком.

Прибићевића, а Томандл се придружио Љубомиру Давидовићу и постао је секретар Окружног одбора његове странке за округ Панчево – Бела Црква. Из Томандлове аутобиографије сазнајемо да је на њега при доношењу овакве одлуке велики утицај имао и његов брат, али још један од разлога је био тај да он није могао себе да види у странци која сарађује са радикалима. Ова ситуација тешко је утицала на обојицу. Бошковић је помагао Томандлу током школовања, и у једном периоду финансирао је његово лечење. Томандл пише да је из тих разлога решио да му се новчано одужи. По Томандловом покретању листа *Народна слоја* Бошковић се дуго уздржавао да са њим улази у политичке дискусије – све док нису почеле сталне прозивке и зачикавања. Тада у *Панчевцу* излази слика Томандла представљеног као жутокљунца уз потпис (испод слике) *ѿиандл, мандл, ѿройандл*.⁹¹

5. ЗАКЉУЧАК

Адвокати и адвокатура су из Првог светског рада изашли веома оштећени, али их то није спречило да учествују у стварању нове државе. Сазнали смо да је систем закона био другачији за адвокате у Војводини, а они су се борили за равноправност и за своје потребе у оквиру адвокатуре. Закључујемо да је исход њихове борбе био углавном позитиван, и да су отворили нека питања која муче и данашњи правни систем – а то је брзина рада у правосуђу и мешање политике у његово функционисање.

Адвокати из Панчева представљају људе који су имали велику улогу у функционисању самог града. Поред посла у оквиру своје професије водили су и политички живот; неки од њих били су уредници и писали су за градске новине. Такође, имали су свест о потреби за додатним усавршавањем и образовањем. Били су добар пример за младе људе са подручја Панчева, а током свог живота помагали су грађанима на различите начине. Радили су за корист грађана Панчева и својих клијената. Доносимо закључак да су стекли велики углед и достојанство бавећи се овим занимањем, и били су уважавани. Код великог броја адвоката из овог периода било је заједничко место школовања, што је утицало на формирање њихових ставова, а после је утицало и на њихове односе. Власт је у њима видела покретаче друштвених промена и због тога се плашила њихових ставова, и тога да би могли да покрену нагле промене у створеним системима. Окупљали су се око странака које су има-

91 М. Томандл, 23–27.

ле политички програм који им се допадао, а највише их је било у Демократској странци. Приходи су им зависили од тога колико су се ангажовали у свом послу, али можемо рећи да су живели солидним начином живота, каквим адвокати и данас живе. Бавили су се највише случајевима везаним за оставинске расправе и различите видове тужби. Њихови клијенти су претежно били ратари, што је за тај период било разумљиво јер су се тада тим занимањем људи највише и бавили. Истакли бисмо и адвокате који су својим деловањем обележили панчевачку свакодневницу у овом периоду, а то су били: Душан Бошковић, Миховил Томандл, Васа Исаиловић, Милан Гађански и Радован Лозовић. Међу њима се, ипак, највише истиче Душан Бошковић, који је био познат по свом политичком животу и својој успешности као адвокат пред судовима. Такође, учествовао је и у раду многих организација.

Током истраживања највише потешкоћа нам је задавало налажење информација о личним подацима адвоката. Уз мањег броја истражених случајева извели смо одређене закључке везане за парнице којима су се бавили, али остављамо могућност да се резултат промени ако се буду истражили целокупни фондови Окружног и Среског суда у Панчеву. Такође, оставља се отворено питање ко су били приправници у адвокатским канцеларијама током овог периода. О њима нисмо успели да пронађемо ниједну информацију. Овим истраживањем започет је процес истраживања тема везаних за адвокатску струку и право у Панчеву. Тиме је створена могућност за даља истраживања у оквиру теме. Нова истраживања могла би се фокусирати на то да се види да ли је можда било и више адвоката, и будући истраживачи би могли да се више усредсреде на лични живот адвоката.

ИЗВОРИ

ИЗВОРИ:

Необјављени архивски извори:

- Историјски архив у Панчеву
- Краљевски јавни бележници – Панчево (29)
- Градско поглаварство (90)
- Окружни суд Панчево (91)
- Срески суд у Панчеву (99)

Објављени извори:

Миховил Томандл, *Аутиобиографија*, приредила Ивана Спасовић, Матица српска, Нови Сад 2021.

Електронски извори:

<https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/Zakon%20o%20advokatima%20za%20kraljevinu%20SHS.pdf>

<https://aks.org.rs/cir/%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%98%D0%B0%D1%82/>

https://anali.rs/xml/200-/2002c/2002-3-4c/Anali_2002_3-4_610-626.pdf

Штампа:

Панчевачка недеља, 1936.

Панчевачка недеља, 1941.

Панчеваи, 1920–1922.

Панчеваи, 1926.

Панчеваи, 1928.

ЛИТЕРАТУРА

Милорад Ботић, *Адвокајтура: есеји – саопштења – записи II*, Адвокатска комора Војводине, Нови Сад 1994.

Вељко Губерина *et al.*, *Историја српске адвокајтуре – биографије знамених адвоката, књига IV*, Адвокатска комора Србије, Београд 2012.

Енциклопедија Југославије I, А – Боск, Лексикографски завод ФНРЈ, Загреб 1955.

М. Živković, V. Živković, “О увођењу јавног Beležništva u Србији”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 63.2, 2013.

Историја југословенске адвокајтуре, Адвокатска комора Југославије, Београд, 2000.

Урош Јовановић, *Спиродања националних бораца 1914–1915*, Штампарија „Привредни преглед”, Београд 1936.

Ратко Марковић, *Уставно право и политичке институције*, Службени гласник РС, Београд 1995.

Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988, I knjiga: Kraljevina Jugoslavija 1914–1941*, Nolit, Beograd 1988.

Српски биографски речник, књ. I, А – Б, Матица Српска, Нови Сад 2004.

Српски биографски речник, књ. IV, И – Ка, Матица Српска, Нови Сад 2006.

Српски биографски речник, књ. III, Д – З, Матица Српска, Нови Сад 2007.

Српски биографски речник, књ. VII, Мл – Пан, Матица Српска, Нови Сад 2018.

Жељко Фајфрић, *Историја адвокајтуре Војводине (од почетка до 1941. године)*, Адвокатска комора Војводине, Нови Сад 2008.

Јозеф Франк, *Крвави април у Панчеву – њозагина сјрељања и вешања шри-десет шесторо цивила у априлу 1941*, Историјски архив у Панчеву, Панчево 2022.

Ana ORLOVIĆ*

THE LAWYER PROFESSION IN PANČEVO 1918–1941.

Summary

The work is dedicated to the lawyer profession during the interwar period in Pancevo. The chronological framework of the topic marked the birth of a new legal system, in the newly created state of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (later the Kingdom of Yugoslavia), within which numerous changes took place. The author begins the work with an explanation of how the legal profession developed in this period and what the process of passing the first Law on the legal profession looked like and what are the most important changes that it brought to the profession. The personal lives of the lawyers of that time will be presented with a special focus, in order to get to know the people who were engaged in this work. In order to take into account as many aspects as possible that can exist and define a lawyer and the legal profession. The jobs that the lawyers dealt with in the District and District Courts in Pančevo were dealt with as closely as possible, and an unavoidable part of the profession is political engagement in the city itself, as well as the clients they met. In addition to relevant literature, the work is based on archival material and old city newspapers (“Pančevac”, “Pančevac Nedelja”), but also on other sources related to this topic. The reader is given the opportunity to see some of the problems faced by lawyers in that period, which continue to run through this profession even today.

Key words: *Lawyers. – Pančevo. – Kingdom of Yugoslavia. – District and Municipal Court. – Clients.*

Рад приспео / Paper received: 12. 4. 2024.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 17. 5. 2024.

---

* The author is a student of the University of Belgrade Faculty of Law, *anaorlovic04@gmail.com*

UDC: 342.26(497.113)
342.26(436.6)

CERIF: H250, H300, S111, S114, S148

DOI: 10.51204/HLH_24104A

Реља ЈАРКОВАЧКИ*

Милан РАДИВОЈЕВИЋ**

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ПРАВНОГ ПОЛОЖАЈА АУТОНОМНЕ ПОКРАЈИНЕ ВОЈВОДИНЕ И РЕГИОНА ЈУЖНИ ТИРОЛ

Рад анализира сличности и разлике између два вида територијалне аутономије, у две државе са различитим видом организације. Циљ рада био је да анализира три конкретна питања: Које су сличности и разлике у настанку и ојравању за постојање ове две територијалне аутономије? Како су територијалне аутономије дефинисане у односу на Устав Италије и Устав Србије?; Које су надлежности аутономне територије и како изгледа њена организација у односу на сјајни? Истраживање ове теме показало је дубоке разлике између њихових решења за ове две аутономије.

Кључне речи: Јужни Тирол. – Војводина. – Аутономна покрајина. – Регион. – Децентрализација.

---

* Студент друге године основних студија Правног факултета Универзитета у Београду. *E-mail: relja12343@gmail.com.*

** Студент друге године основних студија Правног факултета Универзитета у Београду. *E-mail: radivojevic2003milan@gmail.com.*

Инспирација за овај рад била су предавања проф. др Енрика Албанезија (*Enrico Albanesi*) са Правног факултета Универзитета у Ђенови. Након његовог предавања о Јужном Тиролу одржаног 25. априла 2023. године на Правном факултету Универзитета у Београду, имали смо дискусију из које се родила жеља за поређењем ова два региона. Касније, уз редовне консултације, асистент на Уставном праву Алекса Николић подржао је нашу израду рада и испратио цео процес истраживања. Овом приликом се захваљујемо проф. Албанезију и асист. Алекси Николићу на времену и пажњи коју су нам посветили током израде.

Рад је награђен од стране Фондације Алан Вотсон за најбољи студентски рад у 2023. години на тему правних транспланата.

1. УВОД

Шта би значило да је једна територија аутономна? Аутономија у контексту територијалне организације државе представља самостални оквир права и обавеза које једна већа заједница поседује. У српској правној науци идеја територијалне аутономије објашњава се као „допуна државној власти, која је дозвољава и одређује, као и да је због тога увек релативна и сразмерна”.¹ Ово се у пристојној мери надовезује на дефиницију из Устава Републике Србије: „Аутономне покрајине су аутономне територијалне заједнице основане Уставом, у којима грађани остварују право на покрајинску аутономију”. У теорији која је прихваћена у Италији дефиниција аутономије мало се другачије објашњава. Једна стварна аутономија претпоставља право сопственог нормирања, или у искључивој надлежности, или у конкурентној надлежности, у оквиру секторског законодавства и граница централне власти. Иначе, не постоји ништа друго, само децентрализација управних или извршних функција.² Систем децентрализације представља дељење надлежности између државе и јединица које са њом кореспондирају и њој одговарају. Овакав систем организује се из више разлога – они могу бити компромисни, културни, историјски, али пре свега за идеју морају имати практичну примену коју треба да остварују. Облици територијалне аутономије разликују се и развијају кроз векове. Овакав концепт организације не треба гледати као нешто ново и тек створено. Примере аутономних градова имамо и у домаћој правној историји, попут Новог Брда, Котора и Будве.³

Када бисмо правну организацију територије и територијалног законодавства једне земље замислили као једну лепу слику, у једном лепом раму, познати територијални системи би се потпуно различито осликавали. У унитарном систему слика би била на дасци, а од исте даске би се створио рам и све би представљало једну неодојиву целину. У федералном систему, федералне јединице представљале би делове рама и слике, свака јединица чини своје парче рама и слике, као својеврсна слагалица од које настаје дело. У регионалном систему, с треће стране – као и, у неку руку, системима са правим аутономним јединицама – устав и све основно законодавство сачињавали би рам, а слика би била наликана слободно од стране аутоном-

- 1 Драган М. Митровић, „Аутономија као појам и облик – о смислу, врстама и домаћим аутономијама”, *Анали Правног факултета у Београду* 3–4/2003, 418.
- 2 Thomas Benedikter, *The World's Modern Autonomy Systems. Concepts and Experiences of Regional Territorial Autonomy*, EURAC, Bolzano 2009, 26.
- 3 Д. М. Митровић, 422–423; Зоран Мирковић, *Српска правна историја*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2019, 29–47.

них јединица. За регионализам замислите Ван Гога и његову чувену слику „Звездана ноћ“: сваки део слике (небо са звездама, село, итд.) може се посматрати посебно, али су сви делови у једном раму.⁴

Италијанска Република и Република Србија, две државе чија два примера територијалне аутономије проучавамо у овом раду (Јужни Тирол и Војводина), имају у својим историјама различите примере аутономних градова и региона. Јужни Тирол је, као и Војводина, био део Аустроугарске до њеног распада, а након Првог светског рата је припојен Италији. Овај италијански регион и дан-данас има већински немачко, односно аустријско становништво. Ово је једна од разлика у односу на Војводину, с обзиром да је простор Војводине и тада био претежно насељен пре свега јужнословенским народима, али је постојала значајна присутност Мађара, Румуна и Немаца.⁵ О територијалној аутономији није било много говора током међуратног периода, макар не у карактеру какав је данас заступљен. Територијална организација обе државе своју модерну форму добија након Другог светског рата, када су и Јужни Тирол и Војводина добили свој одређени аутономни статус.⁶ Многи уставноправни теоретичари као прави пример регионалне државе дају Италију, док би Србија била унитарна децентрализована држава. Међутим, са стриктно правне стране гледано Устав Италије у члану 5. дефинише Републику као једну и недељиву (*una e indivisibile*), док се у наставку истог члана однос Републике и региона дефинише на следећи начин: Република „признаје и подстиче локалну самоуправу; у државним службама спроводи административну децентрализацију у најширем смислу речи; прилагођава принципе и методе законодавства потребама локалне аутономије и децентрализације”.⁷

Овим радом аутори желе да одговоре на неколико питања. Прво, које су сличности и разлике у настанку и оправдању за постојање ове две територијалне аутономије? Друго, како су територијалне аутономије дефинисане у односу на Устав Италије и Устав Србије? Треће, које су надлежности аутономне територије и како изгледа њена организација?

4 Миодраг Јовичић, „Три теоријска модела територијалне организације власти”, *Анали Правног факултета у Београду* 1–2/1993, 127–135.

5 Попис становништва из 1931. године, <http://publikacije.stat.gov.rs/G1931/Pdf/G19314001.pdf>, приступљено 28. децембра 2023.

6 Владан Петров и Марко Станковић, *Уставно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2020, 390–394, 401–407.

7 Устав Италијанске Републике из 1947. године ([...] „*riconosce e promuove le autonomie locali; attua nei servizi che dipendono dallo Stato il più ampio decentramento amministrativo; adegua i principi ed i metodi della sua legislazione alle esigenze dell'autonomia e del decentramento*”), *chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.prafak.ni.ac.rs/files/nast_mat/Ustav_Italije.pdf*.

2. КАКО ЈЕ ПОКРАЈИНА НАСТАЛА?

2.1. Војводина

Аутономна Покрајина Војводина једна је од две аутономне покрајине у Републици Србији. Територија коју Војводина данас обухвата ушла је у заједничку државу са Србијом тек након Првог светског рата, у тада новонасталу Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Краљевина се дели најпре на округе, а од 1929. године на бановине. Војводина у том тренутку потпада под Дунавску бановину, која је обухватала још и Барању и Шумадију.⁸

Назив ове аутономије потиче из периода аустријске власти над овим регионом, када је на простору тадашњег Баната била успостављена аутономија „Војводство Србија и Тамишки Банат”.⁹ Ова аутономија за Србе „представљала је срж политичког живота, темељ политичке мисли и политичке, па и оружане борбе коју су Срби ради остварења својих националних права у Јужној Угарској водили готово два и по столећа”.¹⁰ Територија тог региона у Аустроугарској није покривала пределе где већински живе Срби и није покривала већински регију коју данас називамо Војводином. Симовић на основу ове *de facto* лажне аутономије коју је српски народ имао у Аустроугарској заснива свој став да аутономија Војводине чак ни историјски не може да се сврста у уставни идентитет Републике Србије. Ми бисмо рекли да аутономија Војводине у данашњој Србији, чак и ако нема дуг уставни идентитет, има пре свега практичну сврху успешног остваривања људских и мањинских права за све националне мањине које данас живе у северној покрајини – иако је борба за њено оснивање вођена пре свега због права Срба у Аустроугарској.¹¹

Први пут Војводина се установљава као аутономна покрајина тек након Другог светског рата Уставом од 1946. године. Тада је нижи статус

8 Василије Крестић, „Присаједињење Војводине Србији”, *НБП – журнал за криминалистичку и право*, Криминалистичко-полицијски Универзитет, Београд 1/2019, 10–16. За више информација видети и: Алена Пешкова (ур.), *Колико се познајемо: из историје националних заједница у Војводини*, Република Србија – Аутономна Покрајина Војводина, Покрајински секретаријат за образовање, управу и националне заједнице, Нови Сад 2014.

9 Ова квазирегија, односно квазиаутономија дата српском народу у Аустроугарској монархији, тада у практичном смислу није имала много деловања. Границе ове регије заобишле су многе општине где су Срби већина, а обухватале су већински делове где су Румуни били бројнији.

10 Љубомирка Кркљуш, „Аутономија Војводине до 1918. године – да ли је постојала, када и каква?”, *Анали Правној факултету у Београду* 02/2010, 5–35.

11 Дарко Симовић, „Да ли је територијална аутономија Војводине део уставног идентитета Републике Србије”, Слободан Орловић (ур), *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду*, Нови Сад 2019, 805–811.

аутономне области дат Косову и Метохији,¹² тако да је друга Југославија била сачињена од шест република и две аутономне покрајине. Једино су у Социјалистичкој Републици Србији “створене” две покрајине – док у осталим републикама нису, а може се аргументовати да је било основа. Војводина је формирана прво као Војна управа за Банат, Бачку и Барању након ослобађања ових крајева 1944. године, па је и убрзо 1945. године АП Војводина сачињена од Баната, Бачке и Срема; Срем је подељен Дунавом, па су његов западни део и Барања припојени Хрватској. Крајем јула исте године Народна скупштина Војводине заседала је и изгласала њено припајање Србији, а у септембру 1945. године донет је Закон о установљавању и устројству Аутономне Покрајине Војводине. Дакле, покрајина је саму себе дефинисала и одредила, пре него што је то учинио Устав државе.¹³ За разлику од Италије и њених региона, аутономне покрајине (у даљем тексту АП) прилично су се мењале кроз време, све до данас. Те промене су биле више правне и политичке природе, а осликавале су се кроз промене надлежности АП у самом федералном уставу. У три устава и једном уставном закону једина разлика између република и аутономних покрајине била је у називу, док су им надлежности биле готово идентичне.

Највећу слободу АП су доживеле Уставом из 1974. године, када им је дато право на доношење својих устава. Тако је АП Војводина 28. фебруара 1974. године донела свој први и једини устав. Правилна је мисао која се данас помиње у разматрањима политичке и територијалне организације СФРЈ да су аутономне покрајине са таквом аутономијом више личиле на републике него на покрајине. Уставом Србије из 1990. године право које покрајине имају драстично се спушта, укидају се уставни и бројна права покрајина. Положај покрајина током деведесетих година прошлог и почетком овог века обојен је политичким дешавањима. Нов статус Војводина добија Уставом Републике Србије из 2006. године, Законом о утврђивању надлежности Аутономне Покрајине Војводине из 2009. године, као и одлуком Уставног суда из 2012. године којом се укидају бројни чланови овог закона, и финално Статутом Аутономне Покрајине Војводине из 2014. године.

2.2. Јужни Тирол (*Trentino – Alto Adige / Südtirol*)

Регион Јужни Тирол је један од двадесет региона у Италијанској Републици. Овај регион је такође и један од пет специјалних региона. Главна разлика која се прави између специјалних и обичних региона

12 АКМО – Аутономна Косовско-метохијска Област статус аутономне покрајине добија 1963. године, а пре тога 1959. године се област проширује деловима општина из Србије.

13 Д. Симовић.

јесте у много ширем делокругу надлежности које су поверене специјалним регионима. Ипак, ових пет региона имају различит делокруг надлежности, које одсликавају специфичан положај сваког региона.

Свој специфичан положај у уставном поретку Италије овај регион је добио зато што је територија на којој се данас налази Јужни Тирол у састав Италије ушла након Првог светског рата. Период који следи све до краја XX века обележило је постепено, али и испрекидано, побољшање положаја становништва (претежно оног које се служи немачким језиком) на том простору. Највише проблема се јављало у Болцану, из разлога што је он претежно насељен становништвом које говори немачки језик. У Болцану данас 69,41% становништва говори немачки, 26,06% италијански, а 4,53% ладински језик.¹⁴ Историјски посматрано, Тирол је 1363. године доспео под територију Хабзбуршке монархије. Налазио се на раскршћу трговачких путева, и због тога су ову регију насељавали најразличитији народи. То ће бити један од разлога што је и данас овај регион хетерогено насељен. Тирол се током времена поделио на области: Јужни Тирол, Трентино, Северни Тирол и Источни Тирол.

Миром у Сен Жермену 1919. године области Јужни Тирол (данашња италијанска провинција Болцано (итал. *Provincia autonoma di Bolzano*)) и Трентино (данашња италијанска провинција Трентино (итал. *Provincia autonoma di Trento*)) одвојене су од Аустрије и припојене су Италији. На мировној седници у Паризу Вудро Вилсон је изнео свој план од четрнаест тачака и тим планом је било предвиђено да се нове границе формирају тако да се становништво разграничи по националном основу („*A readjustment of the frontiers of Italy should be effected along clearly recognizable lines of nationality*”, Вудро Вилсон, тачка девета).¹⁵ Да је овај принцип усвојен можда никада не би дошло до проблема на овом подручју.¹⁶ Аустријанцима који су живели на простору Јужног Тирола, наду да ће живети нормално у новој држави дао је италијански краљ Виторио Емануел III. Међутим, у Италији долази до преврата када је Бенито Мусолини 1922. године извео „Марш на Рим”. Под новим режимом проблеми су се појавили за све оне који се нису осећали као Италијани. Како су тежили чистој раси, државни органи су забранили употребу немачког језика, неговање немачке културе у читавој држави а нарочито у Болцану. Немачко становништво

14 *South Tyrol in figures 2012*, Autonomous province of South Tyrol – Provincial Statistics Institute, Bolzano 2012, 18.

15 Вилсонових 14 тачака, тачка 9. Погледати више: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp.

16 Elisabeth Alber, „South Tyrol’s Model of Conflict Resolution: Territorial Autonomy and Power-Sharing”, S. Keil, A McCulloch (eds.), *Power-Sharing in Europe: past practice, present cases, and future directions*, Palgrave Macmillan, 174.

је насилно асимиловано, промењена су им имена и презимена, били су приморани да причају на италијанском. Током Другог светског рата договором између Хитлера и Мусолинија 75.000 људи напустило је Јужни Тирол и преселило се у Трећи Рајх. По завршетку рата, када се већина људи вратила у Јужни Тирол, спроведена је петиција која је за циљ требало да има враћање Болцана Аустрији. Петицију је потписало око 124.000 људи, што је представљало готово све оне који су имали бирачко право.¹⁷ Упркос жељи коју су исказали становници Болцана, велике силе су одлучиле да онемогуће спровођење њихове идеје. Положај аустријског становништва се морао поправити.

Споразум Де Гаспери – Грубер (итал. *Accordo De Gasperi – Gruber*) јемчи једнакост италијанског и немачког језика у школама и у јавној сфери. Образована је и покрајина Болцано у којој су Аустријанци чинили већину. Ипак, највећи значај овог споразума је био у томе што ће се управо на њему заснивати и први статут Региона Јужни Тирол. Мерама које је прописао овај статут положај аустријског становништва је требало поправити; мере нису одмах спроведене у пракси, зато што су Аустријанци и даље били мањина у читавој регији, а статутом су се сва овлашћења давала управо њој. То значи да се без подршке италијанског становништва и њихових представника ниједна одлука не може донети. Овим статутом Аустријанци су коначно добили право да врате своја имена и презимена која су им била одузета за време фашистичког режима. Незадовољство је расло и оно је коначно довело до тога да се Аустрија обрати Уједињеним нацијама, које су 1960. и 1961. године наложиле Италији и Аустрији да нађу решење за Јужни Тирол. Резултат њиховог рада је акт који је донет 1969. године, на основу кога ће 1972. године бити донет други статут региона.¹⁸ Од тада па све до данас Статут, Устав и споразум Грубера и Де Гасперија чине три основна документа на која се ослања положај Јужног Тирола.

Другим статутом изворне надлежности регије су подељене у две категорије. У прву категорију спадају надлежности везане за културу, туризам, саобраћај, трговину, индустрију, пољопривреду, цивилну заштиту... Све законе и прописе које регија доноси у овим областима може да доноси самостално, али ипак поштујући Устав и европску правну традицију као „*lex superior*”. У другу категорију спадају надлежности везане за школство, здравство и спорт. У овим областима регија мора да се придржава принципа и мора да постигне циљ који задаје држава, али начин на који ће уредити та питања остаје у

17 Oskar Peterlini, „Autonomy – Model for Conflict Resolution? Aland and South Tyrol – 100 Years in a Foreign State – Comparison and Conclusions”, *Nomos* 1–2022.

18 Jens Woelk, „South Tyrol is (not) Italy: A Special Case in a (De)federalizing system”, *L'Europe en Formation*, International European Training Center, Nice 1–2013.

потпуности у њеној надлежности. Трећу категорију чине они прописи које прописује држава и којих се регија мора стриктно придржавати и примењивати их без икаквих измена. У њу спадају прописи из области имиграција, одбране, полиције, законодавства и финансија. Овај далеко боље написан и осмишљен акт задовољиће народ, али и аустријску владу која је 1992. године УН послала извештај како је спор око Јужног Тирола завршен. Да би се положај становника Јужног Тирола додатно побољшао, буџет којим регион располаже у потпуности се састоји од пореза који се скупи на тој територији. Само се једна десетина пореза издваја и даје држави, а све остало користи се на локалном нивоу.¹⁹

3. КАКО СУ ТЕРИТОРИЈАЛНЕ АУТОНОМИЈЕ ДЕФИНИСАНЕ УСТАВОМ?

3.1. Војводина

У Уставу Републике Србије аутономија се појављује као појам већ у другом пасусу преамбуле Устава у контексту територијалног суверенитета и територијалне организације Републике Србије над простором њене јужне покрајине (*„иолазећи и од њоја да је Покрајина Косово и Мејхохија саставни део територије Србије, да има њоложај суштинске аутономије у оквиру суверене државе Србије и да из њаквој њоложаја Покрајине Косово и Мејхохија следе уставне обавезе свих државних органа да заступају и штиће државне интересе Србије на Косову и Мејхохији у свим унутрашњим и спољњим политичким односима“*). Право грађана на територијалну аутономију и локалну самоуправу дефинише се чланом 12. као уставно начело, односно као један од чланова фундаменталног карактера. Питање шта то начело значи има два одговора. Један је изнео Лилић као коментар одлуке Уставног суда: *„Уставни суд је оценио да се њраво њрађана на њокрајинску аутономију не може смањити индивидуалним или колективним њудским њравом, чији се достижњи ниво њаранђује Уставом, већ је реч о уставној њаранђи децентрализације као руководној њринципи уставној њоректа“*.²⁰ Други одговор даје Статут Војводине, који читаоце води у

---

19 Manuale dell'Alto Adige – con lo Statuto di autonomia, Giunta provinciale di Bolzano, https://assets-eu-01.kc-usercontent.com/c1c45d5a-c794-01a3-3c24-89f77bf8cab4/9895c456-845f-419a-b0df-046f33468a5d/230215_ManualeAA.pdf, приступљено 28. децембра 2023.

20 Стеван Лилић, „Уставне противречности покрајинске аутономије у Србији (у контексту одлуке Уставног суда у случају „Војводина“); Стеван Лилић (прир.), *Перспективе имплементације европских стандарда у њравни сисџем Србије*, Београд 2012, 24–36.

дубљу дубиозу: „Право на њоукрајинску ауџнономију имају ѣрађани у АП Војводини у складу са Уставом” и „Грађани у АП Војводини своје ѣправо на њоукрајинску ауџнономију осѣварују неѣсредно, народном иницијатѣивом и референдумом, и ѣуѣтем својих слободно изабраних ѣредсѣавника, у складу са Уставом и законом”.²¹

Уставом и законом Републике Србије тренутно је дефинисан једино правни положај Војводине. Даље дефинисање и одређивање организације, расподеле и права територијалне децентрализације дефинише се у седмом делу Устава под насловом „Територијално уређење”, од члана 176. до члана 193. Седми део Устава дели се на три целине: 1. Покрајинска аутономија и локална самоуправа, 2. Аутономне покрајине, 3. Локална самоуправа.²²

3.1.1. Покрајинска ауџнономија и локална самоуправа²³

Као што је већ наведено, још на почетку Устава територијална децентрализација у виду аутономних покрајина и локалних самоуправа представља једно од уставних начела. Разграничење надлежности покрајина и локалних самоуправа остављени су као уставни резерват. Тако је 2009. године донет Закон о утврђивању надлежности Аутономне Покрајине Војводине, који је 2012. године измењен од стране Уставног суда због неуставних чланова.²⁴ У члану 179. Устава долазимо до помињања статута покрајина: „Аутономне покрајине, у складу са Уставом и статутом аутономне покрајине, [...], самостално прописују уређење и надлежност својих органа и јавних служби”. За доношење статута потребна је претходна сагласност Народне скупштине, што је два пута, скоро па идентично, изречено у члановима 99. и 105. када уставотворац говори о надлежностима и начину одлучивања Народне скупштине.

Једини орган који је Уставом дефинисан за покрајине јесте скупштина аутономне покрајине. Скупштина АП је њен највиши орган, њу чине посланици, бирани на непосредним изборима тајним гласањем, у трајању мандата од четири године.

3.1.2. Ауџнономне њоукрајине²⁵

Република Србија чланом 182. ставом 1. Устава Републике Србије дефинише аутономне покрајине као „аутономне територијалне

21 Чл. 4 Статута Аутономне покрајине Војводине, *Сл. лист АП Војводине*, бр. 20/2014.

22 Чл. 188–193 Устава Републике Србије, *Сл. гласник РС*, бр 98/2006 и 115/2021.

23 Чл. 176–181.

24 Више о овоме у наредном делу рада.

25 Чл. 182–187.

заједнице основане Уставом, у којима грађани остварују право на покрајинску аутономију”.²⁶ Након чега даље ставом 2. истог члана наводи две АП: „Република Србија има Аутономну Покрајину Војводину и Аутономну Покрајину Косово и Метохија”. Овим ставом даље се и дефинише асиметрија положаја ове две АП. За Косово и Метохију остављен је уставни резерват, којим би се одредила „суштинска аутономија” Косова и Метохије.²⁷ Овде је додата једна новина у односу на претходни устав Србије, а то је да се могу оснивати нове аутономне покрајине, као и да се већ постојеће могу спајати, по поступку предвиђеном за промену Устава.²⁸

У члану 183. таксативно одређује надлежности аутономних покрајина. У ставу један пре свега одређује се право покрајина на уређење поверене надлежности, „избор, организацију и рад органа и служби које оснивају”. Ставом два имамо поделу права које аутономна покрајина може самостално да уређује:

„Аутономне покрајине, у складу са законом, уређују питања од покрајинској значаја у области:

1. просторног планирања и развоја,
2. пољопривреде, водопривреде, шумарства, лова, риболова, туризма, угоститељства, бања и лечилишта, заштите животне средине, индустрије и занатства, друмског, речног и железничког саобраћаја и уређивања путева, приређивања сајмова и других привредних манифестација,
3. просвете, спорта, културе, здравствене и социјалне заштите и јавног информисања на покрајинском нивоу.

Аутономне покрајине се старају о остваривању људских и мањинских права, у складу са законом.

Аутономне покрајине утврђују симболе покрајине и начин њиховог коришћења.

Аутономне покрајине управљају покрајинском имовином на начин предвиђен законом.

26 Ово би се самим тим могло поставити и као дефиниција члана 12. односно фразе „право на покрајинску аутономију”. Ту би се такође могло и поставити питање: која би била разлика између аутономне покрајине и локалне самоуправе из угла Устава?

27 Друга реченица става 2. члана 182. налаже: „Суштинска аутономија Аутономне покрајине Косово и Метохија уредиће се посебним законом који се доноси по поступку предвиђеном за промену Устава”. Постављањем прага тежине за доношење овог резервата на највиши ниво, односно на тежину потребну за промену устава, додатно се назначавала важност овог акта који ни данас, осамнаест година касније, није донет.

28 Ратко Марковић, „Устав Републике Србије из 2006 – критички поглед”, *Анали Правној факултету у Београду* 2/2006, 33.

Аутономне покрајине, у складу са Уставом и законом, имају изворне приходе, обезбеђују средства јединицама локалне самоуправе за обављање поверених послова, доносе свој буџет и завршни рачун.”

Проблем који се јавља у члану 183. јесте тај што су све надлежности онда ограничене законима. Свако ближе одређивање ових надлежности остављено је закону, који се доноси и мења по поступку предвиђеном као и за сваки други закон. Сви резервати који су остављени фактички су груписани у један закон (Закон о утврђивању надлежности Аутономне Покрајине Војводине). Дакле, ако тумачимо стање позитивног права, закон и статут чине устав Војводине у материјалном смислу, како је то приметио и Марковић.²⁹ Проблем, такође, можемо видети и у Народној скупштини, у којој скоро није постојала мирна и професионална дебата или расправа. У таквом окружењу – које није настало јуче, па да разумемо уставотворца који је ставио једноставност промене надлежности покрајина на ниво промене обичног закона – ми имамо ситуацију да свака нова власт може да слободно додаје и одузима надлежности. Друга ствар је што, фактички, покрајина онда не поседује те надлежности јер их не уређује слободно својим статутом, већ су уређене законом.

Правна акта која доноси покрајина ограничавају се на статут који доноси њена скупштина, уз сагласност Народне скупштине, и на одлуке и друга општа акта из своје *надлежности*. Влада може да покрене поступак пред Уставним судом како би он оценио уставност и законитост одлука покрајине пре него што оне ступе на снагу, и тиме може одложити њихово ступање на снагу. Орган који се одреди статутом покрајине има право жалбе Уставном суду ако му неки од државних органа или органа јединица локалне самоуправе онемогућава вршење надлежности. Исто тако, орган одређен статутом може *„покренити поступак за оцену уставности или законности закона и другој оштите актиа Републике Србије или оштите актиа јединице локалне самоуправе којим се повређује право на покрајинску аутономију”*.³⁰

Ако погледамо горе представљени члан 183. можемо видети неколико проблема – осим већ поменутих, постоји и проблем терминолошке природе. Војводина би требало да се стара о људским правима „у складу са законом”. Претпоставићемо да се мисли на ратификовану Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, а да је онда грешком изостављено шездесет и три члана Устава који говоре о људским правима; док, наравно, у ставу 6. члана 183. уставотворци нису заборавили одговорност према Уставу и закону када се говори о изворним приходима и буџету покрајине.

29 Владан Петров и Марко Станковић, *Уставно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2020, 403–404.

30 Члан 187. Заштита покрајинске аутономије.

3.2. Јужни Тирол³¹

Устав Италије ову државу, као што је већ поменуто, практично оцењује као унитарну, у исто време када организује широке аутономије скоро федералног типа. Дакле, цитираћемо још једном „Начела Устава” члан пет Устава Италијанске Републике: „*Република, једна и недељива, признаје и подстииче локалну самоуправу; у државним службама сироводи административну децентрализацију у најширем смислу речи; прилађава принцип и методе законодавства и пребама локалне аутономије и децентрализације*“. Такође, за нашу тему важан је и члан шест: „*Република штићу ирава језичких мањина у складу с одређеним законским прописима*“.

У петој целини под називом „Регије, провинције, општине” Устав дефинише територијалну организацију Републике, од 114. члана до 133. члана. Италија је територијално подељена на двадесет региона, а Јужни Тирол је подељен на две провинције. Ми овде Устав анализирамо у форми у којој се налази данас, дакле без чланова који су укинута реформом Устава из 2001. године.³²

Чланом 114. став 1. прописује се да се Република „*састоји од Ојштина, Покрајина, Градова, Реија и Државе*“. Даље, у истом члану, општине, провинције, градови и регије одређују се као самоуправе, са сопственим статутима, овлашћењима и функцијама које морају бити у „складу са начелима дефинисаним Уставом”. У члану 116. дефинисани су специјацијални региони: Фриули – Венеција Ђулија (*Friuli-Venezia Giulia*), Сардинија (*Sardegna*), Сицилија (*Sicilia*), Трентино – Алто Адиге³³ (*Trentino-Alto Adige/Südtirol*) и Долина Аосте (*Valle d'Aosta*). Устав нигде конкретно не користи термин *специјални и обични региони*, ова терминологија може се наћи у различитим радовима, а полази од тога како су статут региона названи. Уставотворац асиметрији прилази на другачији начин, објашњавајући да наведени региони „*располажу посебним облицима и условима самоуправе на основу специјалних става иућа прихваћених уставним законом*”. У овом делу рада посебно се анализира однос Устава према регионима, с обзиром да статут специјалних региона има уставну снагу за поменутих пет региона постоје различита решења и другачија организација. Статут Јужног Тирола анализираћемо у наредном поглављу. Треба обратити пажњу на став 3. члана 116. из разлога што он показује да ће се положај специјалних

31 За потребе овог дела рада коришћен је устав Италијанске Републике на италијанском, уз помагање преводом на српски и енглески језик.

32 Чл. 115, чл. 124, чл. 128, чл. 129, чл. 130. Више о реформи устава погледати: F. Palermo, A. Wilson, *The Dynamics of Decentralization in Italy: Towards a Federal Solution*; Stelio Mangiameli, *The Regions and the Reforms: Issues Resolved and Problems Pending*.

33 Други став члана 116. дели Јужни Тирол на провинције Тренто и Болцано.

региона и права региона закључивати каузално, односно од случаја до случаја. Оно што ће се приметити и у положају специјалних региона јесте да немају иста права, већ да сваки има свој сет овлашћења која су му дата од стране централне власти. Дакле, иако је номинално регионализам у Италији бинаран, поделом на обичне и специјалне регионе, примећујемо да пракса није толико једноставна.³⁴

Трећи став члана 116: „Даљи облици и посебни услови аутономије [...] моћу биће додељени државним законом осталим Реџијама, на иницијативу ње исте Реџије, а након саветовања с локалним шељима и у складу са начелима из члана 119. Закон се одобрава ајсолућном већином у Засћућничком дому и у Сенату на основу доћовора између Државе и саме Реџије“. Договор између централне власти и регионалне власти извршава се по принципу партитета.

Устав дефинише регионалне институције и њихову улогу у 121. члану: „Регионалне институције су: Регионално веће [*il Consiglio regionale*], Одбор [*la Giunta*] и његов Председник“. Ови органи представљају законодавну и извршну власт регије. „Регионално веће има законодавну влаћу у Реџији“ и може „да ћредлаже законе Засћућничком дому и Сенату“. ³⁵ Улогу Регионалног одбора и његовог председника савршено дефинише члан 121. став 3: „Регионални одбор је извршни орган Реџија. Председник Одбора ћредствавља Реџију; води ћолийћику Одбора и одћовара за њу; ћроћлашава законе и издаје рећионалне одредбе; ућравља админисћрайћивним функцијама за које је Држава оћуномоћила Реџију, у складу са ућућсћивима Владе Рећублике“. (Приметићемо разлику у односу на Устав Републике Србије, где је прописана једино Скупшћина покрајине и ћена функција, а покрајини је дато право да организује своје остале органе. Разлика је и у томе што Устав Србије у истом члану одредћује и Скупшћину локалне самоуправе, чиме ствара забуну при разликовању локалне самоуправе и аутономне покрајине.) Изборни систем ових органа прописује се регионалним законом, који има обавезу да се надовезује на државни закон и да се води истим начелима. Регионима се даје слобода да одреде дужину мандата својих представника, као и трајање мандата. Устав такође прописује и начело инкомпатибилитета, забраћује се појединцу да буде члан било која два органа у исто време, било они регионални, државни или у оквиру представничких органа Европске Уније. Председника Регионалног већа бирају чланови Већа, у оквиру избора они одредћују и председнички кабинет. Председник Регионалног одбора бира се опшћим и непосредним гласањем, те након тога

34 Francesco Palermo, „Asymmetries in the Italian regional system and their role model“, E. Arban, G. Martinico, F. Palermo (eds), *Federalism and Constitutional Law: The Italian Contribution to Comparative Federalism*, Routledge, London / New York 2021, 136–151.

35 Чл. 121. ст. 2.

он именује и распушта чланове Одбора. Уставом је дозвољено овлашћење да регионални статут пропише другачије избор председника Регионалног одбора (члан 122. став 5). Јужни Тирол има посебну организацију свог Регионалног већа, које се гради из већа провинција Болцано и Тренто.

Финансијска аутономија и однос финансија између региона и државе дефинисани су 119. чланом. Организација финансија у држави јесте таква да регије, општине, градови и покрајине имају право да организују порез у складу са Уставом и са начелима координације јавних финансија и пореског система. Све регије у одређеној мери имају право на део прихода из пореза који се убира на њиховој територији. Што се тиче специјалних региона, са сваким од њих у њиховим статутима постигнут је другачији договор о финансијама којима располажу. Како наводи Палермо, „финансијски аранжмани су прилично благонаклони према специјалним регионима у поређењу са осталим”.³⁶

Сваки регион има свој статут, којим одређује облик Одбора и његов начин функционисања. Статут доноси Регионално веће, оно може и да га самостално мења након што се закон о измени или допуни статута два пута одобри апсолутном већином у Регионалном већу. Статут треба да организује регионални референдум и иницијативу. За доношење статута није обавезна воља грађана, већ уколико једна педесетина бирача или једна петина посланика Регионалног већа затражи референдум у року од три месеца након доношења, тек се онда консултује народ о највишем правном акту региона. Ово се може тумачити као добро решење јер захтева од грађана да активно прате и учествују у политичком и правном животу, али је питање да ли би то било у оквиру начела демократске организације власти. Италијански Устав доноси једно занимљиво решење за однос региона који имају виши праг аутономије и локалних самоуправа. У члану 123. став 4. наводи се да у свакој регији статут одређује „односе у Већу локалне самоуправе, као савештодавни орган између Регије и локалних институција“.

4 . КОЈЕ СУ НАДЛЕЖНОСТИ АУТОНОМНЕ ТЕРИТОРИЈЕ И КАКО ИЗГЛЕДА ЊЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА?

4.1. Војводина

Правни акти који детаљније регулишу надлежности Војводине, о којима смо причали у претходном поглављу, јесу: Закон о утврђивању

---

36 F. Palermo, *Asymmetries in the Italian regional system*, 141.

надлежности АП Војводине³⁷ (у даљем тексту: закон), заједно са одлуком Уставног суда³⁸ којом су укинута/измењени бројни чланови, и Статут Војводине³⁹ (у даљем тексту: статут). Статут има 65 чланова, док закон има 91 члан. Као што је већ поменуто, оваквим омнибус законом и статутом поставља се фактички конституционални акт покрајине. Занимљиво је да положај Војводине у јавно-правном животу Србије неко време није био решен, на Устав донет 2006. године закон којим се спознају границе покрајинске аутономије донет је тек 2009. године.⁴⁰

Пре свега, потребно је још једном нагласити да се у овом закону налази једна прилично широка материја за коју је Устав оставио резервате, која је згурана у један акт. Тај акт у свом оригиналном изгледу давао је ширу аутономију Војводини, те је након неколико интервенција Уставног суда измењена надлежност покрајине. О овој одлуци бивши председник Уставног суда др Драгиша Слијепчевић изајвио је: „Закон о утврђивању надлежности АП Војводине, чија се уставност оспорава, најважнији је и најтежи предмет који се појавио пред Уставним судом од његовог постојања до данас”, а исто су у свом раду рекли и Беретка и Корхеџ.⁴¹ Ова одлука одише дозом страха од државности, односно страха од било каквог облика конституционализма у Војводини. Такође, оваквим радом наших институција долази се и до питања ко нормира положај аутономних покрајина; оне нису организоване на целој територији Србије, а функцијално је уређена само једна.

*„С групе сйране, йокрајинска нормайивна делайносйй може да сйвара нова йрава и обавезе само на йшерийторији АП Војводине, а изван ње йа йийања или осйају нерејулисана или их законодавац йосебно рејулише йушем самих закона. С обзиром на обавезу АП Војводине да йошйује законийосйй и у йим случајевима, йосйавља се йийање каквом ауйномијом она расйолаже уколико закон дейаљно уређује скоро сваки однос у йийањима која иначе йредсйављају йредметй йокрајинској нормирања. Тада йокрајинско нормирање није више од йросйой йреисивања законској йексйа у йравни йройис йокрајине.”*⁴²

37 Закон о утврђивању надлежности АП Војводине, Сл. гласник РС, бр. 99/2009, 67/2012 – одлука УС, 18/2020 – др. закон и 111/2021 – др. закон.

38 Одлука о утврђивању несагласности, Службени гласник РС, бр. 67/2012.

39 Службени лист Аутономне Покрајине Војводине 20/2014.

40 Тамаш Корхеџ, „Јавно-правни положај Аутономне Покрајине Војводине“, Гласник Адвокајтске коморе Војводине 9/2008, 355–372.

41 Драгиша Слијепчевић, О надлежности Војводине – најтежи предмет, <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/157-101545/o-nadleznosti-vojvodine-najtezi-predmetlast>, приступљено 18. децембра 2023.

42 Тамаш Корхеџ и Катинка Беретка, „Уставносудско и законско уобличавање нормативне надлежности Аутономне Покрајине Војводине“, *Анали Правној факултетна у Београду* 1/2018, 90–116.

Каквом аутономијом Војводина располаже уколико закон детаљно уређује скоро све? Дакле, пре свега статутом се Војводина дефинише као „аутономна територијална заједница Републике Србије у којој грађани остварују право на покрајинску аутономију у складу са Уставом и законом”, покрајина је „неодвојиви део Републике Србије” и у њој се „негују европски принципи и вредности”.⁴³ Одлуком Уставног суда из 2012. године у закону је измењен члан 3. став 3. у ком је стајала фраза: „као регија у којој се традиционално негују европски принципи и вредности”. Такође, једна спорна ствар која је тада укинута јесте право покрајине да у оквиру своје надлежности оснива представништва у регионима Европе, односно у Бриселу.⁴⁴ Чланом 3. закона прописана је међурегионална сарадња: „АП Војводина сарађује са одговарајућим територијалним заједницама других држава, у оквиру сјољне јолишике Републике Србије, уз јошивање територијалној јединства и јравној јорейка Републике Србије. – АП Војводина закључује међурегионалне сјоразуме у оквиру своје надлежности. – АП Војводина, може биши члан европских и свејских удружења реиона, у складу са законом и Сјайушом”. Прилично тачну поделу о реалним надлежностима покрајине су направили Корхеџ и Беретка: „У друшћвеним областима набројаним у члану 183 Усјава закон о надлежностима или 1) не јройисује никакву нормативну надлежност за АП Војводину (јросјорно и урбанисјичко јланирање, јољојривреда и рурални развој, сјочарсјиво, вејеринарсјиво, водојривреда, шумарсјиво, ловсјиво, рибарсјиво, зашјишја живојне средине, јредшколско васјишјање и основно, средње и високо образовање, здравсјивена зашјишја, јавно информисање); или 2) јройисује нормативну надлежност, али без конкретизације њене садржине (развојно јланирање, јтуризам, неформално образовање оградних и образовање националних мањина) или 3) недвосмислено јройисује нормативну надлежност (бање и лечилишја, друмски, речни и железнички саобраћај, јривређивање сајмова и друћ јривредних манифесјација, сјорш – али у јовереној надлежност, кулјура, социјална зашјишја)”. Чудно је да за пољопривреду, водопривреду, шумарство, ловство и рибарство нема отворених овлашћења за Војводину као један од региона Европе са највећим потенцијалом за наведене гране. Читајући статут, Устав Републике Србије и закон примеђује се скоро па дословно преписивање чланова, нпр: закон чл. 4 ст. 1 и 2 – статут чл. 3; закон чл. 7 – статут чл. 11; закон чл. 5 ст. 1 – статут чл. 15; закон чл. 3 ст. 1 – стаут чл. 16 ст. 1; закон чл. 10 тач. 2 и 3 – статут чл. 27 тач. 1; закон чл. 10 тач. 14

43 Чл. 1 Статута Аутономне Покрајине Војводине.

44 Одлука Уставног суда, Службени јласник РС, бр. 67/2012, <https://www.skupstinavojvodine.gov.rs/fajlovi/file/AktaRS/Odluka%20Ustavnog%20suda%2067-2012.pdf>.

и 15 – статут чл. 27 тач. 2 ст. 3 и 4; закон чл. 8 – стаут чл. 58; Устав чл. 184 ст. 4 – статут чл. 57.

Проблем до ког се долази у пракси када се ради овакав тип писања важних аката, где се преписује из једног у други, долази до посебног изражаја када се виши правни акт промени. Таква промена онда захтева промену „по вертикали” свих аката по хијерархији. Овакав начин преписивања чланова, осим што показује мањак правне културе, економски није ефикасан и ниподаштава идеју диспозитивне правне регулативе.

Територијална организација Републике Србије дефинисана је Законом о територијалној организацији Републике Србије. Аутономне покрајине и територије које их чине дефинишу се у потпуности у глави VI, и побројане су по принципу *nimterus clausus*. За АП Војводину закон прописује територију у члану 27.⁴⁵

4.2. Јужни Тирол

Као што је речено, Регион Јужни Тирол састоји се из две покрајине – Болцано и Тренто. Специјални статут Јужног Тирола садржи 115 чланова и има снагу конститутивног, односно уставног карактера. У статуту основна организација региона и покрајина дефинисана је у главама I, II и III. Први члан статута понавља оно што је речено и у раду и што је издвојено као битно из Устава Италијанске Републике: „1. Трентино – Алто Адиђе, који обухвата територију покрајина Тренто и Болцано, представља аутономни регион са правним статусом унутар политичке структуре Италијанске Републике, која је јединствена и недељива, на основу принципа Устава и у складу са садашњим Статутом. 2. Главни град Региона Трентино – Алто Адиђе је град Тренто.”⁴⁶ Треба овде приметити сличност, ако не и истовестност, у члану 5. Устава Италијанске Републике.

Регион и покрајине имају законодавна овлашћења уређена овим статутом, у члану 4. за регион и у члану 8. за покрајине.

У члану 4. став 1. прописано је да регион, при доношењу закона, своје законодавство мора да уреди „у складу са Уставом и принципима правног система Републике, у поштовању међународних обавеза и националних интереса – у које спада заштита локалних језичких

45 Закон о територијалној организацији Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 129/2007, 18/2016, 47/2018 и 9/2020 и др. закон.

46 Art. 1.1. Il Trentino-Alto Adige, comprendente il territorio delle Province di Trento e di Bolzano, è costituito in Regione autonoma, fornita di personalità giuridica, entro l'unità politica della Repubblica italiana, una e indivisibile, sulla base dei principi della Costituzione e secondo il presente Statuto. 2. La Regione Trentino-Alto Adige ha per capoluogo la città di Trento.

мањина – као и основних принципа социоекономских реформи Републике”. Региону је дата могућност да уређује регионалне службе и њихово особље, парарегионалне органе, локалне власти и њихова поделења, оснивање и одржавање земљишног регистра, уређење здравствених институција и трговачких комора, развој задруга и њихово надгледање и експропријацију за јавну употребу. Обавеза закона региона да буду у оквирима државног законодавства прописује се чланом 5: „У оквиру *прејиходної члана и принципиа ушврђених државним законима* [...]”. На основну ових граница постављених у члану 4. статут касније у глави III регулише функције покрајина, чланом 8. прописује законодавна овлашћења покрајина у 29 тачака. Овде ћемо представити део овлашћења која су важна за ову тему, мада је законодавна регулација највећим делом посвећена људским правима за националне мањине у региону.

Покрајине, исто као и регион, имају овлашћење да организују и уређују особље покрајинских служби. Топоними се у покрајини Болцано уређују двојезично, на италијанском и немачком језику.⁴⁷ С обзиром да је овај регион на северу Италије, у подножју Алпа, има неколико занимљивих решења која финансијски иду у прилог покрајина. Покрајине имају право да законом регулишу: језерске луке; пијаце и маркете; руднике, укључујући минералне и термалне воде, каменоломе и тресетишта; лов и риболов; алпске пашњаке и паркове за заштиту флоре и фауне; путеве, аквадукте и јавне радове у покрајини; туризам и хотелску индустрију, укључујући водиче, носаче налепница, инструкторе скијања и школе скијања.

Као што је већ речено, регионални органи су: Регионало веће, Регионална влада и Председник региона. Регионално веће се састоји од чланова провинцијског већа Трента и чланова провинцијског већа Болцана. Регионално веће врши законодавну власт додељену региону и друге функције које су му поверене Уставом Италијанске Републике и стаутом. Слично је решење и за покрајине, њихови органи су: Провинцијско веће, Провинцијска влада и Председник провинције. О питању надлежности региона, које су горе наведене, регион може слободно да одлучује, уз ограничења Устава и међународних аката донетих на ту тему. Статут има решење и за материје које нису у надлежности региона, у 35. члану: „У питањима која нису у надлежности региона али која су за њега од посебног значаја, Регионално веће може о њима гласати и доносити предлоге. Председник региона

⁴⁷ Чисто као поређење: Војводина, поред српског, има прихваћених још пет мањинских језика, те се сходно томе језичка права примењују у срединама где су заступљене мањине. Тако на пример познаваоци језика, односно карактеристика писма, према таблама на улазима у насељена места у Војводини могу да препознају који све народи ту живе.

оба шаље влади која ће их представити у оба дома парламента, а копије шаље владином поверенику”⁴⁸

Није ретко да се у италијанској теорији чује како би Јужни Тирол био идеалан пример конфликтне резолуције, с обзиром на своју горе приказану организацију и с обзиром на приказана права регије. Такође, није на одмет историја која је приказана. Уз неке мање етничке мотиве који су се могли чути кроз политику и политичка деловања у региону, никакав конфликт није постојао већ дуги низ година. Претпоставка оба аутора овог рада јесте да би многи модели аутономије могли да буду приказани као системи конфликтне резолуције када би располагали финансијама којима располаже Јужни Тирол, као и када би били у снажном војно-економском савезу, као што су Европска унија и НАТО.

ЗАКЉУЧАК

Професор Слободан Јовановић рекао је у својој монографији „О држави” да су народ сви људи који су подређени једној власти, независно од тога како је та власт заснована, а народност представља осећај језичког, културног и историјског идентитета.⁴⁹ Смицао модерних држава јесте да се демократским путем власт налази у рукама народа. Ову идеју у организацији државе ми у одређеној мери наслеђујемо из социјализма, где није постојала доза демократичности коју бисмо данас волели да практикујемо, али сама идеја и даље стоји на месту. Територијална децентрализација мора постојати у добро уређеном систему, како би сав народ имао могућност да уређује своју околину, односно „своје двориште”. Демократичност и пракса локалног политичког деловања морају постојати независно од централних власти, градови су ипак старији од држава. Тешко је очекивати да ће постојати довољан квалитет у организацији привреде, туризма, пољопривреде, водопривреде, заштите различитих природних ресурса и њихове правилне и праведне експлоатација, као и у организацији заштите материјалних и нематеријалних културних добара, ако је систем организације строго централизован. Војводина је део Републике Србије, пуна различитих културних и привредних богатстава, која се не користе у потенцијалу за који су способне.

---

48 *Nelle materie non appartenenti alla competenza della Regione, ma che presentano per essa particolare interesse, il Consiglio regionale può emettere voti e formulare progetti. Gli uni e gli altri sono inviati dal Presidente della Regione al Governo per la presentazione alle Camere e sono trasmessi in copia al Commissario del Governo.*

49 Слободан Јовановић, *О држави: основи једне њравне теорије*, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Београд 2011, 162–180.

Између Јужног Тирола и Војводине примећују се видне разлике у организацији. Пре свега, аутономија Јужног Тирола и његових двеју провинција је много већа него аутономија Војводине. Статут Јужног Тирола је акт који је уставног ранга, тешко га је променити и региону, као и покрајинама, даје могућност да уређују своју законодавну и извршну власт. Овлашћења која смо навели у претходном поглављу показују да региони и покрајине имају могућност да уређују области које могу бити изузетно профитабилне. Такво решење оставља више слободе региону, јер мање зависи од прихода које му делегира парламент. Може се видети да код нас није тако уређено: свако од овлашћења којима располаже Војводина, чак и код изобличеног законодавства (доношење одлука, резолуција, декларација, решења, наредби итд.), мора бити у сагласности са законима које доноси Народна скупштина. Овакво решење не даје реалну слободу покрајини да сама уређује своја питања, већ практично од органа „покрајинске аутономије“ прави непотребну бирократију.

Питање Војводине у данашњем периоду има неколико битних фактора. Војводина као покрајина нема, за разлику од друге покрајине, било какве жеље за сецесијом нити разлоге за сецесију. То је логично са аспекта да већину становништва чине Срби, који немају разлог да живе ван Србије. С тим у вези често се намеће питање да ли је потребна покрајина, с обзиром на то да је иста народност већинска и у њој и у осталом делу земље. Као што је у некој мери већ наглашено, аутономија Војводине треба да постоји зато што на тај начин могу да се испоштују људска и мањинска права и слободе; као и зато што, ако би се проширила аутономија везана за пољопривреду, водопривреду и остале привредне гране, финансијски успех који може да се оствари верујемо да је велики. Војводина је тренутно једина покрајина која је у потпуности законодавно одређена у систему Републике Србије. Јужна покрајина Косово и Метохија још увек није и она остаје тема за политичку сферу, за коју се оправдано може рећи да је упитна.⁵⁰ Ако постоји жеља за мирном и демократском поновном интеграцијом наше јужне покрајине у систем Републике Србије, онда би и положај Војводине као примера успешне покрајине, који је већ у потпуности дефинисан, морао да буде боље организован. Једино што се данас испољава успешно у Војводини јесте постојање територијално дефинисане организације покрајине, која је са правне стране негде између локалне самоуправе и централне власти, али њен положај није довољно близу одређен тако да покаже хијерархију органа. Тренутном организацијом

50 Алекса Николић и Александар Цветковић, „Косово и Метохија као српски Гордијев чвор (осврт на посебну седницу Народне скупштине о Косову и Метохији)“, *Архив за правне и друштвене науке* 3/2022, 109–117.

Војводина нема репрезентативна слободна овлашћења за испољавање Уставом гарантованог „права на покрајинску аутономију”.

ИЗВОРИ:

- Закон о територијалној организацији Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 129/2007, 18/2016, 47/2018 и 9/2020 и др. закон.
- Закон о утврђивању надлежности АП Војводине, *Службени гласник РС*, бр. 99/2009, 67/2012 – одлука УС, 18/2020 – др. закон и 111/2021 – др. закон.
- Одлука о утврђивању несагласности, *Службени гласник РС*, бр. 67/2012.
- Статут Региона Јужни Тирол.
- Устав Италијанске Републике, *chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.prafak.ni.ac.rs/files/nast_mat/Ustav_Italije.pdf*.
- Устав Републике Србије из 2006, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006 и 115/2021.

ЛИТЕРАТУРА:

- Elisabeth Alber, „South Tyrol’s Model of Conflict Resolution: Territorial Autonomy and Power-Sharing”, S. Keil, A. McCulloch (eds), *Power-Sharing in Europe: past practice, present cases, and future directions*, Palgrave Macmillan, 2021.
- Francesco Palermo and Alex Wilson, „The Dynamics of Decentralization in Italy: Towards a Federal Solution”, *European Diversity and Autonomy Papers*, 4/2013, http://aei.pitt.edu/41705/4/2013_edap04.pdf.
- Francesco Palermo, „Asymmetries in the Italian regional system and their role model”, Erika Arban, Giuseppe Martinico and Francesco Palermo (eds), *Federalism and Constitutional law: The Italian Contribution to Comparative Federalism*, Routledge, London / New York 2021.
- Jens Woelk, „South Tyrol is (not) Italy: A Special Case in a (De)federalizing system”, *L’Europe en Formation, International European Training Center*, 1–2013.
- Manuale dell’Alto Adige – con lo Statuto di autonomia, Giunta provinciale di Bolzano, https://assets-eu-01.kc-usercontent.com/c1c45d5a-c794-01a3-3c24-89f77bf8cab4/9895c456-845f-419a-b0df-046f33468a5d/230215_ManualeAA.pdf, приступљено 28. децембра 2023.
- Oskar Peterlini, „Autonomy – Model for Conflict Resolution? Aland and South Tyrol – 100 Years in a Foreign State – Comparison and Conclusions”, *Nomos*, 1–2022.
- South Tyrol in figures 2012*, Autonomous province of South Tyrol, Provincial Statistics Institute – ASTAT, Bolzano 2012.
- Stelio Mangiameli, „The Regions and the Reforms: Issues Resolved and Problems Pending”, *Italian Regionalism: Between Unitary Traditions and Federal Processes: Investigating Italy’s Form of State* (editor Stelio Mangiameli), Springer, Heidelberg 2014.

- Thomas Benedikter, *The World's Modern Autonomy Systems. Concepts and Experiences of Regional Territorial Autonomy*, EURAC, Bolzano 2009.
- Алекса Николић и Александар Цветковић, „Косово и Метохија као српски Гордијев чвор (осврт на посебну седницу Народне скупштине о Косову и Метохији)”, *Архив за њравне и друшћивене науке* 3/2022.
- Василије Крестић, „Присаједињење Војводине Србији”, *НБП – журнал за криминалистичку и њраво*, Криминалистичко-полицијски Универзитет, Београд 1/2019.
- Вилсонових 14 тачака, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp.
- Владан Петров и Марко Станковић, *Усћавно њраво*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2020.
- Дарко Симовић, „Да ли је територијална аутономија Војводине део уставног идентитета Републике Србије”, *Зборник радова Правној факултетиа у Новом Саду*, Нови Сад 2019.
- Драган М. Митровић, „Аутономија као појам и облик – о смислу, врстама и домањајима аутономије”, *Анали Правној факултетиа у Београду* 3–4/2003.
- Драгиша Слијепчевић, О надлежности Војводине – најтежи предмет, <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/157-101545/o-nadleznosti-vojvodine-najtezi-predmetlast>, приступљено 18. децембра 2023.
- Зоран Мирковић, *Српска њравна исћорија*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2019.
- Миодраг Јовичић, „Три теоријска модела територијалне организације власти”, *Анали Правној факултетиа у Београду* 1–2/1993.
- Одлука Уставног суда, *Службени гласник РС*, бр. 67/2012, <https://www.skupstinajovodine.gov.rs/fajlovi/file/AktaRS/Odluka%20Ustavnog%20suda%2067-2012.pdf>.
- Попис становништва из 1931. године, <http://publikacije.stat.gov.rs/G1931/Pdf/G19314001.pdf>, приступљено 28. децембра 2023.
- Ратко Марковић, „Устав Републике Србије из 2006 – критички поглед”, *Анали Правној факултетиа у Београду* 2/2006.
- Слободан Јовановић, *О држави: основи једне њравне теорије*, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Београд 2011.
- Стеван Лилић, „Уставне противречности покрајинске аутономије у Србији (у контексту одлуке Уставног суда у случају „Војводина””, *Перспективе имплементације европских стандарда у њравни сисћем Србије – књига 2* (приредио Стеван Лилић), Правни факултет Универзитета у Београду – Центар за издаваштво и информисање, Београд 2012.
- Тамаш Корхеџ и Катинка Беретка, „Уставносудско и законско уобличавање нормативне надлежности Аутономне Покрајине Војводине”, *Анали Правној факултетиа у Београду*, 1/2018.
- Тамаш Корхеџ, „Јавно-правни положај Аутономне Покрајине Војводине”, *Гласник Адвокајске коморе Војводине*, 9/2008.

Relja JARKOVAČKI*

Milan RADIVOJEVIĆ**

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE LEGAL POSITION
OF THE AUTONOMOUS PROVINCE OF VOJVODINA
AND THE REGION OF SOUTH TYROL

Summary

The paper analyzes the similarities and differences between two types of territorial autonomy in two countries with different organizational structures. The aim of the paper was to analyze three specific questions: What are the similarities and differences in the emergence and justification for the existence of these two territorial autonomies?; How are territorial autonomies defined in relation to the Constitutions of Italy and Serbia?; What are the competencies of the autonomous territory and how is its organization in relation to the statute? Studying this topic revealed profound differences in legal solutions for the two autonomies.

Keywords: *South Tyrol. – Vojvodina. – Autonomous Province. – Region. – Decentralization.*

Рад приспео / Paper received: 6. 4. 2024.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 17. 5. 2024.

---

* Student of basic studies at the Faculty of Law, University of Belgrade. *E-mail:* relja12343@gmail.com.

** Student of basic studies at the Faculty of Law, University of Belgrade. *E-mail:* radivojevic2003milan@gmail.com.

This work emerged as a result of inspiration sparked by lectures given by Prof. Dr. Enrico Albanese from the Faculty of Law at the University of Genoa. Following a lecture on South Tyrol held at the Faculty of Law at the University of Belgrade, we engaged in a discussion that gave rise to a desire to compare these two regions. Later, with regular consultations, Assistant on Constitutional Law Aleksa Nikolić supported our work and guided the entire research process. On this occasion, we express our gratitude to Prof. Albanese and Ass. Aleksa Nikolić for the time and attention they dedicated to us during the development process.

СТУДЕНТСКИ ПРЕВОДИ

UDC: 347.62:929 Д. Х. Милер

CERIF: H210, H300, S130

DOI: 10.51204/HLH_24105A

Давид Хајнрих МИЛЕР

О ТЕРМИНОЛОГИЈИ БРАЧНОГ ПРАВА КОД ХАМУРАБИЈА*

Уводни текст и превод: Милош Јоксимовић**

Давид Хајнрих Милер је био јеврејски аустријски оријенталиста, професор семитске филологије, рођен 06. јула 1846. год у Бучачу, Галиција, преминуо 21. децембра 1912. године у Бечу.

Традиционално јеврејско образовање добио је од свог оца, затим је похађао гимназију у свом родном граду, а 1869. године уписао се на Универзитет у Бечу, где је и докторирао.

Након што је испрва проучавао Библију и хебрејски језик, професор Милер се убрзо окренуо арапском језику и проучавању јужне Арабије, регије која је до тада била мало позната. О томе је објавио већи број археолошких, географских, епиграфских и лингвистичких радова. Такође се посветио компаративним семитским студијама и библијским истраживањима. Професор Милер је обликовао развој семитских студија, посебно јужноарабистике, кроз изузетно плодну наставну делатност и као покретач истраживачких путовања.

Године 1903. превео је Хамурабијев законик, пронађен годину дана раније, на хебрејски библијски и протумачио његов однос према Мојсијевом законодавству и Закону XII таблица. У томе је и значај његовог рада са становишта правне историје; својим радом је успео да нам приближи старе институте и међусобно их упореди.

* Изворно објављено као D. H. Müller, „Zur Terminologie im Ehe recht bei Hammurabi“, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes Vol. 19 (1905), 382–388.

** Аутор је студент основних студија на Правном факултету Универзитета у Београду, *milos.joksimovic2003@gmail.com*

У овом тексту, професор Милер – супротстављајући своје мишљење тезама професора Кика – појашњава институте брачног и породичног права по Хамурабијевом закону, пре свега институте тирхату и нудуну. Тумачећи одредбе Хамурабијевог законика са становишта своје струке, професор Милер сматра да је Хамурабијев законик предвиђао обавезу плаћања тирхатуа, неке врсте „купопродајне цене” коју је мушкарац плаћао жениним родитељима. Тирхату је у пракси можда био нека врста ритуалне церемоније, али је био и обавеза коју је закон предвиђао, због чега се не може говорити о томе да је тирхату функционисао на добровољној бази.

Што се, пак, тиче нудунуа као института чија је функција била да се заштити положај невесте, реч је о давању које је муж чинио жени јутро након венчања или убрзо после тога. Овај дар односио се на жену и сву њену децу, која га деле на једнаке делове, и разликује се од поклона који је муж давао жени касније, током трајања брака, а којим је она могла располагати у корист једног од својих синова и на тај начин га фаворизовати.

У овом раду професор Милер закључује да је по Хамурабијевом закону женином располагању њена породица која је наплаћивала „купопродајну цену” када је невесту предавала мушкарцу. Претпоставља се да се тирхату није плаћао када се радило о удовицама и женама које нису имале ближе рођаке. Положај жена био је заштићен након удаје, јер је невеста (заједно са децом коју ће касније родити у браку) добијала нудуну. Значај овог рада је у томе што професор Милер критички преиспитује поимање поменутих института који рефлектују положај жене у то време.

ZUR TERMINOLOGIE IM EHERECHT BEI ḤAMMURABI

Von D. H. Müller

In einer kleinen Schrift¹ hat Herr Professor Édouard Cuq den Versuch gemacht, über die Heirat bei den Babyloniern vom rechtsvergleichenden Standpunkte abzuhandeln. Er beschäftigt sich dabei hauptsächlich mit den Ausdrücken *tirḫatu*, *šeriqtu* und *nudunnú* und sagt: "Surces divers points, il s'est formé, malgré les dissidences, une sorte d'opinion commune: nous voudrions montrer que cette opinion, très exacte pour la *cheriqtu* et le *noudounnou*, souffre de graves objections pour la *tirḫatou*."

Ich will hier prüfen, wie weit es dem Verfasser gelungen ist, die *communis opinio* in Sachen des *tirḫatu*, abzuändern, und wie weit er Recht hat mit seinen Bemerkungen über *šeriqtu* und insbesondere über *nudunnú*.

Unter *tirḫatu* versteht man allgemein den "Kaufpreis", den der Mann vor der Hochzeit dem Vater der Braut bezahlt. In sehr gelehrter Weise sucht nun der Verfasser den Begriff des *tirḫatu* zu bestimmen und nachzuweisen, daß in Babylon der 'Frauenkauf' in der Weise, wie er im Altertum vorgekommen war und noch heute bei vielen Völkern vorkommt, nicht mehr existierte hat. Er kommt zu dem Schlusse, daß *tirḫatu* nur eine Erinnerung (*souvenir*, wir würden sagen ein Überlebsel) ist aus der Zeit, wo die Heirat durch Kauf üblich war.

Der Kauf selbst vertrug sich nicht mehr mit der Sitte und der Stellung der Frau in der Familie und der Gesellschaft. Die Zahlung der *tirḫatu* war nicht mehr eine unerlässliche juristische Pflicht, wie § 139 beweist. Man kann sagen, daß die *Tirḫatu* eine mehr oder weniger freiwillige Gabe an die Eltern der Braut war.

Im großen und ganzen kann man dem Verfasser zustimmen. Es muß aber betont werden, daß ich keine Angabe bei irgend einem der Kommentatoren oder Übersetzer des Ḥammurabi finde, welche den "Kaufpreis" in dem Ḥammurabi-Gesetz auf gleiche Stufe gestellt hat wie den "Kaufpreis"

---

1 Le mariage à Babylon d'après les Lois de Hammourabi par Édouard Cuq, professeur d'histoire de droit romain à l'Université de Paris. Paris, Libraire VICTOR LECOFFRE 1905

О ТЕРМИНОЛОГИЈИ БРАЧНОГ ПРАВА КОД ХАМУРАБИЈА

Од Д. Х. Милера

У једном кратком есеју, професор Едуард Кик је покушао да обради брак код Вавилонца са упоредно-правне тачке гледишта. Он се, пре свега, бави изразима тирхату, шерикту и нудуну, и каже: „На овим различитим тачкама формирана је нека врста општег мишљења, упркос неслагањима: желели бисмо да покажемо да се овом мишљењу, које је веома тачно за шерикту и нудуну, може штошта озбиљно замерити што се тиче тирхатуа”.

Овде желим да испитам колико је аутор успео да измени *communis opinio* по питању тирхатуа, и колико је он у праву у својим примедбама о шериктуу и посебно о нудунуу.

Под појмом „тирхату” се генерално подразумева „купопродајна цена” коју муж плаћа невестином оцу пре венчања. На веома учен начин аутор покушава да дефинише појам тирхатуа и да докаже да у Вавилону више није постојала „куповина младе” каква се јављала у антици и која још увек постоји међу многим народима данас. Он закључује да је тирхату само усмена (сувенир, ми бисмо рекли *Überlebsel*) из времена када је брак куповином био уобичајен.

Сама куповина је била неспојива са обичајем и положајем жене у породици и друштву. Плаћање тирхатуа више није била неизоставна законска обавеза, како то доказује чл. 139. Може се рећи да је тирхату био мање-више добровољни поклон невестиним родитељима. Све у свему, можемо се сложити са аутором. Мора се, међутим, нагласити да ни код једног од коментатора или преводаца Хамурабија не налазимо никакав податак који би „купопродајну цену”¹ у Хамурабијевом законуку поставио на исти ниво са „купопродајном ценом” код Кабиља итд. И сâм сам рекао у својој књизи о Хамурабију на страни

1 Le mariage à Babylon d'après les Lois de Hammourabi par Édouard Cuq, professeur d'histoire de droit romain à l'Université de Paris. Paris, Libraire VICTOR LECOFFRE 1905.

bei den Qabilen etc. Ich selbst sagte in meinem Hammurabi-Buch S. 133 also: "Die vermögensrechtlichen Beziehungen zwischen Mann und Frau bestehen darin, daß der Mann in der Regel nach alter Sitte einen "Kaufpreis" (tirḫatu) an den Vater der Braut bezahlt hat. Ob dieser Kaufpreis von den Eltern dem jungen Ehepaare überlassen worden ist oder nicht, können wir mit Sicherheit nicht entscheiden; es war wohl der Usus zur Zeit Hammurabis je nach den Vermögensverhältnissen der Eltern und je nach anderen Umständen ein verschiedener. Wir tun aber gut daran, für die alte Institution den alten Namen zu behalten."

Aus dieser Stelle ist zu ersehen, daß von mir und wohl auch von den meisten, die sich mit dem Hammurabi-Gesetz befaßt haben, der "Kaufpreis" (so mit Anführungszeichen!) als Überlebsel einer alten Einrichtung angesehen worden war, die nicht mehr die alte Bedeutung hatte, aber immerhin als alte, vielleicht rituelle Zeremonie betrachtet worden war, keineswegs jedoch als einfache freiwillige Gabe und hierin unterscheide ich mich in der Auffassung der tirḫatu vom Verfasser.

Es ist immerhin möglich, daß in einzelnen Fällen von der alten Sitte abgesehen worden ist, aber mit Sicherheit geht dies aus § 139 nicht hervor, wo ein Fall ohne Tirḫatu vorausgesetzt wird; es kann ja sein, daß es sich um eine Frau handelt, die keine nahen Verwandten hatte, die über sie verfügen durften. In solchem Falle konnte der "Kaufpreis" selbstverständlich nicht bezahlt werden. Auch eine andere Möglichkeit ist vorhanden: es kann sich um eine verwitwete oder geschiedene Frau handeln über die niemand mehr verfügen konnte; dieses scheint um so wahrscheinlicher zu sein, als auch in der Bibel in allen Fällen, wo vom Kaufpreis (mohar) die Rede ist, es sich stets um Jungfrauen handelt (vgl. Gen. 34, 12; Exod. 22, 15. 16; 1 Sam. 18, 35).

Der Verfasser hebt mit Recht den Unterschied zwischen Babylon und Israel in rechtlicher und sozialer Beziehung hervor, er tut dies aber nur einseitig. So durfte er nicht unterlassen zu erwähnen, daß im babylonischen Recht eine Reihe von geschlechtsrechtlichen Bestimmungen existieren, die im mosaischen Gesetze aufgehoben sind.² Auch sonst sind die Vergleichen nicht immer einwandfrei.

In Bezug auf šerīqtu faßt der Verfasser die bekannten Tatsachen zusammen. Die Zusammenfassung bedarf hier keiner weiteren Erörterung.

Dagegen ist es nötig, die vom Verfasser in Bezug auf das Eherecht geäußerten Anschauungen über nudunnú einer besonderen Prüfung zu unterziehen. Alle stimmen darin überein, daß nudunnú ein Geschenk des Mannes an die Frau nach der Hochzeit war.³ Die Frage ist erstens: Hat

---

2 Vgl. z. B. mein Hammurabi-Buch, 132.

3 Eine Art prix du coucher oder "Morgengabe" existiert heute noch bei den Beduinen des peträischen Arabien, wie mir Prof. Dr. Alois Musil. mitteilt: Bei den „Amāriā

133: „Имовинско-правни односи између мушкараца и жене састоје се у чињеници да је мушкарац по правилу плаћао „купопродајну цену” (тирхату) оцу невесте према старом обичају. Да ли је нешто остајало младом брачном пару од купопродајне цене (тирхатуа) коју су добијали од родитеља или не, не можемо са сигурношћу да тврдимо; вероватно је пракса у Хамурабијево време била другачија, у зависности од имовног стања родитеља и других околности. Добро је то што смо за стари институт задржали стари назив.”

Са овог становишта види се да сам ја, као и већина оних који су се бавили Хамурабијевим закоником, сматрао „купопродајну цену” (са наводницима!) заостатком древне институције (аранжмана) која више није имала старо значење, али се ипак сматрала старом, можда ритуалном церемонијом, али никако као обичан добровољни поклон. Овде се моје виђење тирхатуа разликује од ауторовог.

Ипак је могуће да се у појединим случајевима одустало од старог обичаја, али то не произилази са сигурношћу из чл. 139, где се претпоставља случај без тирхатуа; може бити да је реч о жени која нема блиских рођака којима је било дозвољено да њом располажу. У таквом случају, наравно, „купопродајна цена” није могла да се плати. Постоји и друга могућност: могло би се радити о удовици или разведеној жени којом нико више не може располагати; ово изгледа утолико вероватније што се у Библији у свим случајевима где се помиње купопродајна цена (мохар) увек ради о девицама (види Ген. 84, 12; Егзод. 22, 15. 16; 1. Сам. 18, 35).

Аутор с правом наглашава разлику између Вавилона и Израела у правним и друштвеним односима, али то чини само једнострано. Он није смео да не помене да у вавилонском праву постоји скуп законских одредаба о полу, који су укинута у Мојсијевом закону.² А и иначе, поређења нису увек беспрекорна.

Што се тиче шерикту, аутор сумира познате чињенице. Сажетак овде не захтева даља разматрања.

С друге стране, потребно је испитати ставове аутора о нудуну у односу на брачно право. Сви се слажу да је нудуну био поклон од мужа жени пре венчања.³ Питање је, прво, да ли нудуну има било

2 Види нпр. моју књигу о Хамурабију, стр. 132.

3 Нека врста *prix du coucher* или „јутарњег поклона” још увек постоји међу бедуинима јужне Арабије, како проф. др Алојз Музил наводи: „Међу члановима племена Амарини, младожења улази у шатор невести (у првој брачној ноћи) са штапом бадемовог дрвета у десној руци и пола мегидија (турског новчића) у његовој левој руци. Ако се млада повинује, добија новац, у супротном бива присиљена. У Хегаји, младожења мора својој невести дати један мегиди у првој

nudunnû irgend eine Analogie mit der "Morgengabe" der Germanen und dem "douaire" des gallischen Rechtes (ce serait le prix du coucher, comme on disait du douaire de la femme dans notre ancienne France) oder nicht; zweitens, ist es mit dem Geschenk des Mannes an die Frau, von dem im § 150 die Rede ist, identisch oder nicht. Ich habe nach dem Vorgange G. Cohns⁴ nudunnû mit der "Morgengabe" (wieder mit Anführungszeichen) gleichgestellt ohne sie jedoch ausdrücklich als Prix du coucher zu bezeichnen. Es scheint mir sicher zu sein, daß nudunnû in der Tat bald nach der Hochzeit vom Manne verschrieben oder bestimmt worden ist. Damit kann allerdings der Zweck verbunden sein, für die Frau vorzusorgen. Daß man dafür die Zeit kurz nach der Hochzeit gewählt hat, ist natürlich, weil da der Mann geneigt war, die Neuvermählte reichlich zu beschenken und sie für die Zukunft sicherzustellen.

Der Verfasser vermisst in dem Text des Hammurabi jede Erwähnung der Zeit, in welcher das nudunnû ausgezahlt worden ist, und meint, daß die Auszahlung am Morgen nach der Hochzeit eben das Charakteristische dieser Schenkung ist. Dies trifft meines Erachtens nicht zu; es verhält sich mit der "Morgengabe" wie mit dem "Kaufpreis". In alter Zeit war es gewiß der, 'prix du coucher', wurde aber nach und nach umgestaltet in eine Versorgung der Frau, die aber noch an die alte Sitte anknüpfte, weswegen die Schenkung eben bald nach der Hochzeit stattzufinden pflegte, aber von manchem ungalanten oder unbermittelten Ehemann versäumt oder ganz unterlassen wurde. Für diesen Fall sorgt § 172 vor, indem er der Frau einen Anteil gleich einem Sohne zuspricht.

Etwas naiv fügt der Verfasser hinzu: „Les Babyloniens avaient si pen l'idée de la Morgengabe que la cohabitation pouvait avoir lieu, avant le mariage, dès le temps des fiançailles“ (§ 155). Ich möchte den Verfasser fragen, ob er für alle Jungfrauen und Frauen, die eine "Morgengabe" oder ein "douaire" erhielten, die Garantie übernehmen kann, dass sie vor der Hochzeitsnacht gar so spröde waren. Ferner übersieht der Verfasser, daß die "Verlobung" bei Hammurabi soviel wie eine Vermählung ist.

Daß das nudunnû den Kindern gehört, fließt aus dem Ursprunge (Morgengabe) und der Weiterentwicklung dieses Instituts.

Ich bin sogar in der Lage wahrscheinlich zu machen, daß das Wort nudunnû, welches, Genauso wie Morgengabe und "douaire", verschiedene

betritt der Bräutigam (in der Hochzeitsnacht) das Brautselt mit einem Stabe aus Mandelholz in der rechten and einem halben Megidi (türk. Münze) in der linken Hand. Fügt sich die Braut, so bekommt sie das Geld, sonst wird sie durch Schläge gezwungen. Bei den „Hegäja“ muß der Bräutigam in der Hochzeits- nacht seiner Braut einen Megidi geben. Tut er es nicht, so nimmt sie sich in der Frühe ein Schaf oder eine Ziege aus seiner Herde; denn dies ist der Preis für ihre Nacht etc.

4 Die Gesetze Hammurabis, S. 26.

какову аналогију са „јутарњим поклоном” (нем. *Morgengabe*) код Германа и „*douair*-ом” из галског права (*ишо би био prix du coucher, као ишо се њоворило о женском миразу у нашој сџарој Француској*) или не; друго, да ли је истоветно са даром мушкараца жени, о коме говори члан 150, или не.

Саставио сам, по поступку Г. Конса (*G. Cohns*),⁴ нудуну са „јутарњим поклоном” (опет са наводницима), а да то нисам назвао експлицитно *prix du coucher*. Чини ми се извесним да је нудуну заправо прописивао и одређивао мушкарац убрзо после венчања. Са тим се, додуше, може повезати и циљ да материјално обезбеди жену. Јасно је зашто је мушкарац то чинио у периоду недуго након венчања – јер је био склон да нововенчану супругу обилно дарује и да је обезбеди за будућност.

У свом тексту о Хамурабију, аутор готово да не прецизира време у коме је нудуну исплаћиван и он заступа мишљење да је исплата првог јутра након венчања управо оно што карактерише ово даривање. По мом мишљењу, то није тачно; исто је са „јутарњим поклоном” као и са „купопродајном ценом”. У давна времена то је свакако било *prix du coucher*, али је постепено претворено у издржавање жене, које је, међутим, још увек било везано за стари обичај, због чега се даривање дешавало убрзо након венчања, премда би га многи негалантни и сиромашни мужеви занемарили или потпуно изостављали. Члан 172. предупредио је овај случај тако што се жени додељује удео једнак уделу сина.

Помало наивно, аутор додаје: „Вавилонци су тако мало знали о јутарњем поклону да је кохабитација могла да се одвија, пре брака, од тренутка веридбе”. (члан 155) Желео бих да питам аутора да ли може да гарантује да су све оне девице и жене које су добиле „јутарњи поклон” или *douaire* биле тако чедне пре брачне ноћи. Даље, аутор превиђа да је „веридба” код Хамурабија била исто што и венчање.

Да нудуну припада деци произилази изворно (од јутарњег поклоне) и из еволуције овог института.

Чак сам у стању да кажем да је вероватно реч „нудуну”, која је, као и „јутарњи поклон” и *douaire*, претрпела разне трансформације у свом значењу, првобитно значила *prix du coucher* у извесном смислу. Пророк Језакиљ, поглавље 16, стих 33, апострофира Јерусалим, који се политички додворавао Египту и Вавилону, и то на следећи начин:

брачној ноћи. Ако он то не учини, она рано ујутру узима овцу или козу из његовог стада; јер ово је цена њене ноћи итд.”

4 Хамурабијев законик, стр. 26.

Wandlungen in seiner Bedeutung durchgemacht hat, ursprünglich, *prix de coucher* in gewissem Sinne bedeutet haben muß. Der Prophet Ezechiel Kap. 16, V. 33 apostrophiert Jerusalem, welches politisch um die Gunst Agyptens und Babylons buhlte, in folgender Weise: „Allen Dirnen gibt man *nudunnû*, du aber gibst deine *nudunnû* all deinen Liebhabern und bestichst sie, daß sie zu dir kommen in deiner Buhlerei.“⁵

Daraus geht hervor, daß *nudunnû* ursprünglich *prix de coucher* bedeutete, wenn es auch später im neubabylonischen Recht und im babylonischen Talmud (נִדּוּנִיָּא) selbst die Bedeutung „Mitgift“, die der Vater der Tochter mitgibt, angenommen hat.

Ganz verschieden vom *nudunnû* ist das Geschenk, welches der Mann der Frau gibt oder verschreibt, und von dem im §150 die Rede ist. Herr Cuq nimmt nach dem Vorgange von Kohler– Peiser die Identität beider Schenkungen an. Gegen meine Bemerkung, daß in dem einen Falle bei *nudunnû* (§ 171–172) die Kinder als Erben auftreten, wogegen bei der späteren Schenkung die Frau berechtigt ist, sie ihrem Lieblingssohne zu hinterlassen und die anderen Kinder auszuschließen, macht er geltend, daß die Hauptsache sei, daß das Geschenk den Kindern erhalten bleibt und nicht den Brüdern der Mutter ausgefolgt werde, aber der Frau innerhalb dieser Grenzen volles Verfügungsrecht belassen wird, wie ja auch der Vater durch Schenkung einen seiner Söhne begünstigen kann (§ 165).

Darauf habe ich zu erwidern:

Wenn es sich so verhielte, müsste § 150 ausdrücklich *nudunnû* erwähnen und die Schenkung nicht in so ungeschickter Weise umschreiben.

2. Es wäre höchst auffällig, daß die Kinder gegen das allgemein übliche *nudunnû* irgend einen Protest erheben sollten; ein solcher Protest aber ist verständlich, wenn der Mann eine Schenkung an seine Frau macht, die ungewöhnlich ist und die eventuell zur Begünstigung eines Sohnes den anderen gegenüber verwendet werden kann.

3. Es liegt auch der Unterschied zwischen beiden Institutionen auf der Hand: das *nudunnû*, die „Morgengabe“, gilt eben der Frau und allen ihren Kindern, die sie gebären wird. Die Kinder sind ja noch nicht vorhanden und die Frau hat noch keinen Liebling. Anders stellt sich die Sache bei einer späteren Schenkung, nachdem sie bereits lange verheiratet waren und Kinder zeugten. Jeder Akt zu Gunsten des einen wird als eine Benachteiligung der übrigen angesehen, daher die ausdrückliche Bestimmung des Gesetzes.

5 Für נִדּוּנִיָּא ist gewiß, wie aus dem folgenden נִדּוּנִיָּא hervorgeht, נִדּוּ zu lesen, was babylonisches Lehnwort = *nudunnû* ist. Im folgenden Verse erklärt es Ezechiel selbst durch Buhlerlohn.

„Свим наложницама даје се плата (нудуну – *йрим. йрев.*), а ти си давала плату (нудуну – *йрим. йрев.*) свим милосницама својим и даривала си их да долазе к теби са свих страна да се курвају са тобом”.^{5 6}

Из овога је јасно да је нудуну првобитно значио *prix du coucher*, иако је касније у нововавилонском праву и самом вавилонском Талмуду (**נדוניא**) попримило значење „мираза”, који отац даје кћери.

Сасвим различит од нудуну је поклон који муж даје или преписује жени, а који се помиње у члану 150. Господин Кик преузима дефиницију оба поклона према поступку Колера и Пајзера (*J. Kohler* и *E. F. Peiser*). Противно мом коментару да су у једном случају нудунуа (чланови 171–172) деца та која наслеђују, при чему је код поклона који добија касније у браку жена овлашћена да га завешта свом „омиљеном сину”, а да другу децу искључи из наследства, он тврди да је главна ствар да поклон остаје деци и да се не предаје мајчиној браћи, већ да се у тим границама жени оставља пуно право располагања, као што отац може поклоном дати предност једном од својих синова (члан 165).

На ово имам да одговорим:

1. Да је тако, члан. 150. би морао изричито да помене нудуну, а не да описује поклон на тако неспретан начин.

2. Било би веома необично када би деца протестовала против заједничког нудунуа, али је такав протест разумљив када муж даје својој жени поклон који је неуобичајен и који се евентуално може искористити за давање предности једном сину у односу на друге.

3. Разлика између две институције је такође очигледна: нудуну, „јутарњи поклон”, предвиђен је за жену и сву децу коју ће она родити. Деце још увек нема, а жена још нема мезимца. Другачија је ситуација у случају каснијег поклона, кад су двоје већ дуго у браку и имају децу. Сваки чин у корист једнога (детета, *йрим. йрев.*) сматра се дискриминацијом за друге, отуда и изричита одредба закона.

4. Аналогија из члана 166. није сасвим одговарајућа, јер тамо отац даје (или преписује) дар сину (вероватно најстаријем) за живота, али се његова имовина после његове смрти равномерно дели, тако да остала деца нису лишена наследства; овде, међутим, постоји у извесном смислу случај делимичног разбаштињења друге деце.

5. Одредба из члана 172, да у случају да мушкарац није дао жени нудуну, она добија дечји део, наводи на закључак да се он мора

5 Стари Завет – Књига пророка Језекиља, превод Ђура Даничић, *йрим. йрев.*

6 За .771 се зна, као што се може прочитати из следећег 771, као и 771 да је то вавилонска позајмљеница = нудуну. У следећем стиху, сам Језекиљ то назива „платом љубавника”.

4. Die Analogie von § 165 passt icht ganz, weil dort der Vater einem Sohne (wahrscheinlich den ältesten) ein Geschenk bei Lebzeiten gibt (oder verschreibt), sein Vermögen aber nach seinem Tode gleich verteilt wird, so daß die anderen Kinder nicht enterbt werden; hier aber liegt in gewissem Sinne ein partieller Enterbungsfall der anderen Kinder vor.

5. Die Bestimmung des § 172, daß im Falle das nudunnû der Frau vom Manne nicht gegeben worden war, sie ein Kindesanteil erhält, läßt folgern, daß es unter allen Kindern gleich verteilt werden muß; denn wenn es aus der Erbschaft von allen Kindern gleichmäßig ersetzt werden wird, so haben die Kinder ihrerseits ein gleiches Recht darauf, was natürlich bei einer einfachen Schenkung nicht zutrifft.

Es bleibt also dabei: nudunnû bezeichnet die "Morgengabe", die man allerdings in ihrer historischen Entwicklung nicht gar zu scharf fassen muß. Sie wurde am Morgen nach der Hochzeit oder kurz darauf gegeben oder verschrieben. Sie war für die Frau und auch für ihre Kinder gleichmäßig bestimmt.

Davon zu trennen ist die Schenkung, die während des späteren Zusammenlebens der Frau vom Manne gemacht wird. Darüber hatte sie ausschließliches Verfügungsrecht ihren Kindern gegenüber, sie durfte einen ihrer Söhne bevorzugen, aber sie nicht ihren Brüdern überlassen.

Ich möchte noch zum Schlusse hervorheben, daß ein Gelehrter vom Range D'arbois De Judainville's in seinem Buche *La famille celtique*, p. 141 und 148 mir in beiden Punkten zustimmt.

подједнако поделити на сву децу; јер ако ће се подједнако надокнадити из наслеђа све деце, онда деца заузврат имају једнако право на њега, што наравно не важи у случају простог поклона.

Остаје се, дакле при томе: нудуну означава „јутарњи поклон”, који се, међутим, у свом историјском развоју не сме превише буквално схватити. Даје се или одређује првог јутра након венчања или убрзо након тога. Подједнако је одређиван и за жену и за њену децу.

Од тога треба разликовати дар који се даје жени током каснијег заједничког живота од стране мушкарца. Над овим поклоном она је имала искључиво право располагања, могла га је распоредити међу својом децом, могла га је дати једном од својих синова, али не и својој браћи.

Желео бих у закључку да нагласим да се научник ранга Д’Арбоа од Жубенвила (*D’Arbois de Jubainville*) у својој књизи *La famille celtique* на странама 141 и 143 слаже са мном у обе тачке.

Рад приспео / Paper received: 18. 2. 2024.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 13. 3. 2024.

Марко Перуновић*

„*IUSTORIA* 2024 – ПРАВНИ ТРАНСПЛАНТИ КРОЗ ИСТОРИЈУ”

Конференција *Iustoria* 2024 пета је по реду међународна студентска конференција из области правне историје коју организује Правни факултет Универзитета у Београду. Ова конференција окупља заинтересоване младе истраживаче широм Европе, али и пружа могућност студентима да по први пут успешно презентују резултате свога рада на овом престижном скупу љубитеља правне историје. Овогодишња *Iustoria* понела је назив „Правни транспланти кроз историју”, те су у складу са називом конференције радови били концентрисани управо на значај правних транспланата, лик и дело Алана Вотсона као творца ове теорије, али и најзначајнијим примерима правних транспланата кроз историју. На конференцији је учествовало 35 истраживача и студената из различитих земаља, што је један од главних разлога због којег су одређена предавања и сесије били организовани на енглеском језику, а сама конференција одржана је на Правном факултету Универзитета у Београду у периоду од 25. марта. до 27. марта 2024. године, и током ње су одржана три предавања угледних правних историчара и девет студентских сесија.

СВЕЧАНО ОТВАРАЊЕ

Конференција *Iustoria* 2024 отпочела је уводним обраћањем доц. др Нине Кршљанин, председнице Организационог одбора, која је говорила о историјату конференције, напомињући да је овогодишња *Iustoria* пета по реду конференција која окупља истраживаче заинтересоване за област правне историје, и осврнула се на значај правне историје као научне дисциплине. Она је напоменула да је овогодишњи назив конференције „Правни транспланти кроз историју” изабран у част педесетогодишњице првог издања књиге Алана Вотсона „Правни транспланти: приступ упоредном праву”, те да је ово био начин

---

* Аутор је студент прве године основних студија на Правном факултету Универзитета у Београду, btv5322@gmail.com

да се покаже поштовање према човеку који је у великој мери допринео развоју правне историје као научне дисциплине у XX веку, али и човеку који је за живота био велики пријатељ Правног факултета Универзитета у Београду, те по чијем имену носи назив фондација која сваке године додељује награду за најквалитетнији студентски рад управо из области правних транспланата. Поред уводних речи о самој конференцији, те Алану Вотсону, доц. др Нина Кршљанин је обавестила да је декан Правног факултета Универзитета у Београду, због одређених здравствених проблема, спречен да буде један од уводних излагача, као да ни проф. др Сима Аврамовић неће моћи да учествује у отварању конференције, како је првобитно планирано, због својих дипломатских обавеза. Након доц. др Нине Кршљанин присутнима се обратила проф. др Милена Полојац, шефица Катедре за правну историју на Правном факултету Универзитета у Београду, која је такође своје уводно излагање посветила Алану Вотсону, његовом лику и делу, истичући још једном велики допринос који је он као појединац дао правној историји као научној дисциплини. Говорећи о Алану Вотсону истакла је и значајан допринос који је Алан Вотсон дао Правном факултету Универзитета у Београду, споменувши и своје познанство са самим професором, са кратким освртом на његов животни пут. Поред тога, говорила је и о целокупном раду Алана Вотсона, највише пажње посветивши његовој књизи „Правни транспланти”. Након излагања проф. др Милене Полојац, доц. др Нина Кршљанин говорила је о настанку конференције *Iustoria 2020*. године, осврнувши се на то да се због тада актуелне пандемије вируса ковид-19 самој организацији конференције наметнуло као неопходност да прве три године буде одржана у онлајн формату. Поред тога, доц. др Нина Кршљанин је навела да је до сада свака одржана конференција била везана за неки одређени јубилеј, као што је и овогодишња везана за 50 година од првог издавања књиге „Правни транспланти” проф. др Алана Вотсона.

ПРВО ПРЕДАВАЊЕ

Проф. др Жан-Франсоа Геркенс (*Jean-Francois Gerkens*),
Универзитет у Лијежу
*50 years of Alan Watson's Legal Transplants:
A look from across the Channel/Ocean*
(Педесет година правних транспланата Алана Вотсона:
Поглед са друге стране Ламанша/океана)

Предавање професора Жан-Франсоа Геркенса отпочело је његовим освртом на значај дела и рада др Алана Вотсона и његовог

доприноса правној историји. У централном делу свог излагања професор Геркенс обрађује три питања: *Volksgeist* (тзв. јединствени „народни дух“), ауторитет, и пренос власништва. Др Геркенс најпре говори о односу Алана Вотсона према *Volksgeist*-у, износећи Вотсонову тврдњу – „Правни систем повезан је с народним духом”. Ову тврдњу др Геркенс приказује кроз сликовити пример Белгије. Касније се пребацује тежиште на тему холандског (и несудијеног белгијског) *Code Civile* из 1838. године, те се наставља са излагањем о белгијском уставу. Друго питање које је др Геркенс обрадио у свом предавању било је питање ауторитета, а касније говори о новом *Code Civile* у Белгији. Треће питање које др Геркенс обрађује било је пренос власништва, где се осврће на рад др Алана Вотсона и износи похвале о његовом раду на ову тему. Говорећи о раду Мариа Таламанке, др Геркенс прелази на тему *periculum rei venditae* (преласка ризика код купопродајног уговора). Касније се кроз излагање обрађује тема француског, немачког и швајцарског Закона о облигацијама, али и питање *Code Civil de Quebec*. Др Геркенс своје излагање завршава закључком да је рад и допринос Алана Вотсона по овим питањима изузетно значајан.

Дискусија након предавања др Геркенса била је усмерена у правцу *Volksgeist*-а, грађанског законика Србије, *Code Civile of Quebec* и уопште значаја народног духа за очување идентитета једне нације.

ПРВА СЕСИЈА – СЕСИЈА НА ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

Тема сесије: *Legal transplants from antiquity into modern law*
(Правни транспланти из антике у модерно право)
Председавајућа сесије: проф. др Милена Полојац

Аутор: Катарина Деља, Правни факултет Универзитета у Београду

Тема: *Lex Rhodia de iactu*

Ауторка отпочиње своје излагање општим уводним објашњењем закона *Lex Rhodia de iactu*, као и историјског периода његовог настајања, те се укратко бави анализом начина живота Феничана и географским одликама њихове земље. Централни део излагања Деља посвећује првој кодификацији поморског права, насталој на Родосу, те покрива питања значаја кодификације и иновација које је сама кодификација донела. Током свог излагања ауторка више пута напомиње значај грчког утицаја на развој поморског права код Римљана, те износи податке који јасно показују да су Римљани одређени

део поморског права управо преузели од Грка. Да би своје тврдње оснажила, ауторка прибегава анализи Павлових дела, али и преписке Еудамнона из Никомедије и владара Антонија. У закључку ауторка напомиње да је ово један од примера најранијих правних транспланата, који је имао велики утицај на каснија правна размишљања, те на крају износи примере на основу којих се могу видети корени родског поморског права у данашњим правним системима.

Аутор: Викторија Сарацин (*Wiktoria Saracyn*), Факултет за право и администрацију Универзитета у Варшави

Тема: *Actio de pauperie in the modern Polish Civil Code. A legal transplant or a loose inspiration? (Actio de pauperie у модерном пољском Грађанском законнику. Правни трансплант или лабава инспирација?)*

Сарацин у свом излагању има за циљ да одговори на централно питање свог рада, а то је да ли се *actio de pauperie* може сматрати правним трансплантом, на начин на који је ова тужба имплементирана у пољски *Code Civil*? Ауторка најпре врши анализу пољског Грађанског законика, односно одредби које се баве питањима одговорности за штету насталу од стране животиња. Сарацин има за циљ да покаже разлике између римског и пољског правног система, те анализира *actio de pauperie* наводећи да своје корене он вуче још из Закона XII таблица, и да је саставни део Дигеста у IX књизи. Ауторка се касније у свом излагању пребацује на анализу глоса и ситуације у којима се *actio de pauperie* може употребити, те наводи три случаја чијој се анализи посвећује. На самом крају излагања ауторка износи закључак да се сличности по питањима одговорности за штету насталу од стране животиња у пољском Грађанском законнику не могу сматрати правним трансплантом.

ДРУГА СЕСИЈА – СЕСИЈА НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Тема сесије: Правни транспланти
у средњовековној Србији

Председавајућа сесије: доц. др Нина Кршљанин

Аутор: Ђорђе Степић, Правни факултет Универзитета у Београду

Тема: *О ромејским звањима у њравној штерминологији
Законојравила Свейшоја Саве*

Степић своје излагање отпочиње кратким освртом на Законоправило као основни зборник државног и црквеног права средњове-

ковне Србије, те износи тврдњу да Законоправило јесте управо први системски правни трансплант из ромејског права у српско. Аутор у свом излагању помиње терминологију из области канонског, грађанског, кривичног и процесног права, стављајући главни фокус на управно право, те говори о поступку стварања терминологије. Аутор обрађене термине групише на следећи начин: преводи по смислу, калкови и „оригинали”. Што се тиче термина који су преводи по смислу, аутор у ту групу убраја: кнез, властел, (властелин у Рашком препису), црквена властела, бољари, градски бољари, судија, мстник. У групу калкова аутор убраја следеће термине: заклонаш, књигохранитељ, први судија моћни, велики страж и судије седеће. Што се тиче великог стража, аутор му посвећује одређену пажњу, анализирајући његове ингеренције и развој његових овлашћења. У групу „оригинала“ аутор сврстава термине: ипат, епарх, патрикије и комит, анализирајући деловања и ингеренције комита. Као закључак, аутор наводи да преводи показују однос према трансплантацији ромејског права, те тврди да су преводи по смислу чести за оне појмове који се користе у свакодневном животу, калкове представља као техничке појмове несвојствене матичном подручју, који показују познавање језика Светог Саве, док „оригинали” подразумевају називе почасних титула који немају еквиваленте, или су, као у случају комита (комиса), довољно познати и распрострањени у српским срединама.

Аутор: Глорија Паунковић, Правни факултет Универзитета у Београду

Тема: *Скраћени транслативни: Шта је изостављено из Скраћене Синтагме и зашто?*

Уводни део свог излагања Глорија Паунковић посвећује појашњавању Синтагме Матије Властара и Хексабиблоса Јована Арменопула, уз осврт на изузетно комплексну ситуацију у односима Србије са Византијом. Обрађено је питање претензије цара Душана на ромејски престо како би се сама тема рада ставила у један општи историјски контекст. Паунковић најпре обрађује питање Синтагме кроз анализу њене садржине. Након тога ауторка отвара централно питање: „Зашто потпуна Синтагма није ушла у Душаново законодавство”? Излагање је обухватало и питања везана за кривична дела против вере, односно шта је од кривичних дела остало непромењено, а шта је избачено, обрађено је и кривично дело отмице, као и санкција за отмицу, али и кривично дело убиства. У закључку ауторка наводи да су редактори прихватили само оне делове који су са њихове тачке гледишта могли бити сматрани прихватљивима, те као коначан закључак износи тврдњу да су одређени делови избачени управо

из разлога примата византијског утицаја у световној, а Васељенске патријаршије у духовној сфери.

Аутор: Ивона Илић, Правни факултет Универзитета у Београду

Тема: Ромејски уџицаји на смртну казну и телесне казне у Душановом законнику

Ауторка своје излагање започиње изношењем тврдње да је Ромејско царство имало велики утицај на цео средњовековни свет по више различитих основа, а оно што је најважније и од чега треба кренути јесте хришћанство, јер су све хришћанске државе биле под снажним утицајем Ромејског царства. За Србију је нарочито значајан и њен географски положај у непосредном суседству, који је омогућио продор византијског утицаја. Ауторка почиње од периода Стефана Немање, те напомиње утицаје византијског права који постепено бивају уврштени у примену као реакција на тадашња друштвена збивања, а помиње и састављање Номоканона, у коме се одражава ромејски утицај. Илић затим тежиште излагања пребацује на период власти цара Душана, и коначно улази у централни део свог излагања где обрађује питање кривичног права, обрађујући различита кривична дела али и санкције, и посебну пажњу обраћа управо на смртну казну. Ауторка се бави анализом смртне казне, као и кривичним делима за чије чињење је она била прописана, наводећи да смртна казна није само правни трансплант из византијског правног система. Илић такође обрађује питања диспропорције у санкцијама у зависности од сталеза којем учинилац кривичног дела припада, са жељом да покаже сталешке разлике у тадашњем правном систему. У закључку ауторка износи разлоге за увођење смртне казне, али и тврдњу да су транспланти подложни прилагођавању актуелној друштвеној стварности.

Аутор: Мирјана Словић, Правни факултет Универзитета у Београду

Тема: Уговори са Дубровником и положај штрџоваца у Душановом законнику

Мирјана Словић отпочиње своје излагање уводом који се односи на опис развоја српско-дубровачких односа. Након тога, велики део излагања посвећен је питањима географских, административних, верских и политичких статуса управо Србије и Дубровника. Такође, Словић се бави економским питањем Дубровника, али посвећује пажњу међународним уговорима. Централни део излагања посвећен

је суштинским питањима ових уговора, царинама, допунама претходних правила, писаних и обичајних, која су важила у српско-дубровачким односима, а након тога и питању велике повеље цара Душана. Словић се највише бави оним члановима Душановог законика који се односе на трговце. Анализи чланова приступљено је кроз таксативно набрајање уз присуство критичког сагледавања од стране ауторке. У закључку Словић говори о важним утицајима уговора са Дубровником на спољну политику и економски развој средњовековне Србије.

ТРЕЋА СЕСИЈА – СЕСИЈА НА ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

Тема сесије: *Legal transplants in private law: Serbia and the Habsburg lands in the 19th and 20th century* (Правни транспланти у приватном праву: Србија и хабзбуршке земље у XIX и XX веку)

Председавајући сесије: проф. др Жан-Франсоа Геркенс

Аутор: Елена Стојић, Правни факултет Универзитета у Београду

Тема: *The two failed legal transplants of the Code Civile in Serbia (Две неуспеле правне трансплантације Code Civile у Србији)*

Стојић на почетку свог излагања упознаје слушаоце са општом историјом Француски грађански законик (*Code Civile*), са државним уређењем Француске у том моменту и са значајем Наполеона у политичком и државном животу земље, као и са утицајем римског права на ФГЗ. Ауторка говори о уникатности Француског грађанског законика, као и о значајном утицају који је имао на Белгију, Холандију, Италију, Немачку. Са жељом да покаже разлоге због којих *Code Civil* није прихваћен као правни трансплант у Србији, ауторка се укратко бави најзначајнијим историјским догађајима XIX века на овом подручју, те говори о првом и другом покушају правног транспланта, као и раду „Законодателне комисије”, члановима и њиховим ставовима према самој комисији. Ауторка пребацује тежиште свог излагања на допринос Јована Хаџића, те укратко даје осврт на његов лик и дело, бавећи се и каснијим критикама његовог рада, које сагледава кроз ставове Димитрија Матића и Слободана Јовановића. Стојић се такође бави и утицајем римског, канонског и шеријатског права на развој СГЗ. Подсећајући на рад и допринос Алана Вотсона, и на његову тврдњу да понекад земља која је изабрана да буде „донатор

правних транспланата“ може да буде изабрана чистом случајношћу, ауторка завршава своје излагање питањем: „Шта би било да се Јован Хаџић школовао у Француској”?

Аутор: Милан Благојевић, Правни факултет Универзитета у Београду

Тема: *The influence of the position of Serbs as a minority in the Austrian empire on the contents and language of the Serbian Civil Code* (Утицај положаја Срба као мањине у Аустријском царству на садржај и језик Српског грађанског законика)

Благојевић на почетку излагања даје осврт на положај и стање Србије у XIX веку, наводећи у којим је све областима земља била неразвијена, те наглашава дипломатски допринос Милоша Обреновића ослобађању земље. Затим аутор говори о разлозима за доношење СГЗ и, обрађујући ову тему, бави се и питањем повратка школованих Срба из Европе у Србију, кроз анализу положаја Срба у Аустрији и Војној крајини. Благојевић у свом излагању обрађује и лик и дело Јована Хаџића, анализирајући његов допринос – али и критике изнете на његов рад, као и однос модерне науке према тим истим критикама. Касније аутор врши поређење СГЗ и АГЗ са тежњом да покаже међусобне разлике, те наводи разлике у дужини и терминологији, као и национални карактер СГЗ. Аутор износи тврдњу да се по СГЗ може закључити да је Хаџић желео да приближи Србију Европи и удаљи је од Отоманског царства. При крају свог излагања аутор укратко покрива питање значаја Српске православне цркве на територији Аустрије, наводећи да је управо она као организација имала велики утицај за очување Срба насељених на подручју Аустрије.

Аутор: Ђорђе Гојковић, Правни факултет Универзитета у Београду

Тема: *Comparison of interest regulation in Austrian and Serbian Civil Code* (Поређење камате у аустријском и српском грађанском законнику)

Аутор говори укратко о значају АГЗ и његовој важности за правну историју као науку, те улази у анализу лика и дела Јована Хаџића, наводећи да је његов рад садржао велики број иновација. Гојковић отвара централно питање свог рада приказивањем сличности института зајма у АГЗ и СГЗ – и навођењем разлике између ова два законика, где истиче као главну разлику висину каматне стопе. У циљу да покаже разлике између АГЗ и СГЗ, Гојковић поставља питање: „Зашто је законодавац изразио неслагање са АГЗ по питању каматних

стопа”? Аутор обрађује и тему развоја камате у Србији и Аустрији. При крају свог излагања Гојковић изражава мишљење да је религија имала велики утицај на различите аспекте развоја камате, али искључује могућност да је ово једини разлог. Према Гојковићу, законодавац је имао за циљ да умањи могућност позајмице онима код којих није постојала снажна потреба за тиме, те на то надовезује тврдњу да је законодавац био свестан културолошких разлика између народа Аустрије и Србије.

Аутор: Изабела Васик (Isabela Wasik), Јагелонски универзитет у Кракову

Тема: *From Galicia to Vienna, an example of a usury law in the Habsburg monarchy* (Од Галиције до Беча, пример лихварског закона у Хабзбуршкој монархији)

Ауторка уводи слушаоце у шири историјски контекст свог рада обрађујући питања Октобарске дипломе, Фебруарског патента и Устава из 1867. године, представљајући иновације које је Устав донео по питању судске, извршне и законодавне власти. Васик се бави и питањем Дијете, њеног деловања, надлежности и проблема са којима се суочавала те на крају упоређује законе о нечасном деловању у лихварским уговорима на територији Галиције и Аустрије, износећи сличности и разлике међу њима.

Аутор: Ласло Адам Јо (László Ádám Joó), Универзитет у Дебрецину, Правни факултет, Катедра за правну историју

Тема: *The circumstances of a Unification Process – The Hungarian Private Law in the Returned Eastern and Transylvanian Parts of the Country* (Околности процеса уједињења – Мађарско приватно право у враћеним источним и трансилванским деловима земље)

На почетку свог излагања аутор обрађује тему историје развоја правних аката Мађарске од 1900. до 1928. године. Обрађујући тему Грађанског законика аутор истиче да су мишљења о њему и те како подељена, будући да су одређене правничке структуре овај законик сматрале „исувише старомодним”, док су га неке друге структуре сматрале „исувише прогресивним”. Адам Јо касније посвећује пажњу питању територијалног експанзионизма Мађарске у периоду од 1938. до 1941. године, стављајући посебан фокус на источну територију земље и територију Трансилваније. Централни део излагања односио се на питање унификације права и разматрање усвајања могућих предлога у будућности, питања развоја одређених грана права од 1940. до 1942. године. На самом крају, аутор обрађује тему мађарских извора права.

ДРУГО ПРЕДАВАЊЕ

Проф. др Драгољуб Поповић

Transplanting parliamentary form of government worldwide

(Пресађивање парламентарне владе у свету)

Поповић своје излагање отпочиње уводом који се односи на историјску анализу развоја парламентаризма, од његове појаве у Енглеској, и касније и током XVIII и XIX века. Обрађујући ову тему, Поповић појашњава три основна принципа енглеског парламентаризма – *The King cannot act alone*, *The King can do no wrong*, *The King reigns but does not rule*, као и три главне институције – круне, бикамералног односно дводомног парламента, и владе. Аутор улази у анализу проблематике некодификованости енглеског устава, те се осврће на уставне конвенције по питању именовања министара, односно начина на који се овај поступак спроводи, и одговорности владе. Наглашавајући важност ових конвенција, аутор даје примере са актуелне политичке сцене Велике Британије који се односе управо на ова питања. Поповић у другом делу свог предавања обрађује тему парламентаризма као правног транспланта из Велике Британије у правне системе држава тадашње Европе, наводећи пример француског устава из 1814. године, којим је уведена парламентарна влада, те додајући и примере Холандије и Белгије. Аутор истиче основне проблеме везане за ову правну трансплантацију кроз виђења Полињака и Наполеона, те као главни проблем тог процеса увођења парламентаризма истиче правну трансплантацију парламентарне владе у Републику. Аутор наводи да су француски законодавци имали проблема са тумачењем ситуације која је дефинисана у Енглеској, односно шта треба урадити са принципом *The King cannot do wrong*, то јест да ли тај принцип на исти начин треба примењивати на председника Републике, те касније аутор истиче да су Французи овај проблем решили тек током Треће републике, када се председник Републике обавезао да ће поштовати одлуке парламента. Као следећи проблем овог правног транспланта аутор наводи питање извршне власти и њене одрживости, што приказује кроз примере правних система Велике Британије и Француске, али и наводи решење које су нашли немачки законодавци након Другог светског рата. Наиме, Поповић истиче да су Немци превазишли проблем извршне власти тако што су створили систем у коме доњи дом може приморати владу да поднесе колективну оставку, само ако постоји могућност стварања већине по питању предлога за новог мандатара владе у доњем дому. Поповић прелази на систематизацију проблематике везане за овај правни трансплант, те наводи да су три основна проблема била његова кодификација, трансплантација и

прилагођавање Републици, али и решавање питања извршне власти. При самом крају аутор наводи да процес трансплантације не представља строго теоријски, већ и креативни процес.

ЧЕТВРТА СЕСИЈА
– СЕСИЈА НА ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

Тема сесије: *Legal transplants in modern private law: Japan, Europe, USA* (Правни транспланти у савременом приватном праву: Јапан, Европа, САД)

Председавајући сесије: проф. др Драгољуб Поповић

Аутор: Никола Цветковић, Правни факултет Универзитета у Београду

Тема: *The reception of European laws in Meiji Japan (1868 – 1912)* (Рецепција европских закона у Меиџи периоду у Јапану од 1868. до 1912. године)

Аутор отпочиње своје излагање дајући кратак осврт на положај земаља Далеког истока у том периоду, као и питање европских колонија, те на *нејраведне сјоразуме*, задржавајући се на споразуму из Нанкинга између Британије и Кине. Цветковић анализира ставове Јапана према овом споразуму, те улази у анализу историје билатералних односа Јапана и САД и анализу интереса САД на територији Јапана, обрађујући и питање споразума из Канагаве, те пада режима Токугава и увођења Меиџи режима 1868. године. Аутор период Меиџи режима у Јапану карактерише као период просвећености и модернизације. Следећа важна тема коју Цветковић обрађује је питање правних иновација, при чему дели период развијања и стварања Јапанског грађанског законика на три фазе – Наполеонову, Боисонаде и немачку фазу, уз преглед значаја и утицаја који је свака од ових фаза имала на стварање Јапанског грађанског законика. Као закључак, аутор наводи да су на развој Јапанског грађанског законика велики утицај имали Француски и Немачки грађански законик.

Аутор: Јулија Зигала (*Julia Zygalá*), Факултет за право и администрацију Универзитета у Варшави

Тема: *Alan Watson's theory of legal transplants and the transfer of property in the Japanese Civil Code of 1898* (Теорија правних трансплантата Алана Вотсона и пренос својине у Јапанском грађанском законнику из 1898. године)

Своје излагање ауторка започиње појашњавањем начина стварања Јапанског грађанског законика, при чему износи тврдњу да је

овај процес заправо био скуп многих различитих правних традиција, те да је утицај Немачке свакако био најзначајнији. Зигала улази у анализу преноса својине у Наполеоновом грађанском законнику и у БГБ, упоређујући ова два начина преноса својине. Надовезујући се на анализу, ауторка тражи одговор на питање чије право треба да буде предмет трансплантације, те се касније бави питањем кодификације јапанског грађанског права, чланова комисија, дајући кратак осврт на њихов лик и дело, те на самом крају обрађује питање преноса својине у Јапанском грађанском законнику.

Аутор: Наталија Њерупца (*Natalia Nieróbca*), Факултет за право и администрацију Универзитета у Варшави
Тема: *Historical and comparative sources of the model of due care in Polish civil and medical law* (Историјски и упоредни извори модела “*due care*” у пољском грађанском и медицинском праву)

Ауторка најпре приступа детаљној и темељној анализи појма *due care* појашњавајући његову садржину, те се пребацује на анализу немачких извора који се односе на регулисање питања немарности, а потом се посвећује питањима швајцарских извора и анализе прописа који се односе на регулисање питања немарности. Након детаљне анализе, ауторка укратко пореди ова два извора, те на крају посвећује одређени део свог излагања питању немарности и њеној анализи. На крају излагања обрађује питање *due care* у медицинском праву, односно начин на који је оно утицало на развој истог.

Аутор: Пјотр Ромањук (*Piotr Romaniuk*), Факултет за право и администрацију Универзитета у Варшави
Тема: *Evolution of American Competititon Law and its impact on European Jurisprudence – a historical analysis from judge Brandeis to the Chicago School* (Развој америчког права конкуренције и његов утицај на европску јуриспруденцију – историјска анализа од судије Брендајса до Чикашке школе)

Аутор своје излагање отпочиње анализом развоја права конкуренције у САД, анализирајући одредбе везане за право конкуренције, као и Шерманов акт. Бавећи се анализом Шермановог акта аутор обрађује питања одлука Врховног суда, али и става Конгреса према праву конкуренције са почетка XX века. Ромањук се такође бави упоредном анализом различитих ставова економских школа о питању начина регулисања али и о питању конкуренције уопште. Са

тежњом да покаже начин на који се право конкуренције развијало на територији Европе, Ромањук улази у анализу утицаја економских школа на развој права конкуренције ЕУ. Као закључак аутор износи тврдњу да је право конкуренције ЕУ било под огромним утицајем права конкуренције које своје корене проналази у економским школама са територије САД, али да се и те како прилагодило сопственим потребама.

ПЕТА СЕСИЈА
– СЕСИЈА НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Тема сесије: Правни транспланти у Србији и Црној Гори у
XIX веку – приватно право

Председавајући сесије: проф. др Милош Станковић

Аутори: Романа Балатуновић и Предраг Пралица, Правни факултет Универзитета у Бањој Луци

Тема: *Рецепција њрава код њишања њоложаја жена у Српском њрађанском законуку*

Ово излагање почиње критичким сагледавањем СГЗ и његовим стављањем „поред” АГЗ, чиме се почиње са поређењем принципа које ови закони прописују на сличан или идентичан начин. Централни део излагања аутори посвећују положају жене, односно брачном и породичном праву. Један од главних института који аутори обрађују јесте управо брак, касније се надовезујући и на прељубу. Такође, аутори током излагања праве поређење са шеријатским правом. У склопу закључка приказују се анализе брачних односа, положај мушкарца и његове обавезе, положај супруге и њене обавезе, али и питање наслеђивања. За сам крај, аутори остављају простора за поређење СГЗ са савременим правним системом.

Аутор: Стефан Антић, Правни факултет Универзитета у Београду

Тема: *Земљишнокњижно њраво нововековне Србије – аусњријско и османско њравно наслеђе*

Антић своје излагање отпочиње хронолошки, дајући на тај начин шири историјски контекст у који уклапа своју тему. Аутор најпре посвећује пажњу административном уређењу Османског царства, те даје примере који се могу поредити са данашњом ситуацијом. Централни део свога излагања аутор посвећује Закону о земљишној

својини и његовом значају. Поред овога, пажња се посвећује и осталим значајним законима из овог историјског периода. На самом крају свог излагања аутор говори о новинама СГЗ-а.

Аутор: Јана Симић, Правни факултет Универзитета у Београду

Тема: *Однос Валтазара Богишића према правним трансплантима*

Јана Симић отвара своје излагање говорећи о важности историјско-политичког контекста временског периода на који се односи њен рад. Поред овог ширег историјског контекста, Симић обрађује лик и дело Валтазара Богишића, али због саме теме коју ауторка обрађује посвећена је, у одређеној мери, пажња и идејама историјскоправне школе. Симић наставља своје излагање обрађивањем питања значаја и начина спровођења Богишићеве анкете, те истиче значај народног духа приликом стварања Општег имовинског законика за Црну Гору. Симић износи закључак да је највећи део Богишићевог рада резултован и видљив управо кроз породично право.

ШЕСТА СЕСИЈА – СЕСИЈА НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Тема сесије: Правни транспланти у Србији и Црној Гори у XIX веку – јавно право

Председавајућа сесије: Уна Дивац

Аутор: Богиња Николић Вукајловић, Правни факултет Универзитета у Београду

Тема: *Срећењски устави као правни трансплант*

Николић Вукајловић своје излагање отпочиње питањем устава уопште, те са освртом на политичку историју даје један шири историјски контекст у који уклапа свој рад. Ауторка се најпре бави владавином Милоша Обреновића, у контексту сведочења Вука Карацића као извора. Касније током излагања ауторка се надовезује на Радоша Љушића, Слободана Јовановића и Симу Аврамовића. Централни део рада Николић Вукајловић је посветила анализи одредби о устројству власти. Касније, ауторка се бави ликом и делом Димитрија Давидовића, са жељом да покаже значај овог појединца за стварање Срећењског устава.

Аутор: Марко Ђанић, Правни факултет Универзитета у Новом Саду

Тема: Рецепција баденској и баварској кривичној законодавства у Кривичном закону Кнежевине Србије из 1860.

Аутор се најпре бави питањем историје кодификованог законодавства, те покреће питање превођења *Code Civil* и *Code Pénal*. Ђанић велики значај придаје учешћу Јована Хаџића и Василија Лазаревића у кодификаторском раду, те обрађује тему нацрта Кривичног законика Василија Лазаревића, али и питање кнеза Александра Карађорђевића и његове комисије, односно чланова. Аутор посвећује пажњу и питању систематизације законика по главама. Након тога тежиште се пребацује на другу комисију и други нацрт, са истицањем њихових задатака. Ђанић наставља своје излагање и отвара питање Законика за злочинства и преступе Кнежевине Србије, при чему се бави начином доношења овог законика и његовом садржином. Након обраде домаћих законика, аутор отпочиње анализу баварског и баденског кривичног законодавства приказујући њихову садржину. Највећи део анализе ова два законика аутор врши у домену персоналног важења Кривичног законика и питања забране ретроактивности, где представља анализу одређених чланова. При томе је посебна пажња посвећена кривичном делу побуне. На самом крају аутор износи ставове српских законописаца, као и питања отежавајућих околности.

Аутор: Младен Богдановић, Правни факултет Универзитета у Београду

Тема: Историјај начела законитости у српском кривичном законодавству

Богдановић своје излагање отпочиње обрађивањем теме начела законитости данас, те износи недостатке поменутог начела и анализира све четири Фојербахове поделе. Током свог излагања аутор посвећује пажњу питањима нововековног законодавства, питању помака из турског Хатишерифа, као и питању устројства судова. На овај начин аутор ствара једну целовиту слику о развоју начела законитости у српском кривичном законодавству.

Аутор: Јанко Дубљанин, Правни факултет Универзитета у Београду

Тема: Немачки модели Намесничкој уставу

Аутор отпочиње своје излагање питањима рецепције и уставних транспланата, те даје објашњење за оба појма. Надовезујући се

на други појам, аутор отпочиње обраду питања под којим се околностима доноси овај устав. Након уводног дела, аутор се позива на Петрова и Јовановића у циљу да на што квалитетнији начин представи два уставна живота Намесничког устава. Дубљанин се укратко бави питањем другог живота Намесничког устава, те начином доношења устава и процесом састављања нацрта. Касније током излагања аутор обрађује и теме иновација Намесничког устава. У закључку се наводи да се Намеснички устав одликовао дуготрајношћу и делотворношћу.

Аутор: **Марина Пантић**, Правни факултет Универзитета у Београду

Тема: *Намеснички устав као узор Устава Црне Горе из 1905. године*

Пантић своје излагање започиње анализом два устава – Намесничког устава Србије из 1869. и Устава Црне Горе из 1905. године, познатог као Никољдански устав. Након уводне анализе, ауторка се бави питањем Никољског одбора, његових чланова и самог рада одбора. Ауторка централни део свог излагања базира на самој садржини Никољданског устава, где наводи представнички систем, иновације овог устава, те се бави питањем значаја стицања независности Црне Горе и утицаја под којим је Црна Гора у овом периоду деловала. Касније у свом излагању обрађује и тему језика Намесничког устава. При крају свог излагања Пантић говори о подели власти прописане Никољданским уставом Црне Горе, али и његовим иновацијама.

ТРЕЋЕ ПРЕДАВАЊЕ

Проф. др Сима Аврамовић

How the legal transplants theory was born:

A personal insight into Alan Watson's path

(Како је рођена теорија правних транспланата:
лични увид у пут Алана Вотсона)

Предавање професора Симе Аврамовића било је заправо једна врста омажа лику и делу Алана Вотсона. Аврамовић отпочиње своје излагање упознавањем слушалаца са начином на који је Алан Вотсон дошао на идеју правних транспланата, те тежиште пребацује на његово одрастање и образовање, објашњавајући како је Вотсон изабран за асистента на престижном Универзитету у Оксфорду, али и како и зашто је одлучио да своју научну, професорску и академску карије-

ру настави на Универзитету у Единбургу. Аврамовић се током свог излагања осврнуо на Вотсонов рад у САД – најпре на Универзитету у Пенсилванији а касније у Џорџији, те говори и о великој љубави коју је Алан Вотсон гајио према родној Шкотској. Напоменувши да је Алан Вотсон велики пријатељ Правног Факултета Универзитета у Београду, Аврамовић је део свог излагања посветио и Фондацији Алан Вотсон, њеном трајању и значају који има за Правни факултет. Касније у своме излагању Аврамовић истиче Вотсоново знање у областима римског и такозваног *Common law* правног система, истичући да је Вотсон на изузетном нивоу познавао оба правна система. Касније проф. др Сима Аврамовић говори о превођењу Дигеста, али и ШГЗ, као и о раду Јована Хаџића, истичући да је сам Алан Вотсон показивао невероватно одушевљење према раду Јована Хаџића.

Једна од најзанимљивијих и централних тема током дискусије била је заправо везана за питање могућности софтвера вештачке интелигенције да се баве превођењем правних текстова са латинског језика.

СЕДМА СЕСИЈА – СЕСИЈА НА ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

Тема сесије: *Legal transplants in criminal and procedural law*
(Правни транспланти у кривичном и процесном праву)
Председавајућа сесије: доц. др Ивана Марковић

Аутор: Агата Старковска (*Agata Starkowska*), Факултет за право и администрацију Универзитета у Варшави
Тема: *Evolution of the term „legal transplant“ based on the issue of culturally motivated crime* (Еволуција појма „*їправни трансплантї*“ заснована на питању културолошки мотивисаног кривичног дела)

Старковска своје излагање започиње приказивањем могућих приступа правним трансплатнима, наводећи различита виђења теоретичара и њихових погледа на одређену тему (Чиба, Вотсон, Легранд, Милер). Касније у свом излагању ауторка појашњава сам појам културолошки мотивисаног кривичног дела, са освртом на културолошке конфликте и разлике. Као главни пример за сликовит приказ својих тврдњи, Старковска се ослања на пољско судство. Ауторка обрађује тему повезаности између правних транспланата и описаних категорија кривичних дела, те се на самом крају бави темом иновативних приступа правним трансплатнима.

Аутор: Франчишек Игнаци Фортуна (*Franciszek Ignacy Fortuna*), Универзитет у Варшави, Висока школа за интердисциплинарне индивидуалне студије из хуманистичких и друштвених наука

Тема: *Function of legal transplants on the example of the implementation of selected institutions of German criminal law into the Polish Code of Makarewicz* (Функције правних транспланата на примеру имплементације одређених института немачког кривичног права у пољски Макаревичев законик)

Аутор своје излагање отпочиње уз историјски увод о питању територијалне примене права, односно на који начин је право било подељено према одређеним територијама, те касније пребацује пажњу на географску подељеност Пољске. Централни део свог излагања аутор посвећује питању директног коришћења немачког права у Пољској, те критички сагледава све раније изнете примере. Фортуна касније обрађује питање оних правних транспланата који су из неког разлога били одбијени и нису били саставни део *Макаревичевог законика*. Аутор упоредно сагледава Немачки кривични законик и *Макаревичев законик*, те долази до закључка да су одређени правни транспланти постојали уз делимичне модификације. Фортуна на крају износи и одређене закључке о положају хомосексуалаца у самом законнику.

Аутор: Анет Ђери (*Anett Györi*), Универзитет у Сегедину, Факултет правних и политичких наука

Тема: *Revival of Hungarian procedural traditions: the divided structure of litigation a hundred years ago and now* (Оживљавање мађарске процесне традиције: подељена структура парничног поступка пре сто година и данас)

Ђери своје излагање отпочиње приказом „подизања мађарског правног система из хаоса”, мислећи на развој процесног права Мађарске и Европе у периоду XIX и почетка XX века. Ауторка има за циљ да покаже на који начин се развијало процесно право од његовог записивања, односно кодификације, „застајући” на свим важним историјским моментима који су имали снажан утицај на развој процесног права у XIX веку и почетком XX века. Ђери улази у анализу Законика грађанског права из 1911, те анализира положај судије у судском поступку. Као закључак, ауторка износи тврдњу да је развој грађанског процесног права довео судије у ситуацију у

којој су обавезни да одлуке доносе након доказног поступка, омогућавајући обема странама у судском поступку да имају право на поштено суђење.

Аутор: Ђорђе Тимотијевић, Правни факултет Универзитета у Београду

Тема: *Legal transplants in Serbian administrative procedural law before the beginning of the Second World War* (Правне трансплантације у српско управно процесног право пре почетка Другог светског рата)

Тимотијевић отпочиње своје излагање тврдњом да су се Србија, те уједно и њен правни систем, развијали под снажним утицајем Аустроугарске монархије. Аутор се најпре бави развојем управног права на територији Аустроугарске и иновацијама које су биле резултат историјских промена, те се затим на исти начин бави Француском, анализирајући њен правни систем у сфери управног права. Након поменути анализе аутор улази у обраду питања развоја управног права на територији Србије од периода Првог српског устанка па све до краја XIX века, наводећи иновације које су биле резултат историјских догађаја од великог значаја. Као закључак, аутор износи тврдњу да је управно право Србије било веома развијено за тадашње време.

ОСМА СЕСИЈА – СЕСИЈА НА ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

Тема сесије: *Legal transplants in modern public law – religion and autonomy* (Правни транспланти у модерном јавном праву – религија и аутономија)

Председавајући сесије: мср. Ђорђе Степић

Аутор: Кацпер Жоховски (*Kacper Żochowski*), Факултет за право и администрацију Универзитета у Варшави

Тема: *De Lege Ferenda Proposals in Tatar Al – Furqan, a 17th Century Pasquinade on Lithuanian Tatars* (Предлози *de lege ferenda* у „Татарском Ел-Фуркану“, паскинада из XVII века о литванским Татарима)

Жоховски своје излагање отпочиње уводом који се односи на литванске Татаре, са тежњом да прикаже њихово културолошко и

историјско наслеђе, наводећи да су они представници различитих муслиманских група. Аутор касније прелази на анализу документа „Татарски Ел-Фуркан“, где обрађује сва важна питања везана за овај документ и наводи листу предлога који се односе на питање Татара у доменима војне службе, како би се отежала могућност да сведоче против хришћана. Аутор заправо главни фокус током свог излагања ставља управо на ова питања. На самом крају свог излагања аутор отвара питање могућности преласка литванских Татара у хришћанску веру.

Аутори: Реља Јарковачки и Милан Радивојевић, Правни факултет Универзитета у Београду
Тема: *Comparative analysis of territorial autonomy – Examples in Serbia and Italy (Vojvodina, South Tyrol)*
(Упоредна анализа територијалне аутономије на примеру Србије и Италије (Војводина и Јужни Тирол))

Аутори Јарковачки и Радивојевић и њихов рад били су централни део осме сесије будући да су они као аутори овог рада награђени наградом Фондације Алан Вотсон која се додељује једном годишње на Правном факултету Универзитета у Београду за најбољи рад у области правних транспланата. Први део излагања посвећен је питању сличности и разлика између Војводине и Јужног Тирола, те се на то надовезује обрађивање саме историје Војводине и њено демографско питање, односно демографска структура њеног становништва. Аутори приказују сличности у државној организацији, те обрађују појам аутономије уопште, упоређујући аутономију Војводине и аутономију Јужног Тирола. Следећи део излагања аутори посвећују питању дефинисања аутономије у самим уставима Србије и Италије, али и демографском питању Јужног Тирола. Приликом обраде питања аутономије прописане Уставом Републике Србије, аутори наводе да је само једна од две аутономне покрајине (Косово и Метохија) представљена као покрајина која има уставом загарантовану „суштинску аутономију“. Када говоре о разликама између региона Јужног Тирола и Војводине, аутори се базирају на питање пореза. У закључку аутори се позивају на Слободана Јовановића те износе став – становништво је скуп свих људи под једном владом.

Дискусија је била усмерена ка историји аутономија и територија, али и ингеренцијама Војводине као аутономне покрајине у саставу Републике Србије.

ДЕВЕТА СЕСИЈА
– СЕСИЈА НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Тема сесије: Правни транспланти
на територији Југославије у XX веку
Председавајући сесије: проф. др Игор Вуковић

Аутор: Теодора Бјелош, Правни факултет Универзитета у
Београду

Тема: *Утицај Вилсонових „14 тачака” на насљанак и
уређење Краљевине СХС*

Ауторка свој рад почиње анализом југословенске идеје и тежње за уједињењем пре Првог светског рата, те се укратко бави анализом лика и дела Илије Гарашанина и односима Аустроугарске и Велике Британије по питању уједињења. Бјелош у даљем излагању анализира политику Аустроугарске, као и Лондонски уговор из 1915. године, те се бави питањима Нишке, Мајске и Крфске декларације, али и оснивања и рада Југословенског одбора. Касније ауторка обрађује питање утицаја САД и политике тадашњег председника Вудроа Вилсона и његових „14 тачака”. Бјелош износи закључак да су најзначајније тачке за Балкан биле оне под редним бројевима 9, 10 и 11, те приступа њиховој анализи. Последњи део свог излагања ауторка посвећује поређењу политике Теодора Рузвелта и Вудроа Вилсона. У закључку наводи да су на стварање Југославије највише утицали политички идеали, али да Вилсонових „14 тачака” није представљало отежавајући фактор или фактор супротстављања.

Аутор: Ива Стефановић, Правни факултет Универзитета у
Београду

Тема: *Утицај Руској кривичној законика из 1903. на
Југословенски кривични законик из 1929. године*

Први део свог излагања ауторка посвећује питању Кривичног законика Матеје Ненадовића и утицаја који је имао на каснији Кривични законик кнеза Александра Карађорђевића те, надовезујући се на то, укратко појашњава сукоб између кнеза и Совјета. Касније се ауторка пребацује на период стварања Краљевине СХС, и начин и интерес за формирање општег кривичног законика који ће важити на територији целе Југославије. Приликом анализе поменутих

питања, ауторка напомиње утицај који су на њега имали кривични законици Немачке, Русије и Норвешке, а при самом крају свог излагања бави се питањем смртне казне, односно начином њеног извршавања.

Рад приспео / Paper received: 15. 4. 2024.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 25. 4. 2024.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

1. Профил часописа и врсте радова које се објављују

Весник љравне историје / Herald of Legal History је међународни академски студентски часопис, посвећен проучавању правне историје свих земаља и свих раздобља. Издавач часописа је Правни факултет Универзитета у Београду. Часопис излази два пута годишње, у ограниченом штампаном тиражу и електронски у отвореном приступу.

Радове могу подносити како студенти основних и постдипломских студија права, тако и студенти других друштвено-хуманистичких наука. Прихватају се и радови аутора којима је престао статус студента, уколико су га имали у време истраживања, односно писања рада.

Текстови могу бити на српском или енглеском језику.

Прихватамо следеће врсте радова:

1. Студентске академске чланке; у случају коауторских радова, сви аутори морају да имају статус студента у високошколској установи. Радо примамо како радове који се тичу појединачних правног система, тако и оне који примењују упоредни приступ.
2. Приказе књига; предмет рада могу бити како скорашње, тако и давно објављене књиге, али приступ се мора прилагодити сходно томе. Уколико се ради о приказу старије књиге која је у међувремену доживела поновно издање, аутор прегледа мора дати пуне библиографске податке како о првом издању књиге, тако и о оном које је коришћено при писању приказа.
3. Студентске преводе академских чланака и изворних текстова са српског на енглески и обрнуто, или са било ког другог језика на један од два претходно поменута. Ако је текст већ преводен на дотични језик, мора се радити о приметно бољем и/или савременијем преводу. Преводац је у обавези да, упоредо с преводом, поднесе сагласност аутора или другог носиоца ауторских права (или доказ да је текст у јавном домену, тј. слободан за коришћење), као и оригинални текст. Када год је могуће, оригинал и превод биће упоредо објављени.
4. Интервјуе значајних научника из области правне историје, које спроводе студенти, на академске теме. Упоредо са текстом интервјуа, интервјуиста има обавезу да поднесе доказ о дозволи и сагласности интервјуисаног (лица) да интервју буде објављен (нпр. електронска преписка или копија потписане изјаве о сагласности).
5. Пригодне текстове – извештаје с конференција, некрологе и сл.

AUTHOR GUIDELINES

1. Journal Profile and Types of Submissions

Весник љравне историје / Herald of Legal History is an international academic student journal dedicated to the study of legal history of all countries and periods. The journal is published by the University of Belgrade Faculty of Law. It has two issues per year, in a limited number of physical copies and as an open access e-journal

Both graduate and postgraduate students of law, as well as of other social sciences and humanities, are eligible to submit papers for the journal. Submissions by authors who no longer have student status are also acceptable, as long as they possessed it during their research or writing.

Submissions are accepted in Serbian and English.

We accept the following types of submissions:

1. Academic articles written by students; in case of co-authored papers, all authors must have student status at an institution of higher education. We encourage both papers dealing with individual legal systems and those taking a comparative approach.
2. Book reviews written by students; both recent and older works can be reviewed, but the approach must be adjusted accordingly. If an older book that was later re-issued is reviewed, the reviewer must submit full bibliographical information regarding both the first edition of the work and the one that was used for the review.
3. Translations of academic articles or primary sources from Serbian to English or vice versa, or from any other language to either of these two, done by students. If a translation of the text into the language in question already exists, the translation has to be significantly better and/or more modern. Along with the translation, the translator must also submit the author's or another copyright holder's consent (or proof that the text is in public domain, i.e. free to use), as well as the original text. Whenever possible, the original and the translation will be published side by side.
4. Interviews with renowned scholars in the field of legal history, conducted by students, on academic subjects. Along with the text of the interview, the interviewer must submit proof of the interviewee's authorization and consent to the publication of the interview (e.g. email communication or a scan of a signed statement of consent).
5. Event-related texts – conference reports, necrologues etc.

Пожељно је да студенти који намеравају да поднесу преводе или интервјуе о томе унапред обавесте Уредништво, те да питају да ли текст који ће бити преведен или научник који ће бити интервјуисан одговарају профили часописа. Може се послати и узорак преведеног текста (1–2 странице), како би се унапред проверио општи квалитет превода.

Радови који су већ објављени на другом месту не могу се предавати за објављивање. Ако је радна верзија неког рада учињена доступном на интернету, по објављивању рада је треба уклонити или заменити линком за рад на сајту *Весника*.

Радови предати за објављивање подлежу обавезној анонимној рецензији два рецензента којима није познат идентитет аутора, као што ни аутору није познат идентитет рецензента. Чланке и приказе књига ће рецензирати стручњаци из одговарајућег поља правне историје, док ће преводе прегледати стручњак у чију специјализацију потпада тема на коју се рад односи и филолог специјализован за језик на коме је текст написан. Интервјуи, као и други слични текстови (нпр. некролози) не подлежу анонимној рецензији, али редакција може сугерисати примерене измене.

Радови се шаљу у *Microsoft Word* формату на адресу vesnik@ius.bg.ac.rs или предају онлајн преко сајта часописа: <http://ojsnovi.ius.bg.ac.rs/index.php/Vesnik/index>. Уколико аутор сматра потребним илустрације, табеле или неубичајене фонтове, потребно је да их достави у виду засебних датотека. Оригиниали превођених текстова се такође могу послати у PDF-у.

Видео апстракти за радове или уживо снимљени интервјуи су такође прихватљиви и биће објављени на профилима часописа на друштвеним мрежама (YouTube, Facebook, Instagram, итд.) упоредо с електронском објавом радова на које се односе. Слање видео апстракта или интервјуа не ослобађа аутора обавезе да пошаље писани апстракт с кључним речима, или транскрипт интервјуа. (Уколико интервју није вођен на српском или енглеском језику, превод транскрипта на један од та два језика је неопходан.) Видео снимци и друге крупне датотеке могу се слати преко бесплатних сервиса за дељење датотека (попут *WeTransfer*, *FileMail*) истовремено с подношењем рада или недуго након.

Рокови за подношење радова су: 30. април за први број, и 31. октобар за други. Аутори ће бити обавештени чим њихови радови буду примљени.

Аутори су дужни да се при писању радова придржавају међународних академских и етичких стандарда. Чином предавања рада за објављивање сваки аутор гарантује да рад не садржи никакво кршење ауторских права, плагијат или етички преступ, као и да рад није раније био објављен, није прихваћен за објављивање нити у поступку разматрања за објављивање на другом месту, те да ће евентуалне радне верзије уклонити или заменити линком за верзију објављену у *Веснику* ако рад буде прихваћен за објављивање.

We encourage students intending to submit translations or interviews to inform the Editorial Board of their intentions in advance, and to inquire whether the text to be translated or the scholar to be interviewed fit in with the journal's profile. An example of the translation (1–2 pages long) can also be provided, in order for the overall quality of the translation to be assessed in advance.

Papers that were already published elsewhere cannot be submitted. If a work in progress version has been made available online, once the paper has been published, it should be removed or replaced with a link to the paper on the *HLH* website.

All submissions will be evaluated by two external reviewers. The peer review is double blind. Articles and book reviews will be evaluated by experts in the relevant field of legal history, while translations will be reviewed by one expert in the field of the translated text, and one philologist specializing in the language in question. Interviews, as well as other similar texts (e.g. necrologies) are not subject to anonymous reviews, but the Editorial Board may still suggest appropriate changes.

All submissions should be sent in Microsoft Word format to **vesnik@ius.bg.ac.rs**, or submitted online through our website: <http://ojsnovi.ius.bg.ac.rs/index.php/Vesnik/index>. If illustrations, tables or non-standard fonts are needed, they should be included as separate files. Originals of translated texts can also be sent as PDFs.

Video abstracts for papers or recorded live interviews are also acceptable and will be published on the journal's social media profiles (YouTube, Facebook, Instagram etc.) once the issue they are related to is published online. Sending a video abstract or interview does not eliminate the author's obligation to send a written abstract and keywords, or the transcript of the interview. (If the interview is conducted in a language other than English or Serbian, a translation of the transcript to either of those languages is also required.) Videos and other large files can be sent over free file-sharing services (e.g. WeTransfer, FileMail) together with, or soon after the textual submission.

Deadlines for submissions are the 30th of April for the first issue and the 31st of October for the second. Authors will be notified when their submission is received.

Authors are obliged to follow international academic and ethical standards in the writing of their papers. By submitting a paper for publication, every author guarantees that the paper contains no copyright infringement, plagiarism or ethical misconduct, as well as that the paper has not been previously published, accepted for publication nor is under consideration for publication elsewhere, and that any work in progress versions will be removed or replaced with a link to the version published in the *HLH* if the paper is accepted for publication.

Аутори задржавају ауторско право на своме делу. Међутим, услов за објављивање у *Веснику њравне историје* јесте да аутори издавачу дозволе да објави дело, да гарантују право да ће *Весник* бити наведен као изворни издавач у случају поновног објављивања и да неискључиво уступе овлашћење на умножавање, те овлашћење да се текст учини доступним јавности и да се дистрибуира у свим облицима и медијима. Објављени текстови се дистрибуирају под условима лиценце „*Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)*”.

2. Форматирање и стил писања

Радови се пишу у фонту Times New Roman, величина 12. Текстови на српском се пишу ћириличним писмом. Текстови на енглеском могу да користе било британски или амерички варијетет енглеског језика, под условом да се један користи континуирано кроз цео рад.

Латинске и друге стране речи и изрази, као и интернет адресе, пишу се курзивом (*italic*), уколико је то могуће за писмо које се користи. За језике који не користе латинично или ћирилично писмо (нпр. грчки), молимо вас да користите фонт сличне величине и да фонт доставите уз свој рад.

Страна имена која се помињу у тексту, а која користе другачије писмо или транскрипцију од онога у тексту, треба да се при првом спомињању напишу у оригиналу у загради, курзивом. У даљим наводима користе се само транскрибована имена.

Пример: Као што истиче Игор Медведев (*Игорь Медведев*)...

Кад је цитат преведен с другог језика, треба навести и изворни текст уколико је могуће, било у главном тексту или у фусноти, у зависности од важности цитата. И обрнуто – за све цитате на било ком језику осим оног на коме је рад написан, морају се дати и преводи. Изузетак овоме су опште познате латинске речи и изрази, као што су *mutatis mutandis, de iure, a fortiori, et cetera*.

Не постоји минимална или максимална дужина рада, али рецензенти могу да сугеришу проширивање или скраћивање појединих целина у оквиру рада у зависности од важности за тему.

Ауторима је дозвољено да пишу у првом лицу једнине, првом лицу множине, или неутралним стилем, али би требало да кроз рад континуирано користе стил који су одабрали.

Ауторово име и презиме, са средњим словом, и академска титула се уписују у горњи леви угао. Презиме се пише великим словима – верзалом; може се користити редослед уобичајен у ауторовом матерњем језику. Установа на којој аутор студира или је запослен, ниво студија или друге афилијације и позиције, као и адреса електронске поште аутора, треба да буду написане у фусноти означеној звездом. У истој фусноти аутор може, ако жели, додати и линкове за своје профиле на академским

Authors will retain the copyright in their work. It is, however, a condition of publication that authors transfer to the *Herald of Legal History* the non-exclusive right to publish the paper, to be cited as its original publisher in case of reuse, to reproduce, to make available to the public, and to distribute it in all forms and media. The published papers will be distributed under the „Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)“ license.

2. Formatting and Writing Style

Papers should be written using the Times New Roman font, size 12. Texts in Serbian should be written in the Cyrillic alphabet. Texts in English can use either British or American English, but one must be used consistently throughout the paper.

Latin and other foreign words and phrases, as well as internet addresses should be written in verso (italic), if available for the script in question. For languages that do not use the Latin or Cyrillic alphabet (e.g. Greek), please use a font of a similar size and include the font with your paper.

Foreign names mentioned in the text that use a script or transliteration different than the one the paper is written in should be given in the original in parentheses (and in verso) when they first appear in the text. In subsequent mentions, only the transliterated name should be used.

Example: As Igor Medvedev (*Игорь Медведев*) points out...

When quotations translated from other languages are given, the original should also be provided if possible, either in the main text or in a footnote, depending on the quotation's importance. And vice versa – translations should be provided for all quotations given in any language other than the one the paper is written in. An exception to this are widely known Latin words and phrases, such as *mutatis mutandis*, *de iure*, *a fortiori*, *et cetera*.

There is no minimum or maximum length for submissions, but the reviewers may still suggest expanding or shortening a section of the paper based on its relevance for the subject.

Authors are free to write either in first person singular, first person plural or in a completely neutral style, but the same style should be used consistently throughout the paper.

The author's first and last name, initials of the middle name(s), and academic title should be placed in the upper left corner. The last name should be capitalized; the order common in the author's native language can be used. The institution of study and/or employment, study level, or other affiliation and position, as well as the author's email address should be given in a footnote indicated by an asterisk. The authors may also include, in the same footnote, links to their profiles on academic websites – the site of the institution

сајтовима – сајту институције где је запослен, некој академској мрежи попут *ResearchGate*, *Orcid*, *Academia.edu* и сл.

Како би се обезбедила анонимност рада, молимо вас да не уписујете своје име нигде осим на страни на којој је наслов. Ако се позивате на неке од својих других објављених радова, молимо вас да приликом навођења поступате са њима као са радовима других аутора, а да их притом не истичете као своје.

Уколико рад представља део семинарског рада, мастер или докторске тезе, ако је резултат истраживања у оквиру неког научног пројекта, или је излаган на некој конференцији, ове податке треба што детаљније навести у истој фусноти у којој је ауторова афилијација, у засебном пасусу.

Уз чланке (за разлику од других врста радова) треба доставити и апстракт, дужине 100–150 речи, са 3–5 кључних речи подесних за потребе онлајн претраживања и индексирања.

У интересу аутора је да наслов и кључне речи што верније и концизније одражавају садржај рада. Цео рад, укључујући и резиме на страном језику, подлежу стручној лектури и анонимним рецензијама. Уредништво задржава право да прилагоди текст стилу и формату часописа.

На крају рада, после библиографије, наводе се на другом језику часописа (на енглеском ако је рад на српском и обрнуто) име аутора са фуснотом, наслов рада, сажетак (који може бити до 500 речи) и кључне речи. Ако нисте у могућности да их преведете самостално, молимо вас да то назначите како бисмо обезбедили превод.

Наслов треба да буде центриран, откуцан великим словима – верзалом, величина фонта 14. Поднаслови би такође требало да буду центрирани и откуцани верзалом, величина фонта 12, и нумерисани консекутивно арапским бројевима.

Уколико поднаслов има више целина, оне такође треба да буду обележене арапским бројевима, и то: 1.1 – малим обичним словима (фонт 12), 1.1.1 – малим словима у курсиву (фонт 11), итд. са мањим фонтом.

Аутори чланака (и приказа, ако имају друге референце осим књиге коју приказују) су у обавези да поднесу библиографију цитираних дела, фонт 11, на крају чланка. Листа треба да буде подељена на изворе (историјске и правне, тзв. примарне изворе) и литературу (тзв. секундарне изворе), по азбучном реду презимена аутора. Извори без (познатих) аутора треба да буду наведени пре оних с ауторима, у азбучном реду по наслову.

Уз преводе треба доставити кратак увод у којем ће се у основним цртама изложити, за изворе, природа, значај и контекст настанка преведеног текста, а за научне чланке основни подаци о аутору и значај преведеног текста. Увод треба да буде на језику на који се текст преводи, и по правилу не треба да буде дужи од једне странице.

where they are employed, an academic network such as ResearchGate, Orcid, Academia.edu, etc.

In order to ensure your paper's anonymity, please do not include your name anywhere except the title page. If you are referring to your other published works, please treat them as you would any other author's, without singling them out as your own.

If the article is a part of a seminary paper, master or doctoral thesis, if it is the result of research within a scientific project, or it has been presented at a conference, this information should be indicated with as much detail as possible in the same footnote with the author's affiliation, in the next paragraph.

For articles (unlike other types of submissions), an abstract 100–150 words long should be included, together with 3–5 keywords suitable for indexing and online search purposes.

It is in the author's interest that the title and key words reflect the content of the article as closely as possible. The entire paper, including the abstracts, shall be subjected to proofreading and peer review. The Editorial Board reserves the right to adapt texts to the journal's style and format.

At the end of the paper, after the bibliography, the author's name with the footnote, title of the paper, abstract (this time up to 500 words) and key words are submitted in the other language of the journal (Serbian if the paper is in English and vice versa). If you are unable to translate them yourself, please indicate so, and we will provide the translation.

The title should be centred, typed in capital letters, font size 14. The subtitles should also be centred, typed in capital letters, font size 12 and numbered consecutively by Arabic numbers.

If the subtitle contains more than one part, they should also be designated with Arabic numbers, as follows: 1.1. – with lowercase letters in recto, font 12, 1.1.1. – with lowercase letters in verso, font 12, etc.

Authors of articles (and book reviews, if sources other than the reviewed book are quoted) are obliged to submit a bibliography of cited references, font 11, at the end of the article. The list should be divided into primary sources (historical and legal sources) and secondary sources (literature), both listed in alphabetic order by the authors' last names. Sources without (known) authors should be listed before those with authors, in alphabetic order by title.

Translations should include a short introduction which should outline in basic terms, for primary sources, the nature, significance and the context in which the translated text was created, and, for scholarly articles, the basic information about the author and the significance of the translated text. The introduction should be in the language into which the text was translated, and, as a rule, should not exceed one page in length.

У интервјуима, пре прве реплике сваког појединачног учесника, треба да буду наведена пуна имена како интервјуисте, тако и интервјуисаног, а потом само у иницијалима. Интервјуи би требало да садрже кратак увод са биографским детаљима о интервјуисаном.

За навођење цитата у чланцима и приказима књига, молимо вас да пређете на упутство за стил навођења литературе који се налази у наставку. Референце у превођеним чланцима треба да остану у стилу који је коришћен у изворном тексту.

3. Стил навођења литературе

1. Књиге: пуно име и презиме аутора (с другим иницијалима, уколико их има) – курентом, наслов – курзивом, издавач (ако је познат) и место издавања – курентом, година издавања.

Ако је број страна назначен, треба га написати без додатака (попут стр., р., рр., ff., dd. и слично).

После места издавања не ставља се зарез.

Пример: Alan Watson, *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*, University of Georgia Press, Georgia 1993, 26.

Уколико књига има више издања, може се навести број издања у суперскрипту (нпр. 1993²), ако се аутору та чињеница чини битном.

Упућивање на фусноту треба да буде скраћено и нумерисано након броја стране.

Пример: Alan Watson, *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*, University of Georgia Press, Georgia 1993, 26, фн. 15.

Уколико се у књизи наводи више места издања, максимално се наводе три и раздвајају се цртом.

Пример: Jill D. Harries, *Law and Empire in Late Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge – New York – Melbourne 2004.

Уколико постоји више од једног издавача, максимално се наводе три и раздвајају се косом цртом.

Пример: Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића, књига I*, БИГЗ / Југославијапублик / СКЗ, Београд 1990.

2. Чланци у часопису: пуно име и презиме аутора (с другим иницијалима, уколико их има) – курентом, назив чланка – курентом, под наводницима, назив часописа (правних прегледа или друге периодике) – курзивом, број и годиште издавања, распон страна без икаквих додатака (као и код цитирања књига). Ако је назив часописа нарочито дуг, а цитира се више чланака објављених у њему, у загради се наводи скраћеница под којом ће се периодика надаље појављивати.

In interviews, both the interviewee's and the interviewer's full name should be used before each individual's first line, and initials should be used afterwards. Interviews should include a short introduction giving biographical information about the interviewee.

For references in articles and book reviews, please refer to the reference style guide below. References in translated articles should remain in the style used in the original text.

3. Reference Style

1. Books: author's first and last name (with other initials if present) in recto, title written in verso, publisher (if known) and place of publication in recto, year of publishing.

If the page number is specified, it should be written without any supplements (like p., pp., f., dd. or others).

The publisher's location should not be followed by a comma.

Example: Alan Watson, *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*, University of Georgia Press, Georgia 1993, 26.

If a book has more than one edition, the number of the edition can be stated in superscript (for example: 1993²) if the author finds that information relevant.

Any reference to a footnote should be abbreviated and numbered after the page number.

Example: Alan Watson, *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*, University of Georgia Press, Georgia 1993, 26, fn. 15.

If a publication lists more than one place of publication, a maximum of three should be listed in the reference, separated by dashes.

Example: Jill D. Harries, *Law and Empire in Late Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge – New York – Melbourne 2004.

If there is more than one publisher, a maximum of three should be listed, separated by slashes.

Example: Slobodan Jovanović, *Vlada Milana Obrenovića, knjiga I*, BIGZ / Jugoslavijapublik / SKZ, Beograd 1990.

2. Journal articles: author's first and last name (with other initials if present) in recto, article's title in recto with quotation marks, name of the journal (law review or other periodical publication) in verso, volume and year of publication, page range without any supplements (as in the book citation). If the name of a journal is particularly long, and multiple articles published in it are cited, an abbreviation should be offered in parentheses when it is first mentioned and used later on.

Пример: Sima Avramović, “Mixture of Legal Identities: Case of the Dutch (1838) and the Serbian Civil Code (1844)”, *Annals of the Faculty of Law in Belgrade – Belgrade Law Review* 4/2018, 13–37.

3. Када се цитира чланак у зборнику радова, име аутора и назив чланка се наводе као код часописа, а затим се наводе подаци о зборнику радова у истом формату као за књиге, и на крају распон страна, с тим што се после имена уредника у загради ставља скраћеница на истом језику на којем је објављен зборник – „ур” или „прир.”, на српском, „ed.” (односно „eds.” код више уредника) на енглеском, „Hrsg.” на немачком, итд.

Пример: Éva Jakab, “Financial Transactions by Women in Puteoli”, Paul du Plessis (ed.), *New Frontiers: Law and Society in the Roman World*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2013, 123–150.

4. Уколико постоји више аутора или уредника (до три), раздвајају се зарезом.

Пример: Paul Cartledge, Paul Millett, Stephen Todd (eds.), *Nomos: Essays in Athenian Law, Politics and Society*, Cambridge University Press, Cambridge – New York – Melbourne 2002³.

Уколико има више од три аутора или уредника, наводи се само име и презиме првог, уз додавање скраћенице речи *et alia* (*et al.*) курзивом.

Пример: Michael A. Livingston *et al.*, *The Italian Legal System*, Stanford Law Books, California 2015.

5. Уколико се у раду цитира само један текст одређеног аутора, код поновљеног цитирања тог текста, после првог слова имена и (целог) презимена аутора, следи само број стране и тачка (без додатака *op. cit.*, нав. дело и сл.).

Пример: A. Watson, 65.

Уколико се цитира више радова истог аутора, наслов се скраћује на највише три речи (не рачунајући предлоге, везнике и чланове).

Пример: A. Watson, *Legal Transplants*, 82. Или: S. Avramović, “Mixture of Legal Identities”, 25.

6. Уколико се цитира више страна које су тачно одређене, оне се раздвајају цртицом, после чега следи тачка.

Пример: G. Thür, 238–276.

Уколико се цитира више страна које се не одређују тачно, после броја који означава прву страну наводи се „и даље” с тачком на крају.

Пример: G. Thür, 244 и даље.

7. Уколико се цитира податак с исте стране из истог дела као у претходној фусноти, користи се латинична скраћеница за *Ibidem* у курзиву, с тачком на крају (без навођења презимена и имена аутора).

Пример: *Ibid.*

Example: Sima Avramović, “Mixture of Legal Identities: Case of the Dutch (1838) and the Serbian Civil Code (1844)”, *Annals of the Faculty of Law in Belgrade – Belgrade Law Review* 4/2018, 13–37.

3. When an article from an edited volume is cited, the name and title are written in the same way as for journal articles, followed by the data about the volume in the same format as for books, and a page range, but the names of the editors are followed by an abbreviation in parentheses in the language of the book – “ed.” (or “eds.” for multiple editors) in English, “Hrsg.” in German, etc.

Example: Éva Jakab, “Financial Transactions by Women in Puteoli”, Paul du Plessis (ed.), *New Frontiers: Law and Society in the Roman World*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2013, 123–150.

4. If there is more than one author or editor of a book or article (three at most), their names should be separated by commas.

Example: Paul Cartledge, Paul Millett, Stephen Todd (eds.), *Nomos: Essays in Athenian Law, Politics and Society*, Cambridge University Press, Cambridge – New York – Melbourne 2002³.

If there are more than three authors or editors, only the first name should be cited, followed by abbreviation *et alia* (*et al.*) in verso.

Example: Michael A. Livingston *et al.*, *The Italian Legal System*, Stanford Law Books, California 2015.

5. Repeated citations of a single work by the same author should include only the first letter of his or her name, last name and the number of the page.

Example: A. Watson, 65.

If two or more references to the same author are cited, the title should be abbreviated to up to three words (not counting prepositions, conjunctions or articles).

Example: A. Watson, *Legal Transplants*, 82. Or: S. Avramović, “Mixture of Legal Identities”, 25.

6. If more than one page is cited from a text and they are specified, they should be separated by a dash, followed by a period.

Example: G. Thür, 238–276.

If more than one page is cited from a text, but they are not specifically stated, the number which notes the first page should be followed with “etc.”

Example: G. Thür, 244 etc.

7. If the same page of the same source was cited in the preceding footnote, the Latin abbreviation for *Ibidem* should be used, in verso, followed by a period.

Example: *Ibid.*

Уколико се цитира податак из истог дела као у претходној фусноти (али с различите стране) користи се латинична скраћеница за *Ibidem*, наводи се одговарајућа страна и ставља тачка на крају.

Пример: *Ibid.*, 69.

8. Објављени предмодерни правни извори цитирају се у складу са правилима за цитирање савремених издања, као било која друга књига.. Уколико су у питању извори са стандардизованим системом цитирања (нпр. *Corpus Iuris Civilis*, Библија) користе се стандардизоване скраћенице.

9. Закони и други прописи се наводе пуним називом – у куренту, потом се наводи гласило у коме је пропис објављен – курзивом (нпр. *Службени гласник*), а после зареза број и година објављивања, поново у куренту. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања, после црте, наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати.

Пример: Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 28. јуна 1921. године, *Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, година III, бр. 142/21.

Уколико је пропис измењиван и допуњаван, наводе се сукцесивно бројеви и године објављивања измена и допуна.

Пример: Закон о основама система васпитања и образовања, *Службени гласник РС*, бр. 62/03, 64/03, 58/04 и 62/04.

10. Чланови, ставови и тачке прописа се наводе редним бројевима. Речи „члан”, „став” и „тачка” се могу скратити на „чл.”, „ст.” и „тач.”, и ауторима који наводе велики број чланова саветујемо да се тога придржавају.

Пример: члан 5. став 2. или чл. 5, ст. 2, тач. 3. или чл. 5, 6, 9. и 10. или чл. 4–12, итд.

11. Навођење судских одлука треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).

12. Навођење необјављених извора (архивске грађе) треба да садржи наслов изворног документа што је могуће прецизније, праћен именом архива у којем се чува, називом фонда, групе списа или збирке, уз одговарајућу ознаку документа коју користи дотични архив (укључујући број фонда, фасцикле и сл.); у случају понављања, приликом првог помињања може се навести акроним или скраћеница под којим ће се извор даље појављивати.

13. Цитирање веб страница, сајтова и електронских књига треба да садржи назив цитираног текста, адресу интернет странице исписану курзивом и датум последњег приступа страници.

Пример: European Commission for Democracy through Law, Opinion on the Constitution of Serbia, [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD\(2007\)004-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD(2007)004-e.asp), приступљено 24. марта 2020.

If the same source (but *not* the same page) was cited in the preceding footnote, the Latin abbreviation for *Ibidem* should be used, in verso, followed by the page number and a period.

Example: *Ibid.*, 69.

8. Pre-modern legal sources that have been published should be cited according to their modern-day editions, like any other book. In case of sources with a standardized citation system (e.g. the *Corpus Iuris Civilis*, the Bible) the standard abbreviations should be used.

9. Statutes and other regulations published in modern-day official publications should be provided with a complete title in recto, followed by the name of the publication (e.g. official gazette) in verso, and then the number (volume) and year of publication in recto. In case of repeated citations, an acronym should be provided on the first mention of a given statute or other regulation.

Example: Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 28. juna 1921. godine, *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, godina III, br. 142/21.

If the statute has been changed and supplemented, numbers and years should be given in a successive order of publishing changes and additions.

Example: Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja, *Službeni glasnik RS*, br. 62/03, 64/03, 58/04 i 62/04.

10. Articles of the cited statutes and regulations should be denoted as follows:

Example: Article 5 (1); Articles 4–12.

The word “article” can be abbreviated to “art.,” and we advise authors referring to a large number of articles to do so.

11. Citation of modern court decisions should contain the most complete information possible (category and number of the decision, date of decision, the publication in which it was published).

12. Citation of unpublished sources (archive materials) should contain the title of the source document as precisely as possible, followed by the name of the archive in which it is kept, the name of the fonds, record group or collection, and the document signature number used by the archive in question (complete with the number of the fonds, folder etc.); in case of repeated use, an acronym or abbreviation can be provided on first mention.

13. Citations of web pages, websites or e-books should include the title of the text, source address (URL) in italic, and the date of the most recent access.

Example: European Commission for Democracy through Law, Opinion on the Constitution of Serbia, *[http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD\(2007\)004-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD(2007)004-e.asp)*, last visited on 24.3.2020.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
34(091)

ВЕСНИК правне историје = Herald of Legal
History / главни уредник Нина Кршљанин. –
[Штампано изд.]. – Год. 1, бр. 1 (2020)– . - Београд
: Правни факултет Универзитета у Београду, 2020–
(Београд : Донат граф). – 24 cm

Полугодишње. – Друго издање на другом медијуму:
Весник правне историје (Online) = ISSN 2738-0963
ISSN 2738-0955 = Весник правне историје
(Штампано изд.)

COBISS.SR-ID 28109833

Уређивачки одбор:

Проф. емеритус Сима Аврамовић (Правни факултет Универзитета у Београду), проф. др Жика Бујуклић (Правни факултет Универзитета у Београду), проф. др Зоран Мирковић (Правни факултет Универзитета у Београду), проф. др Милена Полојац (Правни факултет Универзитета у Београду), проф. др Драгољуб Поповић (бивши судија ЕСЉП, Правни факултет Универзитета Унион), ас. др Урош Станковић (Правни факултет Универзитета у Новом Саду), проф. др Зоран Чворовић (Правни факултет Универзитета у Крагујевцу), проф. др Срђан Шаркић (Правни факултет Универзитета у Новом Саду).

Међународни уређивачки одбор:

Проф. др Жељко Бартуловић (Правни факултет Универзитета у Риједи), др Јуриј Вин, виши научни сарадник (Институт за општу историју Руске академије наука), проф. др Колман Денехи (Универзитетски колеџ у Даблину), проф. др Томас Зимон (Правни факултет Универзитета у Бечу), проф. др Виктор Каstellани (Одељење за језике и књижевности Универзитета у Денверу), проф. др Гералд Кол (Правни факултет Универзитета у Бечу), проф. др Пјетро Ло Јаконо (Правно одељење LUMSA универзитета у Палерму), проф. др Стефан Медер (Правни факултет Лајбницевог Универзитета у ХанOVERу), проф. др Никола Мојовић (Правни факултет Универзитета у Бањој Луци), проф. др Емилија Мусумечи (Правни факултет Универзитета у Тераму), проф. др Делфина И. Нијето Изабел (Одељење за историју и археологију Универзитета у Барселони), проф. др Натале Рампацо (Национални истраживачки савет Италије, Напуљ), проф. др Марион Ревекамп (Хумболтов професор на Мексичком колеџу), проф. др Владимир Симич (Правни факултет Универзитета у Љубљани), проф. емеритус Герхард Тир, дописни члан Аустријске академије наука (Правни факултет Универзитета у Грацу), проф. др Габор Хамза, редовни члан Мађарске академије наука (Правни факултет Универзитета Етвеш Лоранд), проф. др Далибор Чепуло (Правни факултет Универзитета у Загребу).

MMXXIV